

Shavers and Beards II Teaching Controversial Subjects in Yeshivos

Show# 162 | March 10th 2018

אבן עזרא פרק ויקהל (לח, ח)

ובי"ת במראות תחת מ"ם כי נכון הוא בלשון הקדש כמו והנותר בבשר ובלחם (ויקרא ח, לב), וככה בלשון ישמעאל. וטעם הצובאות כי משפט כל הנשים להתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית לתקן הפארים שעל ראשיהם, הם הנזכרים בספר ישעיה (ג, כ), כי מנהג ישראל היה כמנהג ישמעאל עד היום. **והנה היו בישראל נשים עובדות השם שסרו מתאות זה העולם, ונתנו מראותיהן נדבה, כי אין להם צורך עוד להתיפות. רק באות יום יום אל פתח האהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות. וזהו אשר צבאו פתח אהל מועד, כי היו רבות.** ולא הזכיר הכתוב מדת הכיור, כאשר הזכיר מדת הכיורים שעשה שלמה (מ"א ז, לח). רק נעשה בכל המראות שהביאו. והכן, שהוא המכונה, לעולם הוא כמדת הכיור, וכן המשפט, ובעבור שפתח אוהל מועד למזרח כמו הפנים, על כן קרא לפאת ים ירכים, וקרא הקרובים אל הפתח כתפים ככתפות איש:

רש"י שם

במראת הצובאת - בנות ישראל היו בידן מראות, שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס משה בהן, מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקדוש ברוך הוא קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל, שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבותג במצרים. כשהיו בעליהם יגעים בעבודת פרך, היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה ומשדלתו בדברים, לומר אני נאה ממך, ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם, ומתעברות ויולדות שם, שנאמר (שיר השירים ח ה) תחת התפוח עוררתך, וזהו שנאמר במראות הצובאות.

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יז אות ו

ויקח אחד מצלעותיו, רבי שמואל בר נחמן אמר מן סטרוהי, היך מה דאת אמר (שמות כו) ולצלע המשכן.

Too see the Maareh Mekomos on the show [click here](#)

Selected audio from our listeners

Answers to the question posed in the beginning of the show 1 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 2 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 3 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 4 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 5 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 6 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 7 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 8 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 9 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 10 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 11 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 12 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 13 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 14 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 15 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 16 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 17 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 18 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 19 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 20 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 21 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 22 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 23 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 24 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 25 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 26 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 27 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 28 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 29 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 30 *click here*

Answers to the question posed in the beginning of the show 31 *click here*

Comments on the show- Shaving 1 *click here*

Comments on the show- Shaving 2 *click here*

Comments on the show- Shaving 3 *click here*

Comments on the show- Shaving 4 *click here*

Comments on the show- Shaving 5 *click here*

Comments on the show- Shaving 6 *click here*

Comments on the show- Shaving 7 *click here*

Comments on the show- Shaving 8 *click here*

Comments on the show- Shaving 9 *click here*

Comments on the show- Shaving 10 *click here*

Reb Chaim Ozer- Reb Shraga Feivel *click here*

Comments on the Show- Learning Torah B'Kedusha *click here*

How to learn Inyanei Tznius with children *click here*

The Lubavitcher Rebbe on what to teach children *click here*

(To see what was referenced in the comment *click here; click here)*

Comments on the Dvar Torah 1 *click here*

Comments on the Dvar Torah 2 *click here*

Comments on the Dvar Torah 3 *click here*

Comments on the Dvar Torah 4 *click here*

Show suggestion- Music in Halacha *click here*

Show suggestion- Sheimos *click here*

Show suggestion- Sheitels in halacha *click here*

Artscroll Shir Hashirim 1 *click here*

Artscroll Shir Hashirim 2 *click here*

Artscroll Shir Hashirim 3 & comments on the show *click here*

Selected emails from our listeners

Answers to question posed in the beginning of the show

Hi

I'm not sure where you are interested in having answers to the question you posed on your recent podcast sent.

It is pretty clear from the case of Chanuka menorah that so long as you are involved in the mitzvah it is still a Hiddur so long as you haven't put down the object of the Mitzvah (I think that might have been directly spoken about in the case of R Chaim that you quoted). So the question is what is the equivalent in the case of Megilla to "putting down" the object. Presumably that is either the closing Beracha (Harav Es Riveinu etc.) or the closing of the Megilla. Either way the Baal Koreh reads the final Passuk before that so you would get the Hiddur.

To make your question valid you need to assume that from the finishing saying of the words you are "putting down" the Mitzvah, but that in itself would be a Chiddush as the synonymous case for Menorah would be lighting one candle, not putting down the Shamesh.

Yoni Chesner

Hello R' Dovid,

In regards to your question, R' Osher Weiss has an entire Shiur discussing this issue. One thing to note is that R Shlomo Zalman says to have in mind not to be Yotzi when reading those lines of Megilla out loud. R' Osher finds that unreasonable for various reasons. He instead explains that even though you do a Mitzvah, you can do it again in a fuller way to be Mashlim what you were missing. He goes through various cases and proofs. He does say that R' Chaim could be Mechaleik between the two cases. That there is a difference between whether you're lacking a Hiddur mitzvah or lacking an Ikar part of the mitzvah. When what you have to gain is a Hiddur, then if you do the basic mitzvah, then you cannot "catch" the Hiddur with a Nicer esrog. But if you are missing

an Ikar part of a Mitzvah, such as a Ksav by Megilla, that you can be Mashlim even though you fulfilled your obligation.

It is a fascinating discussion.

Here is a link to the shiur.

<https://www.torahanytime.com/#/lectures?a=40092>

Thank you for all your hard work to make these shows into a reality.

All the best,

Abie Husney

Regarding the question about the Pesukim we say out loud being Soser R' Chaim's Yesod I don't think is a kasha.

When we read the pesukim out loud we say them because of Pirsumei Nisa and Simcha not intending to be Yotzeh our Mitvah of Mikra Megilla.

I later saw that R' Shlomo Zalman says to have Kavana not to be Yotzeh and then he said since it is not the Minhag to Beferush to be not Yotzeh it must be that Stam people don't have Kavana to be Yotzeh. By an esrog of course you are taking the Esrog to be Yotzeh and therefore once you take the Vadai Kasher you were Yotzeh your mitzvah.

Dear Reb Dovid שי,

Your question is a fascinating one for which I hope to hear an answer from your good self. In fact, I found in שלחן ערוך המקוצר that they bring from the מהרי"ץ בעץ חיים, that first the Chazan reads and then the Tzibur, perhaps due to your concern.

At the same time we do find that by מגילה there is a special fidelity to מנהג even if its sagacity can be questioned (like making a noise during המן).

I have no proof but ליבי אומר לי that it is to strengthen our connection to the תושבע"פ and the חכמים. Based on the explanation that the גזירה happened because של מסעודתו. Their abrogation of תקנת חכמים caused the problem, therefore we will validate a מנהג on Purim to serve as a counterbalance to that, regardless of how perplexing it may appear.

On a different note, not that he requires it, there appears to be סמוכים to what you quoted from the Brisker Rov. In שו"ע או"ח סי' קס"ח סעיף א, it says מברך על השלם אפילו הוא. Meaning the Bracha is on the Hiddur even if it is not of the same quality. (A stretch I know but still). Moreover, it could be that since the only clear indication that we have regarding an אתרוג is that it is a פרי עץ הדר, namely הידור he therefore felt that the דאורייתא description is the one we should seek for the עצם עשיית המצוה.

Just some thoughts since I heard the question on Sunday but eagerly await to hear your take on it.

Regards,

Rabbi Gidon Fox

Pretoria Hebrew Congregation

R. Dovid, I very much enjoyed your discussion on electric shavers with R. Litwack this week. I would like to bring your attention to the following Sefer, which deals in depth with all the Taanos against electric shavers and includes a long correspondence with various opponents of electric shavers:

https://drive.google.com/file/d/1_lwRuZdkoo1BqglfPMUNQfWcMIQp2GI/view?usp=drivesdk

As the author writes, someone who learnt the Sugya for one night cannot find a reason to be Matir, but one who learns the Sugya for a month will not find a reason to be Machmir!

Reb Dovid,

Since 30 years ago I would take my shavers to Rabbi Eider, z"l, and he would show me how every Norelco style machine had blades that cut hair without the screen. He would place a white tissue beneath his hand and place the blade on the back of the hand and press down gently on the back of the blade. He would then show me that cut hair(s) on the tissue. Rabbi Eider told me that this was what Rabbi Moshe Zt"l would do. I applaud you for airing this issue.

The shaver technology has changed dramatically over the last 50 years, so why are you bringing proof from Gedolim who were Mattir something else based on the Metzios of that time.

David Fishman

Shavua tov from Bet Shemesh

I always enjoy starting my week after Shabbos listening to the Headlines Podcast while going out for a run and doing the dishes..

When this episode started I was wondering how much more could be said about the topic of shaving... looks like there is a lot.

First of all, the Dvar Torah in this episode is really nice. Thank you.

About the discussion itself: The guest seems like an expert on the topic, but I have two comments:

1. As a side point, he starts off the discussion saying he wrote to the Gedolei Eretz Yisrael. Being that he lives in the USA and deals with a community in the USA as his followers, why is he looking for Psak in Eretz Yisrael rather than from Gedolim in the USA that know the style and type of person he is dealing with?

2. The entire argument they have seems very strange to me. You and he are arguing about the Chazon Ish and the Chafetz Chaim and Chasam Sofer and Rabbi Akiva Eiger and other Gedolim who wrote on the topic 100 years ago, 70 years ago, 150 years ago, etc.. I am sure shavers have changed enough since then that whatever they said about any specific type of shaver is mostly not relevant.

Thank you for another fascinating halachic discussion

Kol Tuv

Rafi Goldmeier

Halacha is established base on pre-existing rulings, with the challenge being connecting dots to case at hand, which is what makes the age old law that you reference so vital.

I agree 100% that the concepts are important and what our Halacha is based on but they were discussing specific machines when they stated those concepts and applying those concepts to modern machines without knowing exactly how those ancient machines worked seems futile.

Anyways, Yasher Koach.

I really enjoyed the shows on shaving. R. Dovid was very bold, and he covered an awful lot. (I agreed with his every word.)

I doubt he has the time for it, but here is an article I wrote a few years ago about electric shavers, which provides the Lomdus of the issue as well as some technical insights:

<https://www.yutorah.org/lectures/lecture.cfm/813556/rabbi-avraham-gordimer/%D7%9E%D7%9B%D7%95%D7%A0%D7%95%D7%AA-%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%97/>

www.yutorah.org

Kol Tuv,

Avrohom Gordimer

I was a Talmud in Ner Yisrael and on Motzei Shabbos during the winter Rav Heinemann would give a small shiur on Hilchos Shabbos to whoever wanted to attend. It was also used as an opportunity for Talmidim to have him test their shavers at the end of the shiur. He would remove the blade from the shaver as well as pull out a hair from his beard. A Talmid would hold one end of the hair and Rav Heinemann would hold the other. He would then take the blade and apply some amount of pressure on the hair. If it would cut it was Assur and if it would not it was Mutar.

I had heard that Rav Heinemann was famous for telling Talmidim that "all" foil type (https://www.google.com/search?q=foil+vs+rotary+shaver&safe=active&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjTp_K-4OfZAhWpo1kKHT3kDJQQ_AUIDCgD&biw=1366&bih=675) shavers were Mutar. I found this surprising so ask him myself. He stated simply that they were indeed all kosher. After I asked the question and Rav Heinemann was walking to his car I chased after him and asked him whether one has to be Choshesh that a foil type shaver might come out which might be different and not kosher. He turned to me and said, "all foil shavers are kosher!"

I still to this day am not sure why this is so and what is so unique about foil shavers. I'd

be interested to know if you or any of your listeners have any additional information about this. I also thought you might find this interesting.

Thank you for your unprecedented program which I enjoy deeply!!

~ Moshe C. Spira

Regarding shaving I think it's fair to say that there's a Machlokes Haposkim and one should ask their Moreh Horaah. However, regarding the Heter of Rav Moshe I asked Harav David Feinstein Shlita which shaver I could use (this goes back 20 years ago), he said I could only use a Windemere shaver. Harav David said I could not use Norelco, Panasonic, Remington or Shick. Lemaaseh the Windemere gave a lousy shave that still left significant stubble. After learning Tiferes Adam by the chofetz chaim, I could understand why rabbonim are coming out against shavers to prevent a Safek D'oraysa.

Sincerely ,Yosef Frank

Regarding R' Moshe's Shita on shavers, Rabbi Fuerst from Chicago recently mentioned in a shiur

[https://urldefense.proofpoint.com/v2/url?u=http-3A__www.psak.org&d=DwlCaQ&c=euGZstcaTDllvimEN8b7jXrwgOf-v5A_CdpqnVfiilMM&r=WYSIT85BmaqjDDiTg2oWelb5EzAaCDDRKk-Kk9wTgGJ2cJWRrOiv2qRTOAoLx_A&m=-VEmZ-DyuOUVcOs9NHRkDSmQaZX0iFIWMaPSKGllqgw&s=9YT1_u_ExcN4MDZp0hTyhhBr-CGaWsstH3MsHx4DZK8&e=\)](https://urldefense.proofpoint.com/v2/url?u=http-3A__www.psak.org&d=DwlCaQ&c=euGZstcaTDllvimEN8b7jXrwgOf-v5A_CdpqnVfiilMM&r=WYSIT85BmaqjDDiTg2oWelb5EzAaCDDRKk-Kk9wTgGJ2cJWRrOiv2qRTOAoLx_A&m=-VEmZ-DyuOUVcOs9NHRkDSmQaZX0iFIWMaPSKGllqgw&s=9YT1_u_ExcN4MDZp0hTyhhBr-CGaWsstH3MsHx4DZK8&e=))

that he asked R' Moshe to write a teshuva on the subject, and R' Moshe told him the matter was Poshut therefore he would not be writing a teshuva. If you could interview R' Fuerst it may shed some more light on the matter.

Thank you again for the weekly show,

Shaul Rivkin

Dear R. Dovid,

I have recently started to listen to your show and was immediately hooked. Yasher Koach on all that you do!

Regarding the recent discussion about shaving, it is somewhat ironic that I was listening to it on a Friday afternoon while I was shaving!

There are a few points that I think should be emphasized and that have been recognized by, e.g., the Tzomet instiute. Basically all electric shavers work by push the hair against the guard, i.e., they are scissors. While the Norelco lift and cut claims to cut below the surface, I use it regularly and can testify that this is just a marketing gimmick there is still a visible stubble that would likely not be there had a razor been used. In addition, the lift and cut doesn't change the fact that it also pushing the hair against the guard.

I know you probably don't want to devote any more time to this topic, but I thought you should at least reference the Tzomet website, which also links to several hebrew articles on the topic.

<http://www.zomet.org.il/eng/?CategoryID=253&ArticleID=141>

KT

Joe Socher

Hi Mr. Lichtenstein,

Thank you for your informative, entertaining, and honest radio shows.

I saw a letter sent from Rav Yaakov Kamenetsky to his grandson (who was learning in Ponovezh) about shaving. I thought you would be interested as you discussed Rav Yaakov's position on Shaving during the show.

The letter is printed at the end if the newly printed Emes L'Yaakov on Nach vol. 2, and I attached it to this email (*click here*).

I think the letter highlights why it is important that you emphasize Rav Moshe was Mara D'Asra of America.

Thank you for your wonderful shows.

Elie Bashevkin

Shaving - It is well known that Rav Chaim Pinchas Scheinberg when he was Mashgiach in Yeshiva Chofetz Chaim, Erev Shabbos during Sefirah he would go around the dorm and make sure all the Bachurim would shave for Shabbos. He would say you cannot be Maykil on Kavod Shabbos for Sefira. I heard this story personally from Rav Chaim Shmuel Niman Zt"l who took over the position from Rav Scheinberg in Bergenfield learned under him and was very close with him. Therefore not only is it Mutar to shave but a Chiddush during Sefirah

Also regarding going to college, it would be remiss not to mention that the Novominsker Rebbe went to college. It's even on his wiki page.

Philip Wrotslavsky

It was a pleasure listening to the Halachic debates on both the Sherry Casks and the electric shaver. I have one question for the Machmirim who are Machmir even though there are ample poskim who are lenient. ARE WE MACHMIR THE SAME WAY WHEN IT COMES TO CHOSHEN MISHPAT AND THE VERY SERIOUS CHANCE OF CHILEL HASHEM? This question was asked by Rav Yaakov Galinsky ZT"L and many, many, other Gedolim of the prior generation. I recently listened to a heart rendering Mussar tape by Rav Yaakov Galinsky on this subject and his words should wake us all up.

Raphael Z. Grossman

In your interview with Rabbi Oberlander with regard to shaving, you asked him how shaving can be considered Lo Yilbash, if women have no facial hair? He answered

based on the Tzemach Tzedek that anything men do to beautify themselves might be considered Lo Yilbash. Your comeback was, would it then not be permissible for a man to wear a stylish suit. However in Yoreh Deah siman 156 and Orach Chaim siman 302 it says that a man may not look into a mirror because of Lo Yilbash. So the fact that women have no facial hair is irrelevant.

Solly tropper

I don't understand your logic. Women look at their faces in the mirror, men therefor can't do it.

Women don't have beards, and therefor don't shave. How is a man imitating a woman. with shaving? If you look at our Maareh Mekomos, you will see a number of Achronim who were similarly mystified at the logic of the great Tzemach Tzedek. Which is why the Shulchan Aruch as well as the vast majority of Achronim disagree with him. (See Shach 181-10 who writes "ALL poskim are matir cutting off a beard w a scissor).

Thank you, DL

The position of Rav Chaim Ozer Grodzinski zt'l mentioned in the 3/3/18 & 3/10/18 broadcasts of ***Halacha Headlines***: "Beards and Shaving in Halacha"

Klal Yisroel owes you a sincere debt of gratitude for your Harbotzas HaTorah and for setting an example of devotion to Torah learning despite economic success.

In the "Shavers and Beards" series in the ***Halacha Headlines*** series, it was asserted several times that Rav Chaim Ozer Grodzinski zt'l (the Posek Hador of his generation and Rov of Vilna), permitted electric shaving machines.

This claim is based on what is quoted in the name of Rav Shlomo Zalman Auerbach zt'l (in sefer Halichos Shlomo on Tefilah on page 11 in a footnote) that Rav Chaim Ozer zt'l disagreed with the Chofetz Chaim zt'l, who prohibited shaving machines. In addition, Rav Moshe Sternbuch shlita wrote in Teshuvos V'Hanhagos vol. 5 section 264 that his (Rav Moshe Sternbuch's) father said in the name of Rav Chaim Ozer zt'l a "limud zechus" to be lenient regarding shaving machines.

It does not seem that these reports in the name of Rav Chaim Ozer zt'l constitute a valid basis to be lenient regarding electric shavers, for the following reasons:

1) These reports are contradicted by firsthand accounts testifying that Rav Chaim Ozer zt'l did not permit shaving machines, as follows:

a. Rav Yitzchok Hutner zt'l (Rosh Yeshivas Chaim Berlin and member of the Moetzes Gedolei HaTorah) testified that Rav Chaim Ozer zt'l considered shaving machines prohibited as a "*sofek isur d'oraysah*" and that Rav Chaim Ozer zt'l admonished individuals not to use them and in general encouraged people to grow their beards (as recorded in a transcript which was reviewed and approved by Rav Hutner zt'l and published in sefer Hadrus Ponim Zokon, in the third edition in the Miluyim to section II chapter I on page 715).

b. The personal barber of Rav Chaim Ozer zt'l for twelve years (who served as the personal barber of several Gedolim) testified that Rav Chaim Ozer zt'l was strictly opposed to the use of shaving machines and that he admonished people not to use shaving machines even under their chin and certainly not on their face and that Rav Chaim Ozer zt'l emphasized the importance of maintaining a beard and convinced many to grow proper beards.

c. Rav Avrohom Osher Zimmerman zt'l (a respected posek who served as Rov of Cong. Shaarei Tefilah in Brooklyn) wrote that he was part of a delegation which visited Rav Chaim Ozer zt'l in Vilna in 1935-1936 on behalf of Yeshiva Torah Vodaas to show him the Schick Shaver and ask his halachic opinion about its acceptability and that Rav Chaim Ozer zt'l distinctly did not permit it.

2) The very sources of the reports that Rav Chaim Ozer zt'l was lenient -- they themselves expressly emphasized that this cannot be viewed as a basis to permit modern day shavers. Specifically:

a. Rav Shlomo Zalman Auerbach zt'l (ibid.) stated clearly that the shaving machines which existed in the time of Rav Chaim Ozer zt'l did not produce a clean shave (i.e., they did not remove the facial hairs entirely and left stubble) and therefore any halachic ruling concerning those machines are not relevant to contemporary shavers and cannot be construed to be a basis to permit modern day shavers which remove the beard hairs entirely and produce a clean shave.

b. Similarly Rav Moshe Sternbuch shlita (ibid.) wrote that one cannot base a lenient ruling applicable to today's shaving machines on anything said about the halachic status of shaving machines which existed during Rav Chaim Ozer's lifetime since those machines were not as close cutting as today's machines and therefore perhaps even Rav Chaim Ozer zt'l would prohibit today's machines. Furthermore, Rav Sternbuch shlita wrote that even the shavers at the time of Rav Chaim Ozer zt'l should be considered prohibited as a "chashash issur Torah." He adds that there might not be a conflict between the various reports about Rav Chaim Ozer's position since it is possible that the shavers that Rav Chaim Ozer zt'l defended were earlier models and that after they

improved and began to produce a closer shave he prohibited them. [It is also worth noting that even Rav Moshe Sternbach's father did not say that Rav Chaim Ozer zt'l expressly permitted shavers, but rather said that Rav Chaim Ozer zt'l expressed a "limud zechus."].

c. Also Rav Yaakov Kamenetzky zt'l wrote (in a teshuva to his grandson published in Emes L'Yaakov section Yoreh Deah 181): "As for [any leniency] that has become accepted in past generations, it is a fact that over time there have been many improvements in the machines, and it is possible that, as a result of these improvements, shaving with them has become prohibited [even according to the reasoning offered for that leniency]. Accordingly, in this case, it is difficult to rely on [any] tradition [to be lenient]." A similar sentiment was expressed in the widely publicized Psak Din of Rav Eliyashiv zt'l (co-signed by about 30 litvishe Gedolei Yisroel, Poskim and Roshei Yeshiva) dated Nissan 5768, which stated: "...Moreover, this [prohibition applied] even to the shavers of many years ago [when the shavers were far more primitive and did not cut hair as close to the skin as modern shavers]. Today, the shavers have been enhanced [and cut much closer to the skin] and thus the halachic issues involved are far more severe."

-Israel W.

B"H

Ah Gutten Erev Shabbos,

I have heard from your podcast and the discussion of beards.

I would like to make a few comments and corrections.

R' Boruch Oberlander seemed to state that the Tzemach Tzedek holds that it is permissible to trim the beard according to halacha.

It must be pointed out, that the Rov made a mistake, and according to those that follow Chabad Psak, one may not trim. This was the way the Rabbeim learned the Tzemach Tzedek, and this is accepted practice among Chabad chassidim.

I will provide sources on the bottom.

I must also point out, that you spoke in a derogative fashion about the Sefer Hadrus Ponim Zoken.

I must point out, that it is well known that Rabbi Mordechai Tendler cannot be trusted in regards to many issues, whether in regards to the Teshuvos he has printed after Reb Moshe's Petira and whether in regards to his story. The fact is we know that Reb Moshe did not scream at people or throw people out of his house, so we can be sure that Rabbi Tendler is exaggerating at most. What I will agree with is, that Reb Moshe personally does not agree with Rabbi Wiener. But not more then that. I happen to know that at times Rabbi Tendler has printed versions of the story which Poshut could not have happened.

In regards to people focusing on one issue, I don't see the big issue, there are tons of seforim today which focus on one issue. In any event it certainly does not hurt to see what he says, and then weigh the issues afterwards, I have heard from a friend of mine a few comments you made to him in regards to this issue.

In regards to the Rashi in kerisos and Aharon Hakohens beard, I suggest you check [HPZ section 3 chapter 4 in the first footnote.](#), where he adresses it.

In regards to the idea that the Din of Lo Silbash depends on the time and place, see [HPZ section 2 chapter 3 footnotes 15 and 24.](#)

Thank you very much!

בכבוד ובברכה א גוט שבת

Nochum Shmaryohu Zajac

P.S.

See here sources in regards to the Rebbe's opinion.

Concerning the significance of the beard and the status of shaving and trimming according to Chabad, following are clear statements by the last three Lubavitcher Rebbes zt'l:

מודעה רבה

לאחב"י מאמינים בני מאמינים, היות כאשר נמצאים רבים המקילין לעצמן להשחית פאת זקנם במספרים ותולים א"ע במה שהובא בשו"ע ואומרים שעושים זאת עפ"י דין דשו"ע, עלינו החיוב להודיע ברבים כי **טועים המה** כי איסור גמור הוא מדאורייתא כמו שהוכיחו ובררו הרבה גאונים קדמאי ובתראי שעוברים בזה על כמה לאווין. וכאו"א מחויב להודיע לאנשי ביתו האיסור החמור הזה למען לא יהי' שורש שיצמח ממנו פרה ראש ולענה מב"ב וכל הדברים אשר כתבנו שבוע העברה ידעו שכל הדברים אמורים עפ"י דת תוה"ק ומי שיעבור ע"ז ידע שעון הזה תלוי בראשו, והשומע לדברינו אלה יתברך.

בברכה מרובה בכט"ס.

אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב ח"ב עמוד תתקכ"ז ושו"ת תורת שלום סימן מה

Important Announcement

To our Jewish brethren, "believers, children of believers":

Since there are many who permit themselves to cut their beards with scissors, basing it on what is quoted in the Shulchan Aruch and declaring that they are acting thus in accordance with the Halacha as stated in Shulchan Aruch --

It is our obligation to announce publicly that **they are in error**, for this is **absolutely prohibited** (*Isur Gomur*) according to the Torah itself (*Midorayso*), as many of the earlier and later Torah giants (*Rishonim* and *Achronim*) have proven and clarified that those doing this **transgress several Torah prohibitions** (*Kamo Lav'vin*) [here the Rebbe Rashab cites source references].

Everyone is obligated to inform his family members of this severe prohibition (Isur Chomur) so that it not be a root for growth of [spiritual] decay from his family. Everyone should be aware that all the issues about which we wrote were stated in accordance with the dictate of our holy Torah (Daas Torah), and whoever transgresses this should know that the

sin is upon his head. And whoever listens to our words here shall be blessed with abundant blessings for all good forever.

Igros Kodesh of the Rebbe Rashab, vol. II p.927 and Shaalos U'Teshuvos Toras Sholom section 45

תספורות הזקן .. אפילו נגיעה במספרים .. להשוות שערות זקנו וליפותם .. בענין זה האריך כ"ק אאזמו"ר הצדיק הגאון זצוקלה"ה בספרו צמח צדק .. ולפי דעתו הקדושה והרחבה, ההלכה והקבלה מתאימות לאיסור .. רבינו העלה .. דאין זה (הושטת היד בנגיעת הזקן) חומרא ע"פ הקבלה, אלא דהלכה היא .. כ"ק אאזמו"ר הגאון הצדיק אסרו, והי' לו מסירת נפש ע"ז .. הוא מרא דאתרא בכל מדינתנו ופוסק אחרון לכל המדינות .. כן הוסכם ונתקבל בכל קצוי ארצינו דאסור לקצוץ שערות הזקן, אפילו לנגוע במספרים בשערה אסור, וקבלו זה עליהם כל בית ישראל בחומר קדוש וגם אנשים הפשוטים שאין להם חלק בדיעה .. החפצים בקיום נפשם מתרחקים מזה בכל האפשרי ומתחזקים לאסור איסור זה על נפשם .. ובשמעם שיש איזהו מקומן מתירין – מתחללים, נעשים חולי הנפש לילך אחר הקל ח"ו .... נראה הנסיון היומי בכל עת שאחד בא להקל לעצמו, הוא מפני התאוה, אך מוצא איזו [שיטת] מיקל למען היות לו לכסות עינים, ואין כאן לא מיקל ולא חולק – אלא תאות הלב . הוא איסור עולמי שאין לו התרה.

תשובת כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע נד' בקובץ "יגדיל תורה" נ"י. סיון-תמוז, ה'תשמ"ג ס"א.

Concerning cutting the beard..even with regard to trimming with scissors.. in order to even out one's beard hairs and style them, ... my holy grandfather, the *Tzaddik* and *Gaon*, of blessed memory, discussed this at length in his work, *Tzemach Tzedek*. According to his holy and expansive view, the Halacha and Kabbalah coincide in this case—it is forbidden. He holds ... that trimming the beard even slightly is not merely a Kabbalistic stringency, but a matter forbidden by Halacha. My grandfather, the *Gaon* and *Tzaddik* forbade it, and he had self-sacrifice regarding this issue. He is the supreme Halachic authority in our entire country, and the final Halachic decisor for all countries. ...

Similarly, it has been agreed and accepted in all corners of our Land that it is forbidden to cut the hairs of one's beard; it is even forbidden to trim a hair with scissors. The entire house of Israel have accepted this upon themselves with an attitude of holy severity. Even simple folk with no advanced knowledge, ... but who desire to maintain their souls, take all measures to distance themselves from this, and are firm in considering this to be forbidden. And when they

hear that in some places this behavior has been permitted, they are horrified. They regard those people as spiritually ill for following such a leniency, G-d forbid. ...

Daily experience has shown that whenever someone wishes to adopt a leniency for himself, in fact it stems from his uncontrolled passions. Nevertheless, he finds some lenient opinion as a pretext, but in reality this has nothing to do with a lenient or dissenting opinion—it is the lust of the heart.

[Trimming the beard] is a permanent, irrevocable prohibition.

Response of the Rebbe Rayatz, of blessed memory, printed in kovetz Yagdil Torah — New York, Sivan-Tammuz, 5743, sec. 61.

. . . בנוגע לענין גידול הזקן, הרי פשוט הוא לכל הדיעות שיש ענין בזה, וכל החילוקי דיעות הם, האם יש להתיר כשמוכרחים כביכול בהאמור, ואם זהו איסור דרבנן או דאורייתא, אבל, כנ"ל, פשוט הוא בנגלה דתורה וביחוד וביתר שאת בפנימיות התורה, אשר בתקוני-דיקנא, (כפי שהם נקראים בזהר ובספרי הקבלה, המקובלים בכל תוקף תורה שבע"פ על כ"א מבנ"י) קדושה נעלית ביותר וביותר, ומדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, מדת (תקו"ד של) האדם (התחתון) תמשיך במדה זו מלמעלה כביכול. ובודאי מילתא היא, אשר כולי עלמא מודים וקורים להנ"ל "צלם אלקים".

לדעת אדמו"ר הצמח צדק וכו"כ פוסקים לפניו וגם לאחריו, הוא איסור ברור מן התורה, כמבואר בשו"ת שלו, ובהוספה עליהם – בפסקי דינים שלו. ועיין ג"כ בדרכי תשובה על היו"ד. ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ב סמ"ח. וקבץ כמה דיעות בהנ"ל ובארוכה הן ע"פ נגלה והן ע"פ פנימיות התורה בספר עמודי ארזים להרב מרגלית שי' מירושלים עיה"ק ת"ו, שהעתיק דברים נפלאים וגם מבהילים בנוגע לגידול הזקן ולהפכו. – ושם גם מכתב הגאון הרגצובי (הר"י רוזין) שזהו איסור גמור.

ליקוטי שיחות ח"ב ע' 206; אג"ק חל"ב עמ' תצ

With regard to maintaining a full beard: It is obvious that, according to all opinions, there is positive religious significance to such an act. The differences of opinion [among the Rabbis] involve only whether leniency can be granted due to perceived duress and whether the prohibition is Scriptural or Rabbinic. It is, however, obvious according to the revealed tradition of Torah Law - and to an even greater degree according to the Torah's inner, mystic dimensions – that *thetikkunei diknah* (as they are referred to by the *Zohar* and the texts of *Kabbalah* which are accepted with the full authority of the Oral Torah [and which obligate] every member of the Jewish community)

possess exceedingly great degree of holiness. [The manner in which] the Holy One, blessed be He, [relates to man] is measure for measure. Man's measure ([letting] his *tikkunei diknah* [grow]) will draw down the corresponding quality [of holiness and blessing] from Above, as it were.

It is certainly significant that everyone acknowledges – and refers to [the beard] with – the term “the image of G-d [Tzelem Elokim].”

According to the Rebbe, the *Tzemach Tzedek*, and many *halachic* authorities who preceded him and followed him, [trimming the beard] involves a clear Scriptural prohibition, as he explains in his Responsa and with further elaboration in his *Piskei Dinim*. See also *Darchei Teshuvah to Yoreh Deah* and the collection of Responsa, *Minchas Elazar*, Vol. II, sec. 48. Several perspectives – both according to the revealed tradition of Torah Law and according to the Torah's inner, mystic dimensions – are comprehensively collected in the sefer *Amudei Arazim* (Jerusalem), by R. Margolis. He cites wondrous and awe-inspiring points both with regard to growing the beard and its opposite. He also includes a letter from the Rogatchover *Gaon* (R. Yosef Rosen) which states that this [the cutting of the beard with scissors] is an outright prohibition [“*Issur Gomur*”].”

Likkutei Sichos, Vol. XII, pg. 206; Igros Kodesh, Vol. XXII, pg. 490

בירר מסקנת שו"ת צ"צ בס' אגרות קודש ח"א עמ' יג:

"המורם מתשובה זו דגילוח הזקן במספרים אף שלא כעין תער אסור מן התורה, וגם חייב מלקות משום לא ילבש גבר (וקצת מספקא לי' להצ"צ בחיוב מלקות). וכ"ז במקום הפאות – הן לאסור דלא תשחיתו, הן לאסור דלי"ג, אלא דאנן לא בקיאי במקום הפאות ולכן אסור מספק בכל מקום

שדי חמד כללים מע' הלמ"ד כלל קט"ז:

"אומר אני שאם הי' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צמח צדק בתשובה הנ"ל הי' חוזר בו מסברתו והי' אסור אף במספרים שלא כעין תער"

Reb Dovid,

There is a big difference between a "Russian Censor" and teaching Torah material to the appropriate mature age. Please be more sensitive when you challenge guests with extreme analogies.

Thank you,

David Fishman

Dear Rabbi Lichtenstein

Hi, I really appreciate your shows, it has definitely opened my horizons, given me awareness in an amazing way.

I heard from R Shmuel Miller in the name of his father R Avigdor, that shaving is Muttar.

A friend of mine who learnt at Yeshiva Staten Island said, the Mashgiach would call in Bachurim if they stopped shaving- why are they neglecting themselves!

Aside, I would take offence that I shave b/c of a Yetzer Hara (I happen to mostly only trim...) it is done to keep oneself put together [especially in Shidduchim etc..] I believe if we have a clear Issur involved, people Will listen, & yes most people I've met - I'm from England, friends from South Africa, Australia etc..- are concerned and do ask their Rabbanim!

[In my neighborhood, where Rabbi Kokus and Rabbi Ribiat are Rabbanim, The Balabatim who asked were told they could with certain shavers- although I cannot say this as fact.

My brother heard personally from Rav Scheinberg that any electric shaver is Mutar. Have you heard anything about these Rabbanim? [i.e. R' Scheinberg, R' miller, R' Ribiat, R' Reuven]

Kind regards

Mordy Bamberger

Hello Mr. Lichtenstein,

FYI - this Q&A relates to your recent show about shaving.

Yashar Koach for continuing to address topics that are vital to the Frum community.

Kol Tuv - a gutten Lag Ba'Omer!

Sincerely,

Daniel Balsam

Secretary, GYE Corp. ("Guard Your Eyes")

Parshas Emor 5778

This email is transcribed from questions that were posed to Harav Miller by the audience at the Thursday night lectures.

To listen to the audio of this Q & A please dial: **201-676-3210**

QUESTION: Is it true that a man must let his beard grow fully and not shave?

ANSWER: Let me tell you, I'm not a *posek*. I am just going to tell you what the practice has been in all the yeshivas, even in Europe; that unmarried men did clip their faces. Therefore nobody has a right to claim that if you don't grow a beard you're a sinner. It's nothing but a very big exaggeration.

The *gedolei Yisroel* that grew up in Europe didn't have beards when they were boys. I'm not saying it's wrong to have a beard, but for somebody to come out and to make propaganda that it's a **sin**, it's certainly not the truth.

Good Shabbos To All

In the “Mareh Mekomos” to the 3/10/18 Halacha Headlines segment entitled: Shavers and Beards Part II, a comment is made regarding the position of the Tzemach Tzedek to prohibit shaving and trimming the beard (also) because of “Lo Yilbash,” as follows: “If you look at our Maareh Mekomos, you will see a number of Achronim who were similarly mystified at the logic of the great Tzemach Tzedek. Which is why the Shulchan Aruch as well as the vast majority of Achronim disagree with him.”

Response:

The sources which dispute the Tzemach Tzedek’s position regarding the relevance of Lo Yilbash to shaving and trimming the beard all operated on the premise that this concept was originated by the Tzemach Tzedek.

This premise, however, is false.

Reality is that there are sources in Rishonim and Achronim (and even from a Tannah) which preceded the Tzemach Tzedek and stated that Lo Yilbash is applicable to removal of the beard -- just as the Tzemach Tzedek posits (and some even cite the same Talmudic basis as the Tzemach Tzedek). .

These Rishonim and Achronim were unknown to those who argued against the Tzemach Tzedek – as is evident from the fact that those who argue against the Tzemach Tzedek **make no mention whatsoever** of the earlier sources which are aligned with the Tzemach Tzedek’s position.

It is thus unlikely that those who argue against the Tzemach Tzedek would reject his position if they knew that it was shared by Rishonim and Achronim which preceded the Tzemach Tzedek.

[In truth, the Tzemach Tzedek himself was apparently unaware of the Rishonim and Achronim who preceded him and wrote that Lo Yilbash applies to shaving – for he makes no mention of them].

The earliest source which expressly associated Lo Yilbash with shaving is **Targum Yonoson** (the Tannah Rabi Yonoson ben Uziel), cited by our own generation's Gadol Hador, Rav Chaim Kanievsky shlita, in his sefer Orchos Yosher (chapter 5):

"ובתרגום יונתן אי' שעובר בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה והיינו אפי' אם מספר במספרים וכ"כ החינוך והוסיף שעובר משום ובחוקותיהם לא תלכו והביאו החפץ חיים בספר המצות הקצר (ל"ת קע"ז). ומרן החזו"א מאד לא היתה דעתו נוחה מזה."

"Targum Yonoson states that one who does this transgresses the prohibition of "A man shall not wear woman's dress," which means even if he cuts his beard using scissors. Sefer Hachinuch states the same, adding that one transgresses also the prohibition of "You shall not follow their [non-Jewish] rules." This is quoted by the Chofetz Chayim in his Sefer Hamitzvos Hakotzer (Prohibitions 177)."

[Allow it to be noted that:

- The Targum Yonoson was a Tannah – Rabi Yonoson ben Uziel.
- For an in-depth analysis regarding the Targum Yonoson as a basis to prohibit removing the beard due to Lo Yilbash, see sefer Hadrass Ponim Zokon part I pages 33-37].
- The Tzemach Tzedek makes no mention of this Targum Yonoson in his entire lengthy Teshuva
- Rav Chaim Kanievsky shlita makes no mention of the Tzemach Tzedek, thus underscoring that the connection between Lo Yilbash and the beard is not based only on the Tzemach Tzedek].

Rishonim who state expressly that Lo Yilbash applies to shaving include:

- The Ravan (grandfather of the Rosh, in his sefer Maamar Haskel – see sefer Hadrass Ponim Zokon part I page 67);
- Sefer Hamanhig (see sefer Hadrass Ponim Zokon page 105);
- Shevulei Haleket (2:41 – see sefer Hadrass Ponim Zokon page 117 and see the new edition of Shevulei Haleket where the publisher notes in footnote 3 that the Shevulei Haleket is a support for what the Tzemach Tzedek wrote centuries later);

וראה גם להמהדיר של המהדורה החדשה דס' שבלי הלקט חלק שני סימן מא הערה 3: "בתשובת צמח צדק יש משום לא ילבש מדאורייתא . . ומסיק שיש בזה דין דאורייתא, וודאי ששיטת רבינו [השבלי הלקט] שלפנינו היא יסוד חזק לשיטתו"

- Rabeinu Chaim Paltiel (see sefer Hadrass Ponim Zokon page 672 in the third edition);
- Rabeinu Asher from Lunil (see Hadrass Ponim Zokon ibid page 673).
- Others demonstrate that this was also the position of the Rashba (see Klei Chemda parshas Ki Tetzei section 7 and other sources quoted in Hadrass Ponim Zokon part I page 115-116).

Achronim (before the time of the Tzemach Tzedek) who write that Lo Yilbash applies to the beard include major poskim such as:

- The Chacham Tzvi (see sefer Hadrass Ponim Zokon part I page 171);
- his son Rav Yaakov Emden (see sefer Hadrass Ponim Zokon part I page 185) and
- the Chasam Sofer (in Teshuvos Chasam Sofer Hachadashos section 30 [but there the Chasam Sofer (who in this teshuva also states that Chukos Goyim does apply to shaving, reversing his position from what he had written previously) states that both Lo Yilbash and Chukos Goyim would not apply in a beardless society (but this lenient position is disputed by many poskim – see Hadrass Ponim Zokon part II

chapter 4 footnote 4 and chapter 3 footnote 24 at length. This is also addressed by Rav Moshe Sternbuch shlita who wrote in Teshuvos V'Hanhagos vol. 5 section 264, that the Vilna Gaon holds that Lo Yilbash applies even under such circumstances)].

After the time of the Tzemach Tzedek, there were also great poskim who were also not “mystified” by his position or concerned with the Shulchan Aruch and who clearly indicated that those who remove their beards are transgressing (also) “Lo Yilbash”

And they include none other than the **Chofetz Chaim** himself, who (without making any mention of the Tzemach Tzedek, yet citing one of the same proofs as the Tzemach Tzedek) wrote in his sefer Tiferes Odom (chapter 6):

“One must know that even if on the surface, [merely] styling the beard does not appear to involve a transgression, in truth, it is included in the commandment: “A man should not wear a garment of a woman.” For adorning oneself was permitted only to women.... Proof of this concept is Shabbos 92b which states that even picking gray hairs from dark ones is forbidden because he is endeavoring to enhance his appearance and look younger. Rambam’s view is that this obligates one for lashes; see Beis Yosef, Yoreh Deah, sec. 182. Moreover, by doing so, he incites the yetzer hora to [tempt] him.”

An entire chapter is dedicated to this topic in sefer Hadras Ponim Zokon (part II chapter 3) where many other latter poskim are quoted, including a teshuva from the **Rogatchover Gaon**, considered by many as one of the greatest Geonim in the past several centuries, who explains at length (also without mentioning the Tzemach Tzedek) that Lo Yilbash applies to the beard, and concludes:

ספרו "שו"ת צפנת פהנ"ח (ח"ד סימן רנח):

"לענין איסור לספר הזקן במספרים... באמת הארכת דודאי אסור מן התורה, רק אינו לוקה... ודאי
היו איסורתורה... יהיו נזהרים מאוד שלא יספרו הזקן כי זה איסור גמור... לא יוסיפו עוד לעשות כו'".

Shalos U'Teshuvos Tzafnas Paneach, Vol. 4, #258:

“Concerning the publication of cutting the beard with scissors...in truth, I have explained at length that it is certainly a Biblical prohibition, just that lashes are not administered...it is definitely a Biblical prohibition...they should be very careful not to trim the beard, for this is an absolute prohibition...they should desist from doing so”

See also **Teshuvos Minchas Elozor** (vol. II section 48):

"ומ"ש הכותבים המשיגים (בסי' קל"ב ובסי' קמ"ח בוילקט יוסף) ע"ד הצמח צדק (החדשות) וכו' שבודאי אינו לדינא דאל"כ היו מביאים דבריו הבאה"ט וכו' והחכמת אדם. הנה מה אעשה כי לא ידע עם מי הוא מדבר שהוא הצ"צ להגה"צ מליבאוויטש זצ"ל קרוב לדורנו (שר התורה רבן של ישראל, נכדו ותלמידו של הגה"ק הרב בעל התניא זצ"ל) ואיך שייך להחכ"א והקודמים להביא דבריו, וגם בגוף הדבר מגשש (המשיג) כעור בצהרים נגד מאור השמש דברי הצ"צ הנז' שכי עליו שבענין לא ילבש גבר בודאי דבריו נובעים מתרגום יונתן וכו' וע"ז השיג ובאמת לא כ' שם בצ"צ מדברי התרגום יונתן כלל רק האריך בכל פרט ופרט בגוף ההלכה דלא ילבש גבר ולא ראה כלל התשו' סי' צ"ג בצ"צ הנז' המחזקת שמונה דפים גדולים ומלאים על כל גדותיהם בעומק ההלכה באיסור תספורת הזקן עיי"ש."

“Similarly, (in Vayelaket Yosef, sec. 132 and 148,) the writers who dispute [the obligation to grow a beard] write concerning the “recent” Tzemach Tzedek that his words are certainly not accepted as law, for otherwise they would be cited by the Baer Heitev and the Chochmas Adam.

What can I do if the writer does not know the text about which he is writing, i.e., the Tzemach Tzedek authored close to our time by the Gaon of Lubavitch (the princely master of the Torah, the Rabbinic leader of the Jewish people, the grandson and student of the holy gaon, the author of the Tanya). How is it possible that the Chochmas Adam and other writers of previous eras would cite his works?

With regard to the matter itself, [in taking issue with the Tzemach Tzedek,] that writer “feels his way around like a blind man at noon” facing “the light of the sun,” the Tzemach Tzedek. For he writes that [the Tzemach Tzedek’s] words certainly stem from the interpretation given by the Targum Yonason to the verse: “A man should not wear the garment of a woman” and bases his disputation on that. The Tzemach Tzedek, however, does not mention the Targum Yonason at all. Instead, he elaborates on every detail of the prohibition against a man adorning himself as a woman does. [That writer] certainly did not see responsum 93 of the Tzemach Tzedek which contains eight large pages

overflowing with profound halachic explanation regarding the prohibition of cutting the beard. Consult that source....

The Posek Hador, Rav Shlomo Zalman Auerbach, seems also to have not been “mystified” by the position of the Tzemach Tzedek, as was attested to by his grandchildren in sefer Halichos Shlomo:

"היתה דעתו כי הראוי והנכון לגדל הזקן . . . מלבד שהעיר איך מחמירים בכל הדברים ואילו בזה אין חוששין למש"כ הצמח צדק (לויבאוויטש, חיו"ד סי' צ"ג) דאית בי' משום לא ילבש" (כ"כ נכדיו בשמו בס' הליכות שלמה, הלכות תפלה, ירות"ו, תש"ס, עמ' יב).

In our times, also the late Gadol Hador, **Rav Shteinman**, stated:

"ממ"נ לא טוב, אם מגלח במכונה הרי יש חשש לאו דאורייתא וגם אם מגלח עם משחה זה לא חלק, היות ויש אומרים שיש בזה משום: 'לא ילבש'... (דברים' כב ה) (פרי חיים ממרן הרב שטיינמן, שופר ארגון להפצת יהדות, צוות שופר גנזי המלך, כו תמוז תשע"ב)

“Any method you use to shave your beard will be problematic,” Maran HaRav Shteinman replied. “Using an electric shaver may involve an issur de’oraysa. Even using shaving cream is not acceptable, as some say this involves the issur of ‘lo yilbash.”

[It should also be noted that some of the sources which argue against the Tzemach Tzedek apparently never saw his teshuva itself and just expressed disagreement with the concept of Lo Yilbash applying to the beard without having seen the basis of the Tzemach Tzedek’s reasoning. An example of this is the Igros Moshe, who makes no mention of the content of the Tzemach Tzedek’s teshuva and even advances an argument against the Tzemach Tzedek which is responded to by the Tzemach Tzedek himself. It is also of significance that the Seridei Eish quoted in the Mareh Mekomos concludes admitting that his arguments against the Tzemach Tzedek may be refuted and that he is just trying to find a “zechus” for those who remove their beards and that those who are strict in accordance with the Tzemach Tzedek should be blessed. Again, it is unlikely they would have taken the position they did if they were aware of the many Rishonim and Achronim mentioned above].

Let us conclude with the words of the Rabbinic encyclopedia **Sdei Chemed** (who was a Sefardi and normally rules like the Shulchan Aruch and who surveyed and compiled the literature of the poskim concerning this issue and was certainly qualified to know whether the “majority” agreed or disagreed with the Tzemach Tzedek, yet who wrote):

וראה עד"ז בשד"ח מע' הלמ"ד כלל קטז (בנוגע לדברי גאון א' שפסק להקל בגילוח הזקן שלא ע"י תער): "אך במה שכתב להוכיח ההיתר מדברי הפוסקים אשר מילא כפו מהם כמו שיראה המעיין בדב"ק, אומר אני שאם הי' למראה עיניו כל מה שהאריך הגאון צ"צ בתשובה הנ"ל – הי' חוזר בו מסברתו והי' אוסר אף במספריים שלא כעין תער".

"If [the authority who ruled leniently] had seen the lengthy exposition by the Tzemach Tzedek in the abovementioned responsum, he would have retracted his opinion regarding this issue and would rule that even [trimming the beard with] scissors that are not close-cutting is forbidden....

One who sees or hears of [Jews cutting their beards] should raise his voice in rebuke like a shofar. He should not hesitate, despairing that his reprimand will be heeded, because the disease of this transgression is widespread. Heaven forbid to say this. The Jews are holy. If they are rebuked, they will accept it with love. Even if even one can save one Jewish soul from this sinful practice, it is considered as if he saved an entire world. I attest to the fact that one of the great rabbis of our generation speaks unceasingly [about this matter], tastefully rebuking [others]. He has “turned many back from [this] sin.” May G d enable us to bring merit to people at large and generate favor for our Creator (Rav Chayim Chizkiya Medini, S’dei Chemed, Klalim, Lamed, sec. 116).

P.S. I also found troubling that in the Marei Mekomos an article from the rabbinical journal V’Yelaket Yosef is reproduced without including the articles which were published in the same journal which were rejoinders to the article featured in the Marei Mekomos.

שו"ת הר צבי יורה דעה סימן קמג

הקפת הראש במכונת גילוח חשמלית. נשאלתי מאת ספר - אומן חרדי שמסתפק ושואל, על מכונת גילוח חדשה מקרוב באה מאמעריקא, שעצם הגילוח לא נעשה בכח אדם, אלא שהחשמל מנדנד את סכין הגילוח שבתוך המכונה והאדם אינו אלא מוליך ומביא את המכונה על גבי השער ובדרך הילוכה מגלחת היא בכח החשמל, והשאלה באה אי שריא הוא לגלח את עצמו ואת אחרים, או נאמר דגם זה בכלל הל"ת דלא תקיפו.

הנה לענין גילוח הזקן יש לדון, דמכיון דעצם הסכין אינו פוגע ולא נוגע בבשר מפני שיש הפסק דק ביניהם, א"כ אין דינו אלא כמספרים כעין תער שאינו עובר בל"ת דגילוח הזקן ורק בהקפת הראש לשיטת התוס' שעוברים גם במספרים כעין תער, לכאורה הדין נותן שאסור לגלח הפאות במכונה זו שהיא כמספרים כעין תער, אבל יש כאן מקום עיון, דמכיון דגילוח זה הוא לא בכח האדם אלא בכח החשמל יש לדון דכלפי המגלח אין זה אלא גרמא ולא יתחייב משום לאו דלא תקיפו כשהוא נעשה שלא בידיים ממש. והנה לפי"ז יש לדון ולחלק בין זה שהוא מקיף את עצמו ובין שהוא מקיף לאחרים, ואקדים את הידוע דבל"ת זו של לא תקיפו עוברים שניהם באזהרה זו, ולפי"ז הניקף עובר בלאו אף בלי מעשה (לרוב הפוסקים), אלא לענין חיוב מלקות יש חילוק דבלי סיוע כלל עובר בלאו ופטור ממלקות משום לאו שאין בו מעשה, ואם הוא מסייע גם הניקף חייב מלקות. וממילא המקיף את עצמו במכונה חשמלית אף את"ל דאינו אלא גרמא מ"מ הוא חייב מלקות מצד אזהרה שעל הניקף דכאן הוא לאו שיש בו מעשה דגם מעשה גרמא לא גרע מזה שהניקף מסייע להמקיף וכאן אין לך מסייע גדול מזה. אבל במקיף את חברו במכונה זאת יש לדון לכאורה דמכיון שאינו עושה כלום בעצם הגילוח דזה עושה כח החשמל, והמקיף, כל פעולתו אינה אלא ההנחה שהוא מניח את המכונה על השער והמכונה דידיה עבדה מאליה י"ל דמדין מקיף לא יתחייב מפני שאין זה מקיף בידיים.

וכע"ז ראיתי בת' שאילת יעב"ץ (חו"מ סוף סימן טז) שמביא דברי הרמב"ם בהל' חו"מ (פ"א ה"ג) שכתב אינו לוקה משום לא יראה ולא ימצא אא"כ קנה חמץ בפסח או חימצו כדי שיעשה בו מעשה. ותמה ע"ז הגאון שאילת יעב"ץ וכתב: איברא אי קשיא לי הא קשיא לי אעיקרא דדינא דחשיב ליה הר"מ מחמץ כעושה מעשה, מנא ליה הא, ומסתבר דלא הוי אלא גרמא שאפילו נתן בו שאור מ"מ אינו מחמץ מיד, ולכן מוקים לה לדברי הרמב"ם דמחמץ העיסה בין ידיו מיירי דבכה"ג ודאי החימום שבידיו מחמץ והר"ז עושה בידיים ממש, עכ"ל. הנה מבואר בדבריו דהנחת השאור בידיו לאו מעשה הוא אלא דין גרמא עלה, א"כ גם במניח מכונת הגילוח יש לעיין ולדון דדין גרמא עלה.

ולפי זה היה קשה לי הא דאמרינן בסוטה (דף מח ע"ב) גבי אבני חשן ואפוד, תניא אבנים הללו אין כותבין אותן בדיו משום שנאמר פתוחי חותם ואין מסרטין עליהם באיזמל משום שנאמר במלואתם אלא כותב עליהם בדיו ומראה להן שמיר מבחוץ והן נבקעות מאליהן, כתאינה זו שנבקעת בימות החמה ואינה חסרה כלום. וזה

מסתבר דמעשה השמיר לא יהא עדיף להחשב כח אדם יותר ממכונת גילוח, והרי מקרא מלא הוא ופתחת עליהם שמות בני ישראל דהוי מצות עשה לחקוק השמות על האבנים ואם נאמר דאין זה אלא גרמא וכמאן דלא עביד איהו בידים, כיצד מתקיימת מצוה זו ע"י השמיר, שהשמיר הוא המחוקק ולא האדם. וכן ראיתי בספר לב אריה (חולין דף יח) דפשיטא ליה דחקיקת השמיר חשובה כאלו נעשה ממילא לא ע"י אדם, עיין בתוס' חולין, שם (ד"ה וכמה) שהקשו בההיא דאמרינן (ע"ז דף נב) גבי אבני מזבח ששקצום אנשי יון וגנזום רחמנא וכו' והשתא ליעברינהו ע"י שמיר, א"ו =אלא ודאי= שמיר אינו עושה אותם חלקות שלא תחגור בהן צפורן, ע"כ. וכתב הלב אריה: בעיקר קושית התוס' י"ל דאם יעשה ע"י שמיר לא מיקרי ביטול כלל, דכיון דאינו עושה מעשה השבירה בעצמו הוי כע"ז שנשתברה מאליה דלא הוי ביטול, עכ"ל. ולפלא בעיני שלא הרגיש בהאי קרא דאמרה תורה ופתחת עליהם דמשמע דהוי מצוה שבגופו ומוכרח דבמה שמעמיד השמיר על האבן זה חשיב כאלו האדם עצמו עושה כן, ולפי סברת הלב אריה דנקט בפשיטות דביטול ע"ז לא הוה ביטול כי אם במעשה האדם גופא ובגרמא לא הוי ביטול, א"כ יהיה מוכרח מכח קושית התוס', שהקשו דנעביד הביטול ע"י שמיר, ע"כ דס"ל דהנחת השמיר מעשה גמור הוא ולא גרמא. אלא דעיקר סברת הלב אריה דנקט בפשיטות דמעשה גרמא אין ביטול לע"ז תמוה לי דמנ"ל הא, דלא מצינו כלל על ביטול ע"ז שתהא מצוה שבגופו דוקא, הא עיקר סברת הביטול הוא שניכרת מחשבתו של גוי מתוך מעשיו שדעתו היא להוכיח על מחשבתו והרי ר"ל ס"ל דנשתברה מאליה נמי בטלה משום אומדן דעת הגוי וכדאמר רשב"ל ע"ז (דף מא ע"ב) ור"י פליג משם דאין לנו הוכחה מצד הגוי שרצונו לבטלה, אבל כשהגוי עושה מעשה, יהיה ע"י גרמא אבל עכ"פ יש לפנינו מעשה המוכיח שהגוי דעתו לבטלה בודאי גם ר"י מודה דבטלה היא, דאין לך ביטול גדול מזה, א"כ שוב אין הכרח דהתוס' ס"ל דהנחת השמיר לאו גרמא היא די"ל דגם הם ס"ל דהוי גרמא ומ"מ לגבי ביטול גרמא נמי מעשה רבה היא לבטל ע"ז.

וראיתי כי שתי ההנחות האלו הנחת המכונה והנחת השאור אין דמיון עולה יפה ולא קרב זה אל זה כלל. דכאן במכונת הגילוח אין זה הנחה לחודא שהרי הוא מוליכה בידו וכל זמן הגילוח הוא מצדדה ומכוין אותה שתוכל לגלח, והמכונה איננה אלא כגרזן ביד החוצב בו, וכן בהנחת השמיר על גבי האבן שמעבירו ומצדדו על תמונת האות חשיב בידים דלא כהלב אריה. וכעין זה בחורש בבהמה בשבת שאעפ"י דעיקר החרישה היא בכח הבהמה והיא רק מנוהגת ע"י האדם, מ"מ חייב האדם משום חורש, מפני שהוא מנהיגה ומכוונה לתלמיה ומסייע בגוף המלאכה חשיב הוא לעושה המלאכה ונסקל על זה, משא"כ הנחת השאור ומתחמץ, שמניח השאור ומסתלק תיכף ופעולת החימוץ נעשית לגמרי ממילא. ולכן במכונת גילוח אין לצדד שיהא בזה דין גרמא ובודאי המקיף את חברו במכונת גילוח דין מקיף יש לו ולוקה ע"ז, והמקיף את עצמו יעבור בשתיים מצד מקיף וגם ניקף ביחד.

אמנם מסתפקנא במקיף לאחר ע"י סם, דמסתבר ג"כ שהעברת השער לא נעשית ברגע אחד וצריך שישהה הסם עליו איזה זמן בכדי תלישת השער משרשן, בזה דמיא להנחת השאור להחמיץ העיסה, שלדעת השאילת יעב"ץ אין זה מעשה להתחייב עליו, ואפשר לדונו כגרמא בעלמא שלא יתחייב המקיף, דאין כאן מעשה הקפה

בידים, וכדברי השאילת יעב"ץ. אבל כד נעיין, דברי השאילת יעב"ץ תמוהים מאד מגמרא ערוכה מנחות (דף נו ע"ב) א"ר אמי הניח שאור ע"ג העיסה והלך לו ונתחמצה לוקה, וכן הובאה הלכה זו ברמב"ם הל' מעה"ק (פי"ב הט"ז) ומבואר להדיא דזה מעשה וחייב אף בשנתחמצה מאיליה, ומשום דההנחה אינה גרמא אלא מעשה שהוא לוקה ע"ז. ומה שמתמה בשאילת יעב"ץ מנ"ל להרמב"ם זה, הרי מבואר בדברי ר' אמי שאמר הניח שאור ע"ג העיסה והלך וישב לו ונתחמצה מאיליה. ולכאורה האימרא הלך וישב לו נראה כשפת יתר דלמה לא סגי לו לומר הניח שאור ע"ג עיסה ונתחמצה מאיליה חייב, אלא הוא הדבר שרוצה להשמיענו דלא כסברת השאילת יעב"ץ, דהנחה בעלמא גרמא היא אלא דזה חשיב מעשה רב להתחייב עליה. וא"כ בנ"ד במקיף ע"י סם יתחייב משום מקיף, כמו המחמץ בהנחת שאור שהוא מתחייב כעושה מעשה בידיים וכמו שנתבאר.

ולכאורה, רציתי לעשות סמוכין לזה מירושלמי שבת פרק כלל גדול. דאיתא שם: הנותן עציץ נקוב על גבי עציץ נקוב חייב משום קוצר ומשום זורע, ובקרוב עדה מפרש הטעם דע"י שנותן השני על הראשון א"א להתגדל הזרע שבראשון, הרי דהמפסיק יניקה בהנחה בעלמא, אף שזולת ההנחה לא עשה בה שום מעשה, חייב ע"ז משום קוצר, ולא אמרינן דהנחה לחוד גרמא היא שלא מתחייב כעושה מעשה בידיים. וכן במשנתנו סופ"ק דשבת (דף יח ע"א): ושוין אלו ואלו שטוענין קורת בית הבד ועיגולי הגת, מבואר בגמרא (דף יט ע"א) דהטעם הוא משום דלא גזרו אלא בהנך דאי עביד להו בשבת מיחייב חטאת ובהני קורת בית הבד וכו' דלא מיחייב חטאת הטעם הוא משום דמיירי שריסקן תחלה מבעוד יום ושוב אין טעינת הקורה אב מלאכה, אבל בדלא ריסקן מבעוד יום אסור לטעון הקורה עליהם משם דבשבת הוי מלאכה שוב גזרו עליהן מבעוד יום, והרי בכאן אינו עושה אלא הנחה לחודא שמניח עליהם קורת בית הבד ואח"כ נסחטים והולכין מכובד המשא ומ"מ משמע דחשיב מלאכה גמורה שחייבין על זה חטאת אעפ"י שלא עשה רק הנחה לחודא. אבל יש לדחות דאיסור שבת שאני, דאף דלענין שאר מילי דאורייתא הנחה אינה מעשה בידיים לפטור משום גרמא, זה אינו אלא בשאר איסורי תורה, משא"כ שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, חייב אף על פעולה שהיא אינה אלא גרמא, וכדמחלק הגמרא ב"ק (דף ס) דפריך שם מאי שנא זורה ורוח מסייעתו דמחייבין ליה משום מעשה שבת ומשני דזורה באמת גרמא הוא אלא דלגבי שבת חייב משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה. ונמצא דאין להוכיח מדין שבת לענין שארי איסורי תורה, וא"כ לא קשה מהירושלמי ומההיא דטוענין קורת בית הבד על סברתו של השאילת יעב"ץ. ויש לעשות קצת סמוכין לסברת השאילת יעב"ץ דהנחה בעלמא לא חשיב כמאן דעביד בידיים מההיא דקדושין (דף כא ע"ב), דפליגי תנאי במצות רציעה, דרבי יוסי דריש רבוי ומיעוט וריבה הכל ומאי מיעט מיעט סם, שלא יתן סם על אזנו וינקבנה, דלענין רציעת עבד עברי ממעט דעל ידי סם לא הוי רציעה ולא קרינן ביה ורצע אדוניו את אזנו. ויעויין ברש"י שם, דמניח סם על אזנו וניקבו אינו כח אדם אלא כמו שנעשה מאליו, ע"ש דמשמע להדיא דע"י סם לא חשיב כעושה בידיים והרי זה מעין סברת השאילת יעב"ץ דמה שנעשה בהנחה בעלמא לאו כמאן דעביד בידיים ממש הוא, וא"כ במקיף ע"י סם נמי לא יתחייב משום ל"ת דלא תקיפו וכמש"כ רש"י, דמה שנעשה ע"י סם חשיב כאילו נעשה מאליו.

וזה מימים תמהתי בההיא דקדושין, דלרש"י נתמעט סם מדין רציעה, משום דמה שניקב אזנו ע"י סם אין זה

מכח אדם והו"ל כאלו נעשה מאליו. דלכאורה לא משמע כן סוגית הגמרא בנזיר (דף מ ע"א) דאמרינן, תנן התם שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה, נזיר ומצורע ולוים. ופריך בגמרא פשיטא, ופירשו רש"י ותוס', דהא כתיבי קראי דצריכי גילוח, ומשני מהו דתימא משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא, והיינו מין משיחה שמשירה את השער, קמ"ל דלא, והיינו משום דגלי בהו קראי דדוקא תער. הרי משמע להדיא דבלי הך ילפותא דתער מעכב. סד"א דבסם נמי קיים מצות גילוח אף על פי דמפרש קרא להדיא וגילח הנזיר, וכן גבי מצורע כתיב והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו, ולרש"י הנז' תפ"ל דמכיון דכתיב יגלח הרי משמעו שיעשה ע"י אדם ולא בסם שאינו נחשב לכח אדם, ודינו כאילו נעשה מאליו דמה"ט נתמעט סם מדין רציעה, ומה לי מצות ורצע אדוניו דמשמעו שיהא בכח אדם ומה לי מצות גילוח דלא אמרינן דקפיד קרא שיהא בכח אדם ובלי גילויא דקרא הוה אמינא דגם בסם מקיים מצות גילוח. ובגמרא מכות (דף כ ע"א) דריש יתורא דקרא דלא יקרחו קרחה, דאם קרח ארבע וחמש קריחות דחייב על כל קרחה וקרחה, ופריך הני ארבע וחמש קריחות היכי דמי, אילימא בזא"ז וחמשה התראות פשיטא וכו' לא צריכא דסך חמש אצבעותיו נשא ואותבינהו בב"א, ע"כ. הרי דחייב מלקות על קרחה שנעשה ע"י סם, ומבואר דזה חשיב כאילו נעשה בידיים, ואם איתא דזה חשיב כאלו נעשה מאליו, למה יתחייב מלקות. אך לקושיא זו י"ל דמכיון דגלי קרא דחייב על כל קרחה וקרחה, וע"כ דגלי קרא דע"י סם נמי חייב, א"כ זה גופא משמיענו יתורא דקרא דאזהרה זו קאי על כל פעולה שהיא גורמת לקרחה, ונמצא דאפילו אם נאמר דעצם הקרחה נעשית ממילא ורק גרמא לקרחה הוא דעביד, מ"מ בהכי חייביה רחמנא על פעולת הסיכה שסופה לגרום קרחה. וכעין שכתבו התוס' בברכות (דף ט ע"א, ד"ה ראב"ע) וא"ת היכי מצי למימר ראב"ע עד חצות והכתיב לא תותירו ממנו עד בקר דמשמע מיהא דעד בקר מצי לאוכלו, וי"ל דמצי למימר דהכי קאמר, לא תעשו דבר שיבא לידי נותר עד הבקר וכו', הרי דמכיון דלראב"ע דס"ל דפסח אינו נאכל אלא עד חצות ומחצות ואילך כבר א"א לאוכלו ושוב א"א לפרש האי קרא דלא תותירו ממנו עד בקר כפשוטו דהלאו קאי על השעה שהוא מותירו לבקר, דלראב"ע כבר מחצות ואילך לא שייך ביה לא תותירו דהא כבר נפסל מלאכלו, ולכן אמרינן שבקיה לקרא דאיהו דחיק ומוקי אנפשיה דאזהרה הוא שלא יותירו עד חצות ובחצות הוא עובר בלא תעשה משום שזה יביאו שיותר עד בקר. עד"ז יתכן, דקרא יתירא דקרחה לישנא דגילויא הוא, שלא יעשה שום מעשה המביא לידי קרחה, ולא קשה מכאן על זה שנתמעט נקיבת אזנו בסם מדין רציעה. אבל עדיין קשה מדין גילוח נזיר ומצורע, דמשמע דבלא גילויא דקרא הו"א דגילוח שע"י סם כמאן דעביד בידיים הוא. והנה הגאון רבי אליעזר גארדאן, בתשובה והיא נדפסה בשדי חמד, מעורר גם בנוגע לדין גרמא באיסורין, ומסיק דלענין קיום מצוה ע"י גרמא נמי קיים אמרינן ויוצא ידי מצותו.

ומעתה מיושב היטב קושיא דנזיר וקדושין דלא הקשו אהדדי, דבדאי בלי מיעוטא דקרא הדין נותן דבגרמא יש קיום מצוה, ומה"ט שם בסוגיא דנזיר, אי לאו גילויא דקרא, הו"א דע"י סם מקיים מצות גילוח, וכן ברציעה אי לאו דמיעטה תורה, ס"ד דמיקיים מצות ורצע אדוניו את אזנו גם בסם, משום דמקיימין מצוה ע"י גרמא וכמוש"כ הגאון ר"א גארדאן, וסוגיא דקדושין מסייעתו, דאל"כ למ"ל קרא למעט דע"י סם אינו מקיים מצות רציעה ותפ"ל דגרמא היא וכמאן דלא עביד בידיים דמי, וכמש"כ רש"י דהוי כאלו נעשה מאליו, וקרא למ"ל למעוטי דוקא גבי

רציעה, אלא ודאי דהאמת היא דמצוה יוצאין גם בגרמא ודוקא ברציעה מיעטתו תורה מגזרת הכתוב, וכמו דלרבי ממעט מקרא כל שאינו של מתכת, ה"ה לר' יוסי ממעט סם וזהו דין רק ברציעה, אבל לאו מילף הוא בעלמא לשאר מצות, שהרי גם לבתר דממעטין סם במצות רציעה מ"מ ס"ד דמצות גילוח יקיים גם ע"י סם, ומה שאומר רש"י ברציעה דהטעם הוא משום שאינו נעשה בכח אדם ודמי כאלו נעשה מאליו, זהו כדי להסביר דמנא ידעין למעט דוקא סם מכיון דבקרא לא נתפרש מה בא למעט, ולזה אומר רש"י דמכיון שאינו מכח אדם והוי כאלו נעשה מאליו ולא דמיא לסתם רציעה, מסתברא דרציעה דכוותה הוא ממעט ומשום דמסתבר טפי למעוטי אמרינן דהמיעוט קאי על זה, אבל לעולם בלי מיעוטא גם גרמא חשיב קיום מצוה.

והנני חוזר לתחילת דברינו למה שהערתי מדברי רש"י בקדושין דאם ניקבה אוזן העבד ע"י סם אין זה מכח אדם וחשיב כאלו נעשה מאליו, א"כ קשה ההיא דמנחות במניח שאור ע"ג העיסה ונתחמצה מאליה דחייב, ולא אמרינן דהוי כמאן דלא עביד בידיים ומאליה נתחמצה, ומאי שנא מניח שאור ממניח סם וניקבו, וכן קשה קושית השאלית יעב"ץ על הרמב"ם שאומר דהמחמץ בפסח לוקה משום דהוי לאו שיש בו מעשה, והקשה הא גרמא הוא. הן אמנם דמצד הסברא היה מקום לדון דהנחת שאור לאו גרמא היא, שהרי במעשה ההנחה מתחיל להחמיץ ומעשיו גרמו להחמוץ ומה לי מעשה רבה או מעשה זוטא. אבל בדברי רש"י קדושין משמע דזהו כאלו נעשה ממילא ולא בידיים הוא, ובכן קשה ההיא דר' אמי במנחות, דמחייב להמניח שאור ע"ג עיסה של מנחה והחמיצה דלוקה אעפ"י שלא עשה כלום.

הנה אמרתי בזה, דהרי אזהרת מחמץ במנחה נאמרה בלשון נפעל, לא תעשה חמץ, לא תאפה חמץ חלקם, הכל בלשון נפעל על כל מעשי המנחה מלישה עד אפיה. והנה בלשון נפעל יש לדון דגם גרמא נכללת בלשון זה, וכענין שכתב רש"י בפרשת בא (יב, טז) בפסוק כל מלאכה לא יעשה בהם, הוסיף רש"י על פסוק זה, אפילו ע"י אחרים, ומשום דלשון נפעל כולל עשיה שלא בידיים ממש, ובכן יש מקום לדון דגבי מנחה גלי קרא ואזהר על כל פעולה המביאה לגרום חימוץ, ונמצא דכל מעשה הגורם לחימוץ הוא בכלל עצם אזהרת ועבירת הלאו דלא תעשה חמץ, ושפיר מתחייב גם במחמץ ע"י גרמא.

ומעתה פש גבן קושית השאלית יעב"ץ בדברי הרמב"ם (הלכות חו"מ פ"א ה"ו) דבמחמץ עיסה לוקה משום בל יראה, והשאלית יעב"ץ מוקים לה במחמץ בידיים ממש, אבל סתימת לשון הר"מ לא משמע כן. ולכן היה נראה לי דקושיא מעיקרא ליתא דניחזי אנן, עיקר ל"ת דבל יראה היא לאו שאין בו מעשה וכך נאמרה ההלכה דכל בר ישראל מוזהר שלא יהא לו חמץ, ואם יש לו חמץ אף בכה"ג דלא עשה שום מעשה כלל הרי הוא בכל רגע עובר בל"ת דבל יראה. והנה כל ענין גרמא שאנו דנין לפוטרו בעבירת ל"ת לא שייך אלא בל"ת שנאמרה על איזה מעשה כענין דאמרינן שבת (דף ק"ב ע"ב) דלא תעשה מלאכה עשייה הוא דאסור אבל גרמא שרי מה"ת דהלאו נאמר על עבירה במעשה ובלי מעשה אין עבירה, בעבירה כזו שייך לדון דאם עבר ע"י גרמא לא זו המעשה שהזהירנו תורה. משא"כ בל"ת דבל יראה, שאין מקום לדון בגרמא אם עובר בל"ת, דהא פשיטא דהאי גברא באזהרת ל"ת קאי בלי שום מעשה כלל, ומה שאנו דנים על גרמא הוא רק לענין חיוב מלקות, כלומר ל"ת זו

שעבר, אם מעשה הגמרא משוי לה לעבירה במעשה או לא, לזה שפיר אומר הרמב"ם דלוקה, דהרי הל"ת בודאי עבר הוא בעצמו, אלא די ש לדון אם זה ל"ת שאין בו מעשה, ע"ז אומר הרמב"ם דכיון דהעבירה נעשית ע"י איזה מעשה שהוא, אפילו רק גורם להעבירה, שוב אינו בכלל לאו שאין בו מעשה ולוקה. דוגמא לדבר בניקף, דאינו לוקה משום דהוי לאו שאין בו מעשה, מכל מקום אם מסייע שהושיט לו השער לוקה אף דבעצם עבירת הלאו הרי לא עשה כלום, אלא דמ"מ היה איזה מעשה כל דהו כגורם לעבירה, ע"י זה יוצא מהמסגרת של לאו שאין בו מעשה ולוקה, ודברי הרמב"ם ברורים בע"ה, דמה שאנו אומרים גרמא פטור היינו בעבירה שבלי מעשה לא עבר עבירה כלל, אבל בכה"ג דהעבירה עבר גם בלי מעשה לשוויה לאו שיש בו מעשה גם ע"י גרמא מעשה הוא לעשותו כעובר במעשה, דכל שאנו דנים לחייבו מלקות והעבירה בודאי עבר גם גרמא למעשה תחשב.

שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן צ אות ב

והנה כת"ה מביא בשם הגה' "הר צבי" על הטור, הנדפס מחדש, מהגאון ר' צבי פסח פרנק, שכתב דכיון דעצם הסכין אינו פוגע ואינו נוגע הבשר, מפני שיש הפסק דק ביניהם, לא הוי רק כעין תער. והנה יש בידי מכתב מגאון הנ"ל ז"ל מיום י"ח תמוז תשי"ב, שהי' לנו אז חליפת מכתבים, וכתב לי ז"ל בזמן האחרון הובא לפני מכונות גילוח משוכללים, וראיתי שיש ביניהם שהמתגלחים יצאו נקיים, באופן שהבשר חלק לגמרי שלא נשאר עליהם שום רושם של שער, השבתי להשואלים כי גילוח כזה דין תער יש לו, וכמו שכתב הרמ"א סימן קפ"א סעי' י' בגילוח של מספרים דמותר בפשיטות, וז"ל הרמ"א ומ"מ נזהרים כשמסתפרים במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרים וכו' פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער, ולפי זה במכונה שהנסיין הורה שמגלח למשעי, י"ל דהיינו תער, ולכן אני אומר לכל שואל שיזהר שלא להדק המכונה להבשר, דמתוך ההידוק יבא לידי גילוח ממש, אבל כשאינו מהדק כ"כ אז אינו בגדר פסי"ר שיבא לידי גילוח ושריא עכ"ל המכתב. ולא נתבאר במכתבו בפרטות הדמיון שמדמה להיזהר במגלח למשעי, להאי דתה"ד, דלכאורה יש לחלק, דבשם יש החשש כמבואר פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי ממש כתער, אבל במכונה שיש הפסק, זה הרשת, בין העור להסכין אין חשש זה - אבל להאמור שפיר יש לדמות, דכיון שהנסיין הורה שמגלח למשעי, זאת אומרת מפני שהידק היטב הדק המכונה על העור, נקבי הרשת נתמלאו מהעור והסכין חתך השערות מעל העור בלי שום הפסק, ושפיר הזהיר לכל שואל שלא להדק המכונה להבשר, דמתוך ההידוק יבא לידי גילוח ממש.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שכח סעיף יד

היה חולה שיש בו סכנה וצריך בשר שוחטים לו ואין אומרים: נאכילנו נבילה; אבל אם הי' החולה צריך לאכילה לאלתר, והנבילה מוכנת מיד והשחיט' מתאחרת לו, מאכילין אותו הנבילה. **ובמשנה ברורה ס"ק** לט ובב"י הביא עוד טעם בשם הר"ן דבנבילה עובר על כל כזית ממנה וחמיר מאיסור לאו דשבת.

תשובות והנהגות כרך א סימן תנט

שאלה גילוח הזקן במכונה.

המכונה בימינו לפי הנראה לעין מגלח כמו תער אבל בעצם פעולתו הוא כמספריים שחותך דק ע"י צירוף ב' הסכינים העליון והתחתון, והקדוש החפץ חיים (פ"ג דמכות בליקוטי הלכות) וכ"כ הח"ח בקונטרס שבסוף ספר נדחי ישראל, וכן רבינו החזו"א זצ"ל פסקו שזהו תער ממש, אבל רבים נהגו להקל, ובילדוטי שמעתי שהגאון רבי חיים עוזר זצ"ל התיר, ואף שאין מכונה אחת דומה לחבירתה, אבל כפי ששמעתי השאלה היתה במכונה כעין אלו המצויים היום.

ונראה שתלוי בגדר השחתה מהו האם תלוי בראית עין וא"כ גם כאן לא נראה שער כלל ולכן דינו כהשחתה ממש ואף שאינו בתער כיון שלעין נראה דמשחית אסור כדין תער שתלוי בהשחתה, ואם תלוי במציאות ולא לפי ראיית העין, כיון שהעליון והתחתון חותכים ביחד כמספרים ולא התחתון לבד אינו כתער, ואף אם במקרה התחתון חותך י"ל שאינו מתכוין ואין שם פסיק רישא, אך וודאי למעשה יש לחשוש לאסור תורה וכמש"כ הח"ח והחזו"א וכמ"ש.

וממילא לענין גילוח במכונה שהוא איסור חמור שהמגלח עצמו עובר חמשה לאוין ודאי חייבין להחמיר, וכן הורה הגאון רבי יעקב קניבסקי זצ"ל לאסור שזהו איסור דאורייתא כתער, אבל צריך לראות שלא יהיה תחלתו להחמיר וסופו להקל, ובמקום שאי אפשר למונעו מתער אלא במכונה נראה שראוי לעשות כן עד שיתרגל למנוע גם ממכונה, ועיין עוד במש"כ בזה במועדים וזמנים ח"ח סימן קכ"ד יעושה.

(ועיין ליקוטי הלכות פ"ג דמכות שהמאשינקע החדשה שמספרים בם שמגלחין כתער ממש ותולש השער לגמרי ולא נשאר מאומה המספר בו לכאורה עובר על מה שכתוב בתורה "ופאת זקנם לא יגלחו", ועיין שו"ת חתם סופר (א"ח קנ"ד) שצריך לישראל אחר הגילוח כקריצת צפורן וצ"ב.

תשובות והנהגות כרך ה סימן רסד

גילוח הזקן במכונה

הנה התורה אסרה לגלח את הזקן בתער שזהו גילוח עם השחתה. ויש מתירין לגלח במכונה, וטעמם משום שיש רשת המכסה את להב הסכין, ואין הסכין מגיעה ממש עד עור הפנים, לכן זהו רק כעין תער שזה מותר בזקן. אבל ה"חפץ חיים" ב"ליקוטי הלכות" (פ"ג דמכות) חושש בזה לאיסור תורה. ולפי השמועה החזו"א זצ"ל אסר במכונה כתער. וכשהשתדלו להקל על מגלחים בתער, ולשכנעם שעכ"פ יגלחו במכונה, יצא הגאון רבי אלעזר שך זצ"ל כנגד זה, ופסק שהמכונה כתער, ולא הועילו בתקנתם כלל עד שיבטלוהו. וכעת מצאתי מובא

דהחזו"א לא התיר למכור מכונת גילוח אפילו למי שמגלח בתער וציוה למוכרו לגוי, והוא חידוש דכ"כ קבעו לאיסור.

והאמת, שהעידו לפני כמה בעלי תשובה שגילוהו תמיד בתער ועכשיו שינו למכונה, וטוענים שמרגישים היטב את השינוי בין מכונה לתער, וקשה להם להתרגל לזה כיון שאין הרגשת הפנים חלקה כ"כ כפי הרגשת הפנים אחרי גילוח בתער. ואם כן, לא רק שאין הסכין נוגעת בעור הפנים כתער וכנ"ל, אלא שגם התוצאה שונה מתער, כיון שאינו מגיע לעיקרי השערות.

ועיין היטב בדברינו ב"תשובות והנהגות" (ח"א סי' תנ"ט) שהסברנו שהנידון הוא האם גדר השחתה תלוי במציאות, ואם במציאות אינו משחית ממש, והיינו שאם במישוש היטב מרגישים משהו שנשאר - אינו השחתה, או שאין לנו אלא כפי ראות העין, ולכן גם אם התוצאה שונה מתער וכמ"ש, מ"מ אם לעין נראה פעולתה כתער והיינו שלא נראים כלל השערות - הוי השחתה. וא"כ כשמגלח במכונה שהשערות לא נראין כלל אסור, עש"ה. וע"ע במש"כ ב"מועדים וזמנים" (ח"ח סי' קכ"ד) יעו"ש.

ועיין ב"חלקת יעקב" (יו"ד סימן צ') שמתיר כשאינו מהדק את המכונה לבשר, שמתוך ההידוק הוא גילוח ממש שלא נראה השערות, ובכה"ג שאינו מהדק אינו פסיק רישיה ומותר. ודבריו תמוהין, שאנן סהדי שאפי' בכה"ג שאינו מהדק, לא נראה כלל השער בחלק גדול מהפנים. אבל נראה שעכ"פ ראוי לעורר, שגם המקילים בזה, טוב שיזהרו לפחות שלא לחזור פעם אחר פעם ולדחוק המכונה לעור הפנים עד שיהא נקי לגמרי משער.

ובילדותי שמעתי מא"א זצ"ל בשם הגאון רבי חיים עוזר זצ"ל לימוד זכות להתיר, וכן שמעתי מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל לימוד זכות להתיר, אבל היום שהמכונה משוכללת יותר וניכר פעולתה כתער, אולי גם לדבריהם יש לחשוש שאסור. ועכ"פ האמת היא שגם במכונות שהיו בזמן רבי חיים עוזר, גם הם היו עכ"פ בחשש איסור תורה, וצריך להחמיר. (שוב ראיתי בקונטרס אחד שמביא שהגר"י הוטנער זצ"ל העיד שהגאון רבי חיים עוזר זצ"ל החזיק הגילוח במכונה כספיקא דאורייתא. והנה א"א זצ"ל נפטר בחודש אב תרצ"ה, ומה שהעיד א"א זצ"ל משם הגר"ע לימוד זכות להתיר היה לכל היותר על המכונות שהיו עד שנת תרצ"ה, ואולי אח"כ השתכלל יותר וע"ז אמר הגר"ע שנראה שזהו ספיקא דאורייתא וכמ"ש).

ומיהו שמעתי בשם הגרמ"פ זצ"ל שדעתו דכיון שבתער ה"ה משחית בחיתוך הסכין, לכן כל שמשחית השערות שלא בדרך חיתוך אף אם דרכו בכך אינו דומה לתער ומותר, והיום יש מכונות גילוח שהסרת השער נעשית ע"י טחינתו (שסכין אחד דוחק השערות ע"ג הסכין השני ומשפשפם עד שנטחן ונופל), וד"ז צריך בירור מקיף במציאות, וכל זמן שלא נתברר ראוי לחשוש שאסור, שספיקא דאורייתא לחומרא. וכן גוף הסברא להתיר אינה מוכרחת ושפיר י"ל שכל דבר שרגילים להשחית בו השער הוא בכלל תער (ורק מלקט ורהרטני שאין הדרך להשחית בו מותר), ואכמ"ל וקשה להקל באיסור תורה.

שו"ת תירוש ויצהר סימן מ

אמנם כד דייקת יש להכשיר העד הנ"ל דהנה צו"מ
רע"א סימן ל' כתב בעדי קדושין שהם מגולמי זקן
שאין להסירה בלא גט. ואף ש"ל דרק לחומרא שגריכה גט
מ"ע ממרולת דבריו שם משמע דיש להכשירם אף לקולא
מחמת הרבה פעמים. משום דלא הוגבו עליהם עדות שהתגלו
ע"י ישראל. ושם יעשו להגילות. ודילמא לא ידעו שהשחתה
צמער הוא איסור כ"כ. וכמו דאיתא בחו"מ סימן ל"ד סעיף
כ"ד לענין קושר ומחיר בשבת דכשר לעדות מפני שרוב
העם אינם יודעים מזה. ובעוה"ר דהשחתה צמער נתפשט
אלל הרבה לא חשיב שזה איסור כ"כ יעו"ש. ובג"ד הנ"ל יש
לכוסף דילמא גילח א"ע ע"י מאשינקע הידוע בזמנינו. וא"כ
הי רק צמספרים כעין חער דש"ר. ויעו"ש צו"ד סימן קפ"ד
צמ"א סעיף י"ד ובצ"י שם דכל דאינו מגלח בחלק התחתון
לכד רק בצירוף חלק העליון של המספרים לא הוי צמער
רק כעין חער דש"ר יעו"ש. והמאשינקעם מגלחין בצירוף חלק
העליון עם התחתון וא"כ לא הוי השחתה צמער ויעו"ש
בנ"י ובש"ך ס"ק זי"ן דצמספרים כעין חער מותר לכתחילה
יעו"ש. וא"כ כל זמן שלא הוגבה עליו עדות שגילח א"ע
צמער ממש אין לפסלו לעדות אף דראינו דהוא מגולח זקן
דילמא הוא ע"י מספרים כעין חער או ע"י מאשינקע וכנ"ל.
וישוין צו"מ חת"ם סימן י"א לחלק יו"ד. אף דידיעין צוודאי
שהוא ססול מחמת עבירה אעפ"כ כל זמן שלא העידו עליו
בצ"ד שצמער עבירה זה לא נפסל לעדות יעו"ש סי"ב. וא"כ
בצ"ד אף דראינו דהוא מגולח זקן מ"מ הא לא העידו עליו
שה" ע"י חער וכנ"ל וא"כ לא נפסל כלל לעדות. דדילמא
ע"י מספרים כעין חער ודילמא ע"י סס :

שו"ת אורח משפט אורח חיים סימן קכח אות נג

גילוח הזקן הוא חטא גדול ועובר על כמה לאוין, עכ"פ המגלחים ע"י המאשינקע /מכונת גילוח/ ראוי להשאר
קצת עקרי השערות שלא יהי' כעין תער, וה"ה המגלחים במספריים.

שו"ת מלמד להועיל חלק ב (יורה דעה) סימן סד

נשאלתי על אודות איש אחד אשר יש לו חולי ספחת בזקנו שקורין בארטפלעכטע ויש לו צער גדול זה יותר
משנה תמימה ואמר לו רופא שיכול לרפאות אותו חולי אם יתגלח בתער בכל יום ויום, והאיש ההוא שאל את פי
מורה מופלג, ואמר לו שיכול להתיר לו אם ינטל השער תחלה במספרים (שקורין צוויקקען) עד שלא ישאר
כשיעור? /סימן השאלה מוקף בסוגריים/ ואח"כ יתגלח בתער; אמנם באשר שהאיש ההוא ירא אלקים מאוד לא
רצה לסמוך על פסק מורה אחד עד שיתיר לו עוד מורה אחר, ואז רוצה בכל פעם להתגלח בתער בסוד כדי

שלא יבואו אחרים למכשול ע"י היתר זה. ושאלת פי לחוות דעתי גם אני.

תשובה: הנה בדין זה כבר הורו בו גדולי הדור: בראשונה נדפס תשובה בענין זה בספר בשמים ראש סימן י"ח על שם הרא"ש, והוא התיר שם להתגלח בתער ע"י נכרי במקום צערא ועל צד היותר טוב נתן עצה שיקח תחלה במספרים עד שלא יניח כדי לכופ ראשן לעיקרן. שנית בא ללמד על זה הנודע ביהודה מה"ת חי"ד סי' פ' אשר נשאל מאת הרב מוהר"ר וואלף באסקאוויטץ אם יש היתר ליקח תחלה במספרים עד שלא ישאר השיעור המפורש במס' נידה נ"ב ע"ב ואח"כ בתער ישחית הנותר באופן שיהא בפעם ראשונה גלוח בלא השחתה ובפעם השנית השחתה בלא גילוח. והנוב"י דחה שם להשואל וכתב שלא יזכיר עוד דבר מזה, כי יש לחוש לקלקולים רבים. והנה כפי עדות הח"ס בחא"ח סי' קנ"ד לא מצא הנוב"י תשובה מספקת להשואל, ודעתו באמת שיש מקום להיתר זה, אשר על כן התיר הנוב"י חשש איסור דרבנן גילוח בחוה"מ ע"י פועל עני שאין לא /לו/ מה יאכל כדי שהמשחיתים בתער לא יעברו על כמה לאוין דאורייתא אם יגדל זקנם כ"כ עד שיהיה כדי לכופ ראש לעיקר.

א/ והנה לא כמתנבא העיד הח"ס עדות זאת על הנוב"י כי כל רואה בעין פקיחא יראה זאת בעליל מתוך תשובותיו כי זה לשונו במה"ת חא"ח סי' ק"א (בענין גלוח בחוה"מ): אפילו במדינות הלועזים שבעו"ה משחיתים בתער ועוברים ביד רמה על כמה לאוין מפורשים בתורה או שעלתה בימינו כך גם באילו הרשעים לא עשיתי כי אם לגדור ולא לפרוץ... אבל יעבור עלי מה ויהי' מלעיזים עלי ומוטב שאהי' שוטה כל ימי ולא אפרסם דבר שלא דברו ממנו הראשונים ומה שפרסמתי היתר הגילוח בחוה"מ הוא דבר שכבר הורה ראשון לראשונים רבנו תם, עכ"ל. ושם בתשובה צ"ט כ' וז"ל: זה שנים רבות כמו י"ד או ט"ו שנים נשאלתי... לאחד שהיה נחוץ לו הגילוח בחוה"מ ובררתי אז דין זה ורשמתי לעצמי ולהנשאל הסתרתי הטעם... והעלמתי ההיתר ממנו לא משום חשש שיקילו גם בעיני אחרים אבל היה טעמי הואיל במקומות אחרים נכשלים בהשחתת זקן בתער שהוא חמשה לאוין ולמה אפתח להם שערי ההיתר בחוה"מ... וכמו שנה קודם שהתחלתי להדפיס ספרי... גמרתי בלבי להעלים תשובה זו, ע' נוב"י ק' סי' י"ג, ושלא להדפיסה מטעם הנ"ל אבל כאשר עיינתי בזה ראיתי בלבי אדרבה לאיך גיסא בשביל שהדור פרוץ בדבר הנ"ל טוב יותר לפרסם היתר הנ"ל והטעם כמוס בלבי ולא אוכל לגלותו אם יפציר לא אשיב ואני שוקל הדבר בדעתי במאמר ריב"ז או לי אם אומר או לי אם לא אומר ושום אחד מהקדמונים לא עלה בלבו דבר זה וצריך אני ג"כ להעלים מה שהעלימו הם אבל עכ"פ הכרעתי שפרסום היתר בחוה"מ יש בו מצוה רבא וגדר ומשמרת לתורה לפריצי הדור ודי בזה כי כבר אמרתי אם יפציר לא יועיל, עכ"ל. ושם בסי' ק' כתב שנית להגאון מו"ה לעמיל אב"ד דק"ק א"ש (שלא הבין דבריו) וז"ל: ומה שתמה מעלתו איך אחקוק בספר דבר שהטעם כמוס בלבי אני תמה עליו וכי אני כתבתי למעלתו שטעם ההיתר (גילוח בחוה"מ) הוא כמוס הלא כל טעמי ונמוקי מבואר בחיבורי... אבל כתבתי לו שהיה בדעתי להעלים הוראה זו ושלא לפרסמה אבל מטעם הכמוס פרסמתי ההוראה וידע מעלתו שגם מלבד הטעם הכמוס ג"כ מצאתי עצמי מחוייב בדבר עכ"פ לפרסם ההיתר כאן בקהלתנו שבכאן בעזה"י נזהרים מלהשחית בתער ובחוה"מ מחמת שננעלו שערי האומנים היהודים לפניהם הלכו לאומנים אינם יהודים בחוה"מ וממילא היו משחיתים בתער כי הא"י אינו

בקי לגלח במספרים או במשיחה ולכך מצאתי עצמי כמחוייב לפתוח להם שערי היתר אצל יהודים אלא שהי' בלבי דאזלין בתר רובא דעלמא במדינות שאינן נזהרין מן התער לכן רציתי להעלים עד שמטעם הכמוס שעמי הכרעתי לפרסם ההיתר עכ"ל. הנך רואה בעיניך כל עדות הח"ס באר היטב. ומעתה ברור כי לדעת הנוב"י יש מקום להיתר הנ"ל.

ב/ אמנם הח"ס בעצמו דחה מכל וכל היתר זה באופן שאין להתיר כלל. ועיין גם בספר הכתב והקבלה על התורה בפ' קדושים שדחה ג"כ דברי תשובת בשמים ראש בשתי ידים, ועיין דברי ידידי הרב ר' מרדכי הורוויץ אב"ד דק"ק פ"פ דמאין בספרו מטה לוי בשו"ת סי' י' שהעלה להיתר. ועתה אחווה אני את דעתי הקלושה בנידון דידן. תחלה אדון על דין השחתת זקן ע"י נכרי.

ג/ הרמב"ם בפ' י"ב מה' ע"ז כתב דאיש המתגלח אינו לוקה אלא א"כ סייע למגלח והשיג עליו הראב"ד וז"ל א"א אף על פי שאינו לוקה כיון שמדעתו עשה עובר בלאו עכ"ל. אבל הכ"מ כתב וז"ל ויותר נ"ל דלא שייך לומר שהוא עובר בלאו כיון דלא עבד מעשה כלל ואפילו אם אמר לו להקיף לו פאת ראשו אין שליח לדבר עבירה עכ"ל. אמנם בספר סדר משנה להג' מו"ה וואלף באסקאוויטץ דחה דברי הכ"מ בשתי ידים והעלה דהרמב"ם מודה להראב"ד דאיכא איסור לאו אף בלי מסייע ושהראב"ד ג"כ לא בא לחלוק אלא לפרש דברי הרמב"ם. והנה במנין המצות להרמב"ם כתב שלא להקיף פאת הראש ככומרי עכו"ם וכו' שלא להשחית כל הזקן כעובדי עכו"ם והשיג ע"ז הראב"ד וז"ל א"א לאו למקיף ולא לניקף לאו למשחית ולא לנשחת ותמה הכ"מ דהראב"ד סותר את עצמו דהא בה' ע"ז פי"ב כתב דהניקף עובר ג"כ בלאו. והרב בעל סדר משנה רצה להגיה בדברי הראב"ד שצ"ל א"א לאו למקיף ולא לניקף לאו למשחית ולא לנשחת ור"ל שלא תטעה מפני שכ' הרמב"ם שדרך כומרי ע"ז כן ובודאי דרך כומרי ע"ז להיות ניקף א"כ לאו דקרא קאי על הניקף זה אינו אלא דגם במקיף יש לאו עיין שם. והנה מלבד דדוחק לפרש דהראב"ד בא לפרש דברי הרמב"ם דכפי הנראה מלשונו בא להשיג על הרמב"ם מלבד זאת ג"כ קשה הלשון דהיה לו לומר לאו למקיף ולניקף ולמה לו לחזור ולכתוב תיבת ולא, דהא בקרא לא כתיב אלא חד לאו. ע"כ נראה דאין להגיה דברי הראב"ד ז"ל, והרמב"ם ז"ל והראב"ד בזה פליגי דהרמב"ם סובר דעיקר קרא מיירי בניקף וכמו שכתבו התוס' בנזיר דף נ"ז ע"ב, ועל כן כתב ככומרי עכו"ם, ועל זה השיג הראב"ד דאדרבה קרא כתב לאו למקיף ולא לניקף ורק משום דכתיב לא תקיפו בלשון רבים ויליף השחתה מהקפה או משום דדרשינן לא תקיפו לא תניחו להקיף יליף מיניה ג"כ לאו לניקף (עיין מה שכתב הריטב"א על מכות בשם הראב"ד) וכיון דעיקר קרא ללאו למקיף אתא א"א לומר דהטעם משום חוק ע"ז הוא, ועיין בטי"ד סי' קפ"א שגם הוא השיג על הרמב"ם מטעם אחר, ועיין ט"ז מאי דנ"מ לדינא, ועיין פנים מאירות ח"א סי' ע"ט שהשיג על הט"ז. וע' נוב"י מה"ת ח"א סי' ע"ו.

ד/ והשתא י"ל דגם בה' עכו"ם פי"ב הרמב"ם והראב"ד בהא פליגי דהרמב"ם סובר דעיקר קרא לאזהרת ניקף אתא וכיון דקרא אתא לחייבו מלקות א"כ מיירי באופן דעבד מעשה כגון שהקיף לעצמו או שמסייע וא"כ מהיכי תיתי דיעבור על לאו בלא סיוע דהא ע"ז לא הזהיר קרא וע"כ סובר הראב"ד דלדעת הרמב"ם בלא סיוע אינו עובר הניקף בלאו, וע"ז השיג ואמר אעפ"י שאינו לוקה כיון שמדעתו עשה עובר בלאו, משום דעיקר קרא לאו

דמקיף הוא ולא משום חוק ע"ז. וא"כ הקרא לא מיירי כלל בניקף מסייע, וכיון דדרשינן מלשון רבים גם לאו לניקף א"כ עובר בלאו אף על פי שלא סייע דאיסור לאו לניקף הוא מפני שהמקיף עשה מדעתו של ניקף. והשתא י"ל שפיר כהכ"מ דלהרמב"ם אינו עובר בלאו אם לא סייע, ואפשר דאינו אלא איסור דרבנן, דלהכ"מ ע"כ צ"ל כן, דכיון דלאו דקרא לא מיירי אלא במסייע א"כ מהיכי תיתי לן איסורא דאורייתא בלא מסייע. איברא שכל המפרשים שראיתי חולקים בזה על הכ"מ, וגם כל הפוסקים פסקו בפירוש דהניקף עובר על לאו אף בלא מעשה. אך זה ברור דפירוש הכ"מ ברמב"ם יש לו סמך בדברי הראב"ד כאן ובמנין המצות. ועיין נודע ביהודה מה"ת ח"א סי' ע"ו שהביא סיוע לדעת הכסף משנה, ועיין עוד בתשובת בית אפרים ח"ד סי' ס"ב מ"ש בסוגי' דב"מ י' ע"ב אקפי לי קטן.

ה/ והנה אף להפוסקים דהניקף עובר בלאו אף בלי מעשה יש לדון אי חייב גם היכא דהמקיף הוא נכרי דלאו בר חיובא הוא או לא. והנה לפי' קמא בתוס' שבועות ג' ע"א ד"ה ועל הזקן זה תלי' בפלוגתא דרב הונא ורב אדא בר אהבה בנזיר נ"ז ע"ב והלכה כרב הונא דלא איתקש ניקף למקיף, וא"כ חייב הניקף אף על גב דמקיף לאו בר חיובא הוא, ולהאי פירושא לרב אדא אין ה"נ דמותר להיות ניקף ע"י נכרי, אמנם בפי' כתבו התוס' וכן כתבו התוס' בנזיר דגם רב אדא מודה דניקף חייב אף על גב דמקיף לאו בר חיובא הוא, וכתבו הטעם משום דעיקר קרא מיירי בניקף לפיכך מקשינן מקיף דאתיא מדרשא לניקף דמשמע מפשטא דקרא אבל אין סברא להקיש ניקף דמשמע מגופי' דקרא למקיף דלא משתמעא אלא מלישנא בעלמא עיין שם. והנה לדעת הראב"ד שכתבו לעיל (מספר /שלש/) ולדעת הר"א אב"ד שהביא הריטב"א דאדרבה גופיה דקרא מיירי במקיף, וניקף משמע מלישנא בעלמא דלא תקיפו בלשון רבים וא"כ רב אדא בר אהבה דמקיש מקיף לניקף כש"כ דמקיש ניקף למקיף והניקף ע"י נכרי פטור, ואדרבה יש לומר דאפילו לרב הונא דלא מקשינן מקיף לניקף מ"מ ניקף למקיף מקשינן משום דמקיף כתיב בגופיה דקרא, דודאי סברת התוס' נכונה היא ואף הראב"ד ס"ל להך סברא.

ובזה יש לתרץ קושי' הנ"י ז"ל דזה לשון הנמוקי יוסף בסוף אלו הן הלוקין ויש שהיו מתירין להקיף לאיש ע"י גוי אשה וקטן כיון דמקיף לאו בר חיובא וליתא דכי היכא דאיש המקיף את הקטן חייב אף על גב דניקף לאו בר חיובא ה"נ קטן ואשה המקיפין לאיש חייב הניקף אף על גב דמקיף לאו בר חיובא עכ"ל. אמנם לפמ"ש יש לתרץ הקושי' דהיש מתירין ס"ל כהראב"ד וא"כ נהי דלא מקשינן מקיף לניקף משום דמקיף כתיב בגופיה דקרא וניקף אתיא מדרשא מ"מ ניקף למקיף מקשינן. וכסברת היש מתירין שבנימוקי יוסף כתוב ג"כ בתשובת הרא"ש שבספר בשמים ראש, אלא שכתב דאעפ"כ אסור מדרבנן ובמקום צערא לא גזרו ויכול לעשות ע"י גוי. וע' שעה"מ פי"ב מה' עכו"ם ה"א.

ו/ והנה החתם סופר בתשו' הנ"ל כינה לתשובה זאת כזבי הרא"ש ונראה דעתו שאחד מן האחרונים תלה בוקי סריקי ברבנו הרא"ש, והנה מלבד שהרב הגאון מו"ה צבי אב"ד דק"ק בערלין העיד בעדות ברורה שראה הכתב יד של בנו והגאון חיד"א בספרו שם הגדולים כתב ואהני לי' (לס' בשמים ראש) סהדותא דפום בדתא דליקו בבחירתא, מלבד כל זאת מוכח מתוכה של תשובה הנ"ל שאחד מן הראשונים כתבה ואלו הסימנים המוכיחים: א. שמביא דבר בשם מורי רבנו מאיר, ב. מביא פירוש בשם הגאון (כנראה הוא רב האי גאון) למתני' דפ"ב

דנגעים, ג. מביא פירוש בשם רבנו יצחק בתוס' נזיר שלא נמצא בתוס' שלפנינו כמו שהעיר עליו ר' יצחק די מולינא (שהיה חי בימי ב"י ובידו היה הכ"י של בשמים ראש), ד. מה שכתבו תוס' בשבועות דף ג' ע"א בסתם מובא בתשובה זאת בשם ריב"ן ובאריכות יותר באופן שמתורץ מה שהקשו כמה אחרונים על התוס' הנ"ל האיך כתבו דהמצורע יגלח ע"י נכרי הא מפורש בת"כ דבעי גילוח ע"י כהן. וקשה להאמין שכל הנ"ל נעשה ע"י זיוף. וכיון דגם הנ"ל הביא יש שהיו מתירין ע"י נכרי אין לנו טעם להחזיק בשקר אם נמצא כתוב דיעה זו עוד בשם קדמון.

ז/ והנה לסברת הכ"מ והראב"ד בדעת הרמב"ם ג"כ ניקף ע"י נכרי בלא מסייע אינו אלא איסורא בעלמא ולפמ"ש המ"ל בפ"ה מה' יסוה"ת ה"ח ד"ה ודע שעדיין אני נבוכך לדעת הרמב"ם כל היכי דאינו אלא איסורא בעלמא אף דאסור מדאורייתא מותר בחולי שאין בו סכנה ורק בחצי שיעור החמירו משום דחזי לאצטרופי א"כ גם כאן היה מותר לחולה שאין בו סכנה, ואין לאסור מטעם שליחות לדעת התוס' ב"מ ע"א ע"ב דיש שליחות לגוי לחומרא חדא דזה רק מדרבנן כמ"ש השיטה מקובצת שם בשם הריטב"א ובמקום חולי לא גזרו ועוד דאין שליח לדבר עבירה דקיי"ל כמ"ד דתליא באי בעי עביד כמ"ש הש"ך בח"מ סי' קפ"ב, ואף דכתב המ"ל בפ"ה מה' מלוה הי"ד דגבי נכרי כ"ע מודי דיש שליח לדבר עבירה, מ"מ אנו רואים דהתוס' בשבועות דף ג' ע"א לא ס"ל הכי דאל"כ האיך הקשו דהיה לו להש"ס ב"מ לומר נ"מ איש דאמר לקטן או לעכו"ם אקיף לי גדול הא גבי עכו"ם כ"ע מודי דיש שליח לדבר עבירה. מכל הנ"ל נראה דעכ"פ יש ספק בחולי שאין בו סכנה אי עביד איסורא בנשחת ע"י נכרי ואינו מסייע. אחר שכתבתי זאת מצאתי לי תנא דמסייע בתשובת ר' עקיבא איגר סי' צ"ו שכתב ג"כ דניקף ע"י נכרי הוא ספיקא דרבואתא וכמ"ש לעיל ובהרבה דברים כוונתי לדבריו וברוך שכוונתי.

ח/ ועתה נחזי אפן האיך הדין במסתפר תחלה במספרים ואח"כ נשחת ע"י תער. והנה בתשו' בשמים ראש הנ"ל כתב דאם לא יניח כדי לכוף ראשן לעיקרן ואח"כ מביא עליו תער אינו עוד איסור שאין זה קרוי פיאה ולא שיער כדמשמעין הסוגיות דנזיר שאין זה גלוח כלל וכאן נמי לאסור גלוח בעי ופשוט דר"ל אף דיש כאן השחתה מ"מ הא ילפינן מקרא דהשחתה בלא גלוח שרי וכאן אין גלוח משום דמגולח ועומד הוא כדמשמע מסוגיא דנזיר וכתב ע"ז הכתב והקבלה בפ' קדושים (י"ט כ"ז) דרמז בזה על מה דאמרינן נזיר ל"ט ב' נזיר שגלחוהו לסטים ושיירו בו כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו סותר הרי דכשהשער קצר מזה השיעור אינו קרוי שער ואין כאן גלוח וכמו דלא הוי גלוח לנזיר הכי נמי לא הוי גלוח לזקן. וכתב הכתב והקבלה שלדעתו דברי שגגה הם שמדמה דאורייתא לדרבנן דמה"ת בשגלחוהו אחר מלאת אף שהניחו פחות מכדי לכוף ראשן לעיקרן די בכך לצאת ידי גלוח כמבואר בשם בתוס' ד"ה וקים להו, והא דאיצטריך התם לתגלחת נזיר שיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו מדאורייתא רק מדרבנן ולכן הקילו בו יעווי"ש שהאריך.

ט/ אמנם אחרי בקשת מחילה נ"ל שנעלם מבעל הכתב והקבלה לפי שעה דברי הרמב"ם שפסק בפ"ה מה' נזירות הי"א דנזיר שגילח שיערה אחת לוקה ואם הניח ממנו כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו לוקה אלמא דזה השיעור הוא מדאורייתא לענין גלוח נזיר ועיי"ש בלח"מ שהתוס' חולקין ומ"מ מודים לענין סתירה דאם נשאר כדי לכוף ראשן לעיקרן אינו סותר אפילו בתוך מלאת כמבואר ברמב"ם פ"י ה"א, וא"כ ע"כ צ"ל דמדאורייתא לא

חשיב גלוח א"כ לא נשתייר כדי לכוף ראשן לעיקרן ואם לא נשתייר שיעור כזה חשיב כמגולח לכה"פ לדעת הרמב"ם, וא"כ שפיר מיייתי הבשמים ראש ראייה משם דאם גלח אח"כ בתער לא הוי גלוח.

י/ והנה לכאורה קשה ע"ז מסוגיא דנדה נ"ב ע"ב דמבואר דג' תנאי חולקין בשיעור ב' שערות חד אמר דהשיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן וחד אמר כדי שינטל בזוג וחד אמר לקרוץ בצפורן ופסק שם הלכתא כדברי כולן להחמיר וכתב הרא"ש ושאר מפרשים משום דמספקא לן הלכתא כמאן, וא"כ קשה אמאי פשיטא לן גבי נזיר דהשיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו, וכבר הרגיש בזה הרש"ש בנזיר שם וכתב דלכך דייק במתני' ב' שערות שאמרו בכל מקום דדוקא במקום שאמרו ב' שערות פליגי אבל בנזיר דהשיעור בסתירה הוא רוב ראשו כ"ע מודי דהשיעור הוא כדי לכוף ראשו לעיקרו. וכן י"ל לענין גלוח להרמב"ם דאינו לוקה אם שייר כדי לכוף ראשו לעיקרו, משום דשם לא הוי השיעור בב' שערות אלא בשערה אחת. (וע' בס' שערי תורה על חזקות כלל ל' דין חזקה דרבא אות י"א בפרט ג').

יא/ והנה בהקפה ובהשחתה לא כתב הרמב"ם השיעור דב' שערות ומשמע דבשערה אחת חייב והסמ"ג השיג עליו דבתוספתא קתני יש תולש ב' שערות וחייב עליהן משום נזיר משום מצורע משום יום טוב ומשום מקיף, משמע דהשיעור במקיף נמי ב' שערות והח"ס כתב דהרמב"ם לית ליה להאי תוספתא, אך זה דוחק במחכ"ת, ויותר נראין דברי הגאון בספר קרן אורה על מסכת נזיר דהרמב"ם סובר דהתוספתא קתני ב' שערות משום י"ט, אבל במקיף חייב בשערה אחת, תדע דהא התוספתא קתני ג"כ נזיר ובנזיר חייב אפילו בשערה אחת וכן הדין במקיף. והנה לפ"ז היה מקום לומר דגם במקיף השיעור כמו בנזיר דאם הניח כדי לכוף ראשו לעיקרו אינו לוקה, ויש קצת סמך לזה מלשון הרמב"ם פ"ה דנזירות ה"א שכתב ואם הניח ממנו כדי לכוף ראשו לעיקרה אינו לוקה שאין זה כעין תער, וא"כ כיון דהרמב"ם בפ"ב מה' עכו"ם ה"ו פסק דגם במקיף לא נאסר אלא השחתה בתער א"כ במשייר כדי לכוף ראשו לעיקרו ודאי שרי דהא לא הוי אפילו כעין תער, ולשאר פוסקים דאסרי במקיף אפילו במספרים מ"מ כעין תער בעי, וכל היכי דמשייר כ"כ לא הוי כעין תער. והנה מדברי הרמב"ם נשמע דאם לא הניח במקיף בתער כדי לכוף לוקה כמו גבי נזיר, אלא שהתוס' בנזיר חולקין וס"ל דנזיר אינו לוקה א"כ קצצו מעיקרו דרק זה הוי כעין תער, ועיין בקרן אורה שהביא ראיות לדעת הרמב"ם. והנה לדעת הרמב"ם מסתמא בהשחתת זקן גם כן הדין הכי דאם גלח בתער ולא שייר כדי לכוף לוקה. והנה לכאורה קשה ע"ז א"כ אמאי אינו לוקה במספרים הא גם כאן אינו משייר כדי לכוף ראשו לעיקרו ומאי שני מספרים מתער, וצ"ל כמ"ש הרנה"ו והכתב והקבלה בביאוריהם על התורה דהא באמת גם התער אינו מעביר השער עם השרש אלא דעכ"פ נקרא השחתה משום דמכלה חלק גדול בבת אחת עיין שם, עוד י"ל דכיון דהתער יכול להשחית עד השרש א"כ כיון דהעביר עד שלא נשאר כדי לכוף חייב דהתורה לא הקפידה על תער אלא משום דראוי להשחתה אבל מ"מ כדי לכוף סגי דזה נקרא גלוח ואם נעשה בתער הוי כמו... והשחתה. שמעינן מכל הנ"ל דעכ"פ להרמב"ם אם גילח בתער עד שלא נשאר כדי לכוף חייב.

יב/ ומעתה נחזי אנן אם אח"כ חזר וגילח עד השורש אם חזר וחייב עוד הפעם. ונראה דיש להביא ראייה מבכורות דף ל"ג ע"ב דפטור דשם מצריך קרא לנותק אחר כורת דחייב וכן למחמץ אחר מחמץ, וא"כ כאן דלית

לן קרא למגלח אחר מגלח ממילא פטור. וליכא למימר דזיל לאידך גיסא דשם איצטריך לרבנן קרא דתמים יהיה לרצון לפטור מטיל מום אחר מטיל מום דמשמע הא לאו קרא חייב. זה אינו, חדא דשם איצטריך קרא דלא נילף מנותק אחר כורת או מכל מום לא יהי' בו לחייב, ועוד דלא דמי להתם דבשלמא התם איצטריך קרא למטיל מום במקום אחר שלא במקום מום ראשון דסד"א דליחייב קמ"ל אבל במגלח במקום שכבר מגולח ועומד מהיכי תיתי דליחייב כיון דלית לן קרא. א"כ מסתבר דלשיטת הרמב"ם במגולח כבר עד שלא נשאר כדי לכוף וחזר וגילח פטור, ואם הדין כן בגילח בפעם ראשונה בתער למה לא יהא הדין כן בגילח בראשונה במספריים, סוף סוף בפעם שנייה אין כאן גילוח. הכי מסתברא לדעת הרמב"ם.

יג/ והשתא נחזי אנן לדעת הסמ"ג ודעימי' דהשיעור במקיף בב' שערות וא"כ הוי מקיף בכלל סוגיא דנדה נ"ב ע"ב כמ"ש הח"ס ומהשתא יש ללמוד השחתה מהקפה שגם היא בשיעור הנאמר שם בסוגיא דנדה והנה השיעור דשם כבר נתבאר באר היטב בח"ס שם ומי יבוא אחרי המלך. עפר אני תחת כפות רגלי הח"ס, מ"מ תורה היא וללמוד אני צריך. ויש לי לדון הרבה בדבריו הקדושים, ולא אביא מה שכבר דקדק עליו בעל ערוך לנר על מ"ש דלהרמב"ם אין הטעם דהלכה כדברי כולן להחמיר מספק אלא דכן הוא הללמ"ס יעו"ש, דזה קשה. אך מה שקשה לי יותר הוא מה שרצה לפרש דלרש"י לקרוץ בצפורן פירושו כשמעביר צפורנו על עיקר השער נאחז השער בין צפורן לבשר ובהרגשת פגימת סכין נאמר חגירת צפורן מפני שהצפורן נכנס תוך הפגם והפגימה חוגרתו והכא בהיפוך הוא שהשיער נחגר בין צפורן לבשר. וע"ז קשה לי מה יענה הח"ס למשנה ר' פ"ד דנגעים דשם איתא ב' שערות עיקרן מלבין וראשן משחיר טמא כמה יהא בלבנונית ר"מ אומר כל שהוא ר"ש אומר כדי לקרוץ בזוג ובת"כ הביאו הר"ש איתא רמ"א כל שהוא וחכמים אומרים כשיעור ופירושו המפרשים דחכמים סוברים כר' שמעון וכשיעור היינו כשיעור האמור בנדה נ"ב ע"ב למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, וא"כ צ"ל דר"ש נקט שיעורא דר"ע רביה וכמ"ש הגר"א באמת וא"כ לקרוץ היינו ליטל וכמ"ש המפרשים עיין רע"ב ואם הפירוש לאחוז השיער בין עור לבשר כמ"ש הח"ס האיך נקט ר"ש האי לישנא גבי זוג. ובשלמא על רש"י לא קשה די"ל דהפי' ברש"י כפשוטו דלאחוז מעט דקאמר רש"י היינו לאחוז מעט בשתי צפורניו, ור"ש דקאמר לקרוץ בזוג לאו שיעורא דר"ע דלינטל בזוג נקט אלא שיעורא דזוטר מכולן לשיטת רש"י דהיינו לקרוץ בצפורן ולקרוץ בצפורן ולקרוץ בזוג חדא הוא וזוטר מלינטל בזוג, והא דנקט בנדה לקרוץ בצפורן וכאן נקט בזוג הוא פשוט דשם מיירי שכל השיער הוא כדי לקרוץ בצפורן וא"כ יש לשער בצפורן שיוכל להרגיש אם אחוז השיער בצפורן או לא אבל בנגעים דהשיער הוא ארוך יותר אלא דראשו משחיר וא"כ א"א להרגיש בצפורן אם אחוז השחור או העיקר הלבן ולראות בעין ג"כ אי אפשר אם אחוז בצפורניו, ע"כ אמר ר"ש לקרוץ בזוג דיש לראות אם אחוז בשחור או בלבן. איברא דאם הצפרנים ארוכים ביותר, יש לראות גם באחוז בצפרניים, אלא דאורחא דמילתא נקט דאין דרך לגדל צפרנים כ"כ, כנ"ל לתרץ לדעת רש"י. אך לפי' הח"ס בדברי רש"י קשה האיך יפרנס לישנא דר' שמעון כדי לקרוץ בזוג.

יד/ וע"כ היה נראה לי דרמב"ם ורש"י בהא פליגי דהרמב"ם מפרש לקרוץ בצפורן היינו לחתוך בצפורן כמו לקרוץ בזוג דמתני' דנגעים וזה הוא שיעור גדול מלינטל בזוג דבזוג קל יותר לחתוך מבצפורן, אבל רש"י לשיטתו

עכ"פ יש יכולת לינטל בזוג דק כ"כ עד שלא ישאר שיעור, והנסיין מעיד שראיתי הרבה אנשים מגולחים במספרים (געצוויקקט) ואין שום רושם שיער ניכר בפניהם.

יח/ אחר שכתבתי זאת ראיתי באור זרוע הלכות חליצה סי' תרע"ב (ח"א צד /ק"ח/ ע"א) שכתב ז"ל וצריך שיהיו השערות ארוכות כדי שיהיו ניטלות בזוג דהיינו יותר ארוך מכדי לכופ ראשן לעיקרן דתנן בפ' בא סימן שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים והאמורות בכ"מ כדי לכופ ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ור"א אומר כדי לקרוץ בצפורן ר' עקיבא אומר כדי שיהיו ניטלות בזוג ופי' רש"י דהיינו שיעורא רבא דכולהו ואר"ח אמר מר עוקבא הלכה כדברי כולן להחמיר פירש"י משנקרצת בצפורן לא ממאנה שמא גדולה היא לענין חליצה עד דאיכא שיעורא רבא דכולהו עכ"ל. מדפי' דלא חלצא עד דאיכא שיעורא רבא דכולהו ופי' נמי דשיעורא רבא דכולהו היינו שתהי' ניטלת בזוג הא למדת אף על גב שהשערות הם כ"כ ארוכים שיכול לכופ ראשן לעיקרן אפ"ה לא חלצה עד שיהיו ארוכים שיהיו ניטלין בזוג ודלא כספר תרומות שפסק דשיעור שערות כדי לכופ ראשן לעיקרן, עכ"ל האור זרוע. ומי יגלה עפר מעיני המהרש"ל ומעיני המשנה למלך (עיין מ"ל בפ"ב מה' אישות הט"ז) שסוברים דצריך להגיה בדברי רש"י אלו, והנך רואה חד מקמאי ז"ל שגורס בדברי רש"י כמו שהוא לפנינו ופוסק כן. ונראה שזו היתה ג"כ דעת רבנו ירוחם שהביא המ"ל שם וא"צ לדחוק בדבריו. ונראה שהם היו סוברים כדי להנטל בזוג היינו לאחוז באצבעות היד ולהנטל בזוג דאז אפשר לינטל אפילו אין הזוג חד כל כך, וזה השיעור גדול מכדי לכופ ראשו לעיקרו. ולפ"ז בלתי ספק אפשר לגזוז במספרים חדים כל כך שלא ישאר אפילו כשיעור הקטן דהיינו לקרוץ בצפורן, עיין מה שכתבתי לעיל מספר /יג/ בפי' לקרוץ בצפורן (וע' שערי תורה על חזקות כלל ל' פרט ג' דף קי"ד ע"א).

יט/ ומעתה נבוא לפסק הלכה אם החולה הנ"ל יגלח ע"י נכרי בלי סיוע באופן שתחילה יטול השיער במספרים ואח"כ בתער יש ספק ספיקא גמור להתיירא חדא דילמא הלכה כיש מתירין שבנימוקי יוסף ע"י נכרי או כהכ"מ אליבא דרמב"ם דניקף אינו אלא איסורא בעלמא וכמשנה למלך דלהרמב"ם איסורא בעלמא מותר לחולה שאין בו סכנה. ואת"ל דזה הוא איסור לאו דאורייתא דילמא אין כאן איסור משום דכבר מגולח ועומד הוא ואין גילוח אחר גילוח, ולפי עדות הח"ס וכמו שהוכחנו לעיל (מספר /א'/) הנוב"י סבר דבזה האופן אין כאן איסור דאורייתא עד שהתיר מפני זה חשש איסור דרבנן גילוח בחוה"מ ע"י עני, וא"כ גם הנוב"י היה מתיר במקום חולי שאין בו סכנה.

כ/ והנה בענין מסייע כבר האריך רע"א בתשובה הנ"ל (סי' צ"ו) דמרש"י וריטב"א במכות משמע דאף אם אין מסייע בשעת הקפה אלא מזמין השיער קודם לכן ג"כ הוי מסייע, אך הוא ז"ל האריך להביא ראיה דמסייע אינו אלא כשמסייע בשעת מעשה ולא אשגחין במה שעשה קודם לזה. והנה בנידון דידן נ"ל דיש לצאת ידי כל הדיעות דאם החולה מצוה לספר תחילה במספרים וא"כ ישיבתו והזמנתו הוי כדי לספר במספרים בהיתר, ואם אח"כ נוטל התער ומעביר עליו בתער הוא לא עביד ולא מידי אפילו הזמנה בעלמא וא"כ גם לריטב"א לא הוי מסייע.

כא/ ע"כ נלע"ד להסכים עם המורה שנזכר בתחילת ענינינו ובתנאי דיעשה ע"י נכרי ויזמין עצמו לספר במספרים ולא יסייע כלום בשעת ההעברה ע"י נענוע הראש וכיוצא בו, וביום השני אם רואה שהשיער עדיין לא צמח כדי לאחוז מעט בצפרניו וא"א לגלח במספרים אפילו בדקה מן הדקה יכול לגלח בתער ע"י נכרי באופן שישיב עצמו איזה זמן קודם במקום הגילוח לעשות שם איזה דבר אחר כגון לקרות בספר כדי שלא יהא נראה כמזמן שערותיו לתער, וכל זה כדי לצאת גם אליבא דריטב"א. ובכן יש להתיר, כיון דאין כאן שיער כלל רחוק מאד שיהיה אסור. כן נ"ל להלכה ולא למעשה עד שישכים עמי מו"ר נ"י. (וע' שו"ת מהרי"א הלוי ח"א סי' קי"ט, ואין דבריו מוכרחין). **ומו"ר הגאון מו"ה עזריאל הילדעסהיימער נ"י אחר כתבו איזה הערות על דברי סיים וזה לשונו: ועל דבר עיקר התשובה באמת אין צריך להסכמתי דהאיר הדין מכל הצדדין ובאשר ישנן תנאי דמסייעין לי' ה"ה בעל בשמים ראש והנוב"י עצמו לפי הנראה מבעל ח"ס יש להסכים עם המורה. אח"כ ראיתי בשו"ת מהרי"א (ר' יצחק אהרן איטינגא) ח"א סי' קי"ט שאוסר ומ"מ אני על משמרתי אעמודה.**

שו"ת מגן שאול סימן קנט

ואף שיש כאן פסול עדות אחד מגולח זקן, יש לחקור אם פסול הוא לעדות אשה, ע"ש בסי"ז ס"ג ופ"ת סקי"ח שהקהלת יעקב ס"ל שכל שאינו רשע דחמס כשר הוא, וכ"כ הקצות סי' מ"ו סקי"ז. וגם שהוא מגולח זקן אבל בלי עדות ע"ז, ולהחות יאיר סי' ל"ד סקכ"א פסול, ובפרט שכפי שאני מבין ויודע אף הוא יודע האיסור שהוא מהתורה, אך לפמ"ש פ"ת שם סק"ט ובעה"ע [= ובעל העיטור] סמ"ב סקי"ח כשר דאין אדם משים עצמו רשע, עיין שם. ואף שהוא ענין מפורסם שהוא מגולח זקן וכל שיודעים אנו מהעבירה כמו"ש ש"ך יו"ד סקנ"ז ס"א, מ"מ סוף סוף אין רואה המעשה בעצמו, ועתה שנתחדשו מאשינקעס [=מכונות גילוח] אפשר שעשה עי"ז שאין בו כ"כ חשש גילוח.

כתבי הגאון רבי יוסף אליהו הענקין ח"א עמ' קטז

פיאות הראש והזקן.

(ג) **מבואר** בגמ' ובשו"ע שאינו חייב על גלוח פאות הראש והזקן אלא בהשחתה וגלוח שאינו אלא בתער. וע"כ רבים מבני תורה מגלחים במכונה שאין המספריים שבה נוגעים בבשר ודינה כמספריים אף שהוא כעין תער, או שמשירים במין אבק המשיר השער, שדינו כהשחתה בלי גלוח. ואמנם בס' צמח צדק החדש

הרעיש ע"ז דיש מהראשונים הסוברים שדין השחתה וגילוח נאמר רק לענין חיוב, אבל איסור יש אף בהשחתה לבד. וידוע שטעם המצוה הוא, שיהו ישראל נבדלים מהאומות במראיהם (יעויין במו"נ ובחגוד) והרי ע"י השחתה בלי גלוח ג"כ נדמין לאומות, ואף שטעמי המצוות אינם עיקר לענין חיוב, עכ"פ אין זה רצון התורה אם הוא עובר על הטעם. והדין שהוא בנגוד להטעם, הוא רק פתח הצלה בשעת הדחק כעין המספר קומי, שיש לו היתר אם הולך בין שרי המלוכה וכה"ג, אבל אין זה היתר לכל. ולבני התורה ובפרט לרבנים אין היתר זה מספיק. נוסף לזה הנה פאות הראש והזקן הן כתרס בפני התחברותם עם עושי רשע, כידוע שאין ארור מתדבק בברוך שצורת ישראל עליו. וכבר אמרו חז"ל — ועשו סייג לתורה —. וגם רבים מקלי הדעת מגלחין בתער ואומרים שמגלחין בסם, ורבים מע"ה שאין מוחם סובל שיש הבדל בין זה לזה, וכיון שנתן רשות למשחית בסם, אינם מבחינים.

שו"ת מהר"י שטייף סי' עח

ובעיקר הענין צוודאי הוא כמו שכח יודי הרב
הגאון הגדול ר' פישל סופר שליט"א שאין
חילוק כלל בין טללער מאשין לאותה המכונה שזכרת
עפ"י כח העלעקטרי, וכיונו למי שמחיר לעלמו
להעביר זקנו ע"י ווללער מאשין יוכל לבחור לעלמו גם
בהמכונה ע"י כח העלעקטער כי דא ודא אחת הוא
שאינו משחית אלא מגלח כאשר כוונתו לדעת כפי
שהראו המטנה לפנינו. אמנם לריכין לדקדק ולראות
אופן המכונה כי אולי יש שינויים בהמכונות ואז לריכין
לברר המעשה של אותה המכונה והכלל בזה שריכין
לעיון בהמכונה אם היא מספרת צני סכניס צלד
בעליון עם לז החחתון יחד שאז הוא צתורת גילוח
ושחר משיקר הדין ואם יש לחוש שאינה חותכת רק
צלד אחד צסכין אחד לצד זה וודאי אסור וצזכ לצד
הדבר תלוי כי"ג צרור צס"ד.

שו"ת דברי יציב חלק יורה דעה סימן סא אות ד

ועכ"פ בנ"ד במכונה שכתבת וכפי מה שהראו לי תוארה ופעולתה, התחתון אינו עושה כלום, שזה רק לשמור על הבשר, וכל פעולת הגילוח מהסכין שמתנועע ואינו נוגע לבשר כלל שיש הפסק התחתון, לא ידעתי בזה מדינא דשו"ע שיהא לאוין בזה, דהשחתה ליכא שזה רק בעוקר משורשו, ולפענ"ד אינו ג"כ בכלל מ"ש הרמ"א הנ"ל כיון שהתחתון לבד אינו עושה ואינו יכול לעשות שום פעולה, שזה רק להפסיק. ומ"ש מא"ז מאוליינאב בזרע יצחק, הוא שם בסימן י"ב, ושם מיירי מפאת הראש ולא מזקן.

שו"ת יביע אומר חלק ט - יורה דעה סימן י אות טו

גם בשם הגרב"צ א. שאול זצ"ל שמעתי שהורה להתיר אף במכונות גילוח החשמליות. ואפילו אם ע"י הגילוח במכונות אלו יהיו פניו חלקים כמו בתער, לית לן בה, כיון שהגילוח נעשה במכונות מספרים כעין תער. [וסיוע לזה ממ"ש הפרישה (סי' קפא אות ג) שמספרים כעין תער, היינו אפילו יהיו פניו חלקים כבתער, מותר. ע"ש]. וכן אמר לי בשמו תלמידו הרה"ג רבי גדעון בן משה נר"ו. שאחר שישב על מדוכה זו בעיון יחד עם תלמידיו בישיבה העלה להתיר.

שו"ת יביע אומר חלק ט - יורה דעה סימן י אות יג

[וכעת מצאתי לידידי הרה"ג נאמ"ן ראש ישיבת "כסא רחמים", שכתב בהגהותיו לשו"ת יצחק ירנן ח"א כרך ב (עמוד תמג), שכן היו מורים רבותינו גאוני תוניסיה וג'רבא לתלמידיהם, להתיר להם להתגלח כעין תער, במכונה דקה אשר פעולתה זוגית כעין מספרים, וכמ"ש בספר ברית כהונה חיו"ד מע' ז אות י. עכ"ד]. ואף על פי שהבת קול אומרת בת פלוני לפלוני, עכ"פ צריך השתדלות למצוא חן בעיני הנשים, והאידינא חיישינן משום חינא דאנשים, כרש"י (גטין מט ב). וע' בשו"ת התשב"ץ ח"ב (סי' א). וספר חסידים (סי' קסז ושפג). ובשו"ת פני דוד (דף רי"ז א). והדברים עתיקים. וכבר נודע שהרמב"ם כ', שמכיון שהבחירה ביד האדם לא קי"ל כהגמ' דבת פלוני לפלוני. וראה בקובץ הערות באגדות (סי' ז אות ח). ואף הנשואים אם יש חשש מחלוקת בבית ע"י גידול הזקן, אין להחמיר, שיצא שכרו בהפסדו, והחכם עיניו בראשו לכלכל דבריו במשפט. ומי שיוכל לגדל זקנו בנקל תע"ב, אבל ברוב בנ"א המקילים יש להם על מה שיסמוכו.

שו"ת יביע אומר חלק ט - יורה דעה סימן י

מסקנא דדינא כל איש שיכול לגדל זקנו או לתקנו במספרים שלא כעין תער, תבא עליו ברכה, אבל אלו שאינם יכולים, הן מפני סיבות של פרנסה, הן מפני שעלול לגרום הדבר לעורר מחלוקת בבית, ומגלחים זקנם במכונות גילוח חשמלית, יש להם על מה שיסמוכו, ובלבד שיזהרו שלא להדק את המכונה אל עור הפנים, כדי שלא יעקר השיער משרשו. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר.

ליקוטי הלכות מכות דף יד עמוד ב

עין משפט ש כס הלכה יב והוא שהתרו בו על כל אחד ת שס א הרא"ש ב הגר"א בניחונו וכאמת הלא גדידה וקריחה כתיובין שניהם נפסוק אחד ומסתברא דשוין הן ג ד ה סי"ב מהלכות ע"ז הלכה יג ו' שס כהלכה זוי"ן ו' פירש רש"י דרך לגלח בו ומשחית והיינו זער חבל רביעי משחית ואין דרך לגלח בו והנה לפ"ז המחשיקט החדשה במספרין כס (היינו מה שקורין אג וכ"ס חזי אל) שנגנחין כתער ממש ותולש השער לגמרי ולא נבאר מלומה המספר כס את זקנו לכאורה עובר על מה שכתוב ופאת זקנם לא יגלחו * ושומר נפשו * ירחק מזה מאד * ק מוכח ברמב"ם שכתב עד שגלח כתער ויותר מזה מבוחר בפירוש המבנה שלו * סי"ב מהלכות עכו"ם הלכה יא ב עיין בעור יו"ד סימן ק"ס בנ"י

חפץ חיים - מחנה ישראל חלק א פרק כא

(ט) ואם הוא במקום איזה ממשלה שגוזרת על איש הצבא ישראלי שלא לילך בפאת זקן אם היא מרשה במספרים כעין תער בודאי יעשה כן ואפילו אם לאו אעפ"כ יראה למעט את האיסור בכל מה דאפשר דהיינו שלא לגלח רק מתחתיו במקום הסנטר אם הממשלה מרשה לזה וגם את זה לא יגלח בעצמו ולא ע"י ישראל רק ע"י א"י (ואם יכול בעת מעשה להזהר שלא לסייע בההשחתה דהיינו שלא להטות את זקנו ולהזמין השערות אליו בעת הגילוח רק הא"י יעשה הכל מעצמו בודאי טוב יותר דע"ז לא יהיה רק לאו שאין בו מעשה וקיל קצת מלאו שיש בו מעשה ואפי' אם יצטרך לזה להוציא קצת הוצאות נ"ל דמחויב ג"כ בזה אבל אם יצטרך להוציא כל ממונו לזה בפרט זה האחרון צ"ע אחרי דבלא"ה מחויב לעבור על לאו זה ואף דאין מעשה מ"מ לאו גמור הוא כדמשמע בראשונים).

(י) ואם יכול להשיג את הזאלב הידוע (משחה המגלחת בלי תער) שמטבעו לשרוף את השער באותו מקום שלא יצא עוד בודאי מחויב לעשות כן כדי שלא יעבור כלל על הלאו דגילוח אך יזהר שאחר המשיחה לא יסיר את השער בסכין כ"א בקיסם של עץ וכדומה.

חסד לאברהם (מתן החפץ חיים) בסוף הספר

בתער אבל לא במספרת שבמספרת לא
עבר הלאו שלא תשחית פאת זקנך וכן
עיי סם, לזאת יזהר האדם בעצמו לבל
לגלח בשום אופן מתער רק עיי (מאשינקע)
מסתפרת או עיי סם כמו דאיתא (כיו"ד
סימן קפ"א) ואף שדעת רוח חכמים אין
נוחה אפילו ממי שמתספר במספרים עכ"פ
הוקל האיסור שמן התורה לא אסור רק
עיי תער לא במספרים, כמו שהוכח
באריכות ובכיאור כל הענין בספר בקונטרס
האחרון תפארת אדם של הספר נדחי
ישראל שחבר אדמו"ח הגאון הצדיק
בעה"ט חפץ חיים שליטיא לזאת יזהר
האדם שלא לעבור בהשחתת הוקן עיי תער.

עיקר הדי' להזהר מנילוח זקן בתער, כי
חוף מזה האיסור חסור ועובר על
זה האיסור בחמש לאוין, כמו דכתיב
(ויקרא י"ט י"ז) ולא תשחית את פאת
זקנך, ואמרו חז"ל (מכות כ"י) שכזה הלאו
עובר על חמשה לאוין, זולת אלו הלאוין,
הוא חסור האיסור כאשר בזה הוא עובר
על מה שכתוב בתורה (במדבר ט"ו ל"י)
והנפש אשר תקשה ביד רמה וגו' ונכרתה
הנפש ההיא, ואמרו חז"ל ביד רמה במזיד
וביאור התרגום ביד רמה בריש גלי
בפרסום גדול, והענין כי כל עבירה שעושה
האדם כינו ובין עצמו בלא פרסום חייב
האדם לצרדו לדין לכף זכות את חבריו
כיון שאינו יודע מזה העון החסור, כל אדם
בחזקת כשרות עומד, אבל אם עובר האדם
האיסור של גילוח חוקן כיון שרואה אותו
רק טרוחק רואה שבוה מצוה מן התורה
כשאת נפש לעיני כל העולם אף שיהיה
קשה לו לנשוא חוקן, בכל זאת כל מה
שאפשר ליצל מן האיסור, חוב תוא שלא
לחכשל באיסור חסור של גילוח זקן בתער
שאמרו חז"ל האיסור הוא דוקא הגילוח

חפץ חיים - תפארת אדם פרק יב

(ד) ועתה נדבר מעט מגודל שכרו לעוה"ב אם יכבוש את יצרו מלעבור על העון הזה. ראשון לכל צריך לידע כי
בהמנעו מהעון הזה לבד שמסיר מנפשו רעה גדולה עוד זוכה בזה זכות גדול לעוה"ב כי בעד כל פעם ופעם של
השחתת זקן שהיה אפשר לבוא לידו ולעבור על חמשה לאוין יחשב לו כאלו קיים חמשה מצות וכמו שכתבנו
לעיל בפ"א ובאיש זה יוכל להתקבץ ביום אחד מאה מצות כי היה יכול לגלח ביום אחד עשרים אנשים ועל כל
איש ה' לאוין ובשנה אחת יוכל להתקבץ לו כמה עשירות אלפים לפי חשבון אנשים שהיה יכול לגלחם. ותחת
ריבוי המקטרגים שהיה נברא ע"י לאו זה להשחית נפשו יבואו כיתי הרבה פרקליטים מלאכי זכות אשר ישיש
וישמח עליהם. גם כאשר הוא יפרוש מהעון הזה אפשר שימצא מי מחביריו שיפרשו א"ע ג"כ בראותם מעשיו
ויקבל זכות גם מהם (כמו שמצינו בב"ק דף צ"ב מי גרם לראובן שיודה יהודה שמע ה' קול יהודה ע"ש) וגם אז

יוכל לבוא בדברים עם רעיו שיפרשו ג"כ ובודאי יעזרוהו ה' שיתקבלו דבריו ואז יהיה גם ממזכי הרבים וכבר נאמר בכתוב ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. גם ידע כי אפשר שיגיע לו מתחלה הדבר בקושי שיראה לו שעומד בלי פרנסה ובדוחק גדול מ"מ בכל זה אל יתרפה וידע כי הוא לו לנסיון שמנסין אותו מן השמים בזה הענין ויתחזק בבטחונו בה' אשר בודאי יעזרוהו לבסוף וכל מה שסבל צער ויגון עבור קיום מצות ה' כן יגדל שכרו לע"ל בכפלי כפלים כמו שאמרו באבות דר' נתן כי מצוה שיגיע לאדם פ"א בצער נחשב יותר ממאה פעמים שלא בצער:

הגהות רעק"א יו"ד סימן קפא

הגהות רעק"א

(ב) (שו"ע סעיף ג) ויש לחוש לדבריהם. עיין במשנת שמש לדקה (יו"ד סימן ס"א) בלרובה (ג) (שם סעיף ז) אסורה להקיף פאת ראש האיש. לענ"ד

שו"ת שמש צדקה יו"ד סימן סא

לבר זה מנאתי בספר צ"ה עם שהיו נוהגים באשכנז לספור במספריים כשני ראשיהם והיו עוקרים כל השערות ולא היה נראה שום שער כמו בתער דאיסור גמור הוא ובאמת סברא מכרעת היא וראוי לחוש עליה דזיל כתר טעמא אין לך הכחקה גדולה מהסרת השערות מעיקרן, והואיל ואתא לידן

Too see the whole Teshuva [click here](#)

בית הילל יורה דעה סימן קפא ס"ק ב

אבל מה שנוהגין באשכנז לספור במספריים בשני ראשי המספריים ועוקרין כל השערות ואין נראה שום שער כמו בתער, זה וודאי איסור גמור הוא.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנט

ומה שרמז לספרי מקובלים שכתבו שלא להושיט ידים בדקני כלל אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי בכל ארץ אטלי' שכל חכמיה מגולחי זקן ונתלים באילן גדול ר' מנחם עזרי' בעל עשרה מאמרות אבי המקובלים שהוא היה מגולח מבלי השאיר שיערה א', וכן העיד עליו היש"ר מקאנדיא באילים שלו, והיה אומר שעפ"י חכמי המקובלים אין חוץ לארץ ראויה לכך, ומה אאריך במה שאין לי יד ושם בו, אבל אבותינו הנהיגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול ולא מקור משחת ח"ו אלא בקדושה יתירה, והוא בימי

גזירת תתנ"ו, והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתתים רגליהם לשנות מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירום האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקניהם עפ"י מעשה ממלך פולין א' שהי' סריס כמבואר בספרי הימים והתירו חז"ל שהיו בימים ההם לעשות כן, ולהיות גלוח הזקן דבר שאי אפשר להשתנות והיו נכלמים מאוד האנשים ההמה בשובם לביתם, על כן נשתרבב המנהג שלא לגדלו כלל רק סימנא בעלמא שזה יגולח ויגדל בקוצר זמן שכן לילה היה ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו, ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה. והנה זה ברור ונכון כי אילו היה תחלת מנהגו באיסור היה משום חוקי הגוים, אבל אחר שכבר נהגו ישראל לגלח, תו אין בו שום נדנוד ופקפוק כלל אפילו ריח איסור אין בו.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנד

ואני אוסיף אי אין קבלה על השיעור א"כ הסברא נוטה דחייב עליו, דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית וחז"ל אמרו [מכות כ"א ע"א] אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממנ"פ אי נימא דשערות הנשארים אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליתי', הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילוח והשחית, אע"כ צ"ל מה שנשאר אח"כ שם שער עליו והוי גילוח בלי השחתה א"כ המשחית אחריו חייב, ואפילו להסמ"ג דס"ל דבעי ב' שערות וגם ס"ל שיעורא זוטא היא זוג מ"מ י"ל אין למדין מן הכללות במקום שלא נאמר בהן חוץ, כי סברא הנ"ל נכונה וסמ"ג דעת יחיד ומי יסמוך עליו במלקות דאורייתא:

שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - יורה דעה סימן פא

מכתבו הנעים הגיעני ושמחתי בשלומי הטוב. וע"ד אשר שאל מעלתו לפי מה שכתב בספר בית הילל בסימן קפ"א מה שמפספסים באבן משיר השיער שהוא איסור גמור וע"ז תמוהי קא מתמה מעלתו על מה שנשתרבב המנהג להתיר גילוח הזקן ע"י משיחה ואותה משיחה היא נעשה מן אבן הנקרא אוירם פאגימענט"א, וכתב מעלתו שזה מקרוב מביאים ממדינת ענגלאנד אבן הזוה הנקרא אויר"ם פאגומענט"א שמסיר השער ע"י העברת אבן הזוה בנחת על מקום השער אם יש לאסור: אהובי ידידי מתחלה צריך אני להודיע כי דברי הבית הילל אינם לא רישא סיפא ולא סיפא רישא וז"ל בסוף סימן קפ"א, וגם יש אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השיער נראה לי פשיטא שהוא איסור גמור ודומה לזה איתא בגמרא דנזיר דף מ' ע"א אמר רבא שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה פשיטא מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל דלא. ופירש"י ז"ל סם המשיר השער וק"ל עכ"ל הבית הילל. והנה דבריו תמוהים דהביא ראיה לסתור דמהאי סוגיא דנזיר מוכח דסך נשא דהיינו העברת שער ע"י סם לא הוי גילוח דהא נזיר ומצורע ולוים אינם מקיימים מצות הגילוח ע"י העברת סם וממילא כל שלא מיחשב גילוח גבי הני שלשה אינו חייב בו בפאות זקן דהא גבי פאות זקן אינו חייב אלא דוקא בגילוח שיש בו השחתה וצריך להיות תרתי לריעותא שיהיה נקרא גילוח וגם יהיה בו השחתה כמו דאיתא במסכת מכות דף כ"א ע"א ובמסכת קידושין דף ל"ה דילפינן גזירה שוה פאה פאה מכהנים וכן פסקו כל הפוסקים וא"כ לפי דעת הבית הילל דמדמה ומשוה פספוס האבן לסך נשא לא ה"ל לפסוק לאיסור דסך נשא מותר בפאות הזקן אף שמשחית השער מ"מ לא הוי דרך גילוח כמו שמוכח בסוגיא דמכות: והדבר מפורש בהדיא בחדושי

הריטב"א למסכת מכות דף כ' על המתניתן דתני הקורח קרחה כו' על הראש שתיים אחת מכאן ואחת מכאן ועל הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה וכתב הריטב"א הא דלא תני וחייב על הזקן חמש כמו שתני וחייב על הראש שתיים כתב הר"ם הלוי ז"ל משום דעל הראש יכול להקיף שתיים בבת אחת בשתי ידיו ויתחייב שתיים אבל על הזקן אינו יכול להשחית חמש פאות בבת אחת כו' וכ"ת דסך אצבעותיו נשא לא אמרו דמחייב בנשא אלא בקרחה אבל בזקן דבעינן גילוח ונשא לאו גילוח הוא עכ"ל הריטב"א. הרי מפורש דבסך נשא דהיינו העברת שער ע"י משיחת הסם אף שמשחית השער מ"מ לא הוי גילוח ואף שהריטב"א אח"כ בדף כ"א בד"ה מחוי רב ששת מביא עוד הפעם דברי הר"ם הלוי הנ"ל וכתב אח"כ מיהו יש משניות שגורסין וחייב על הראש חמש ע"ש הגירסא זו לא פליג על הך דינא דסך נשא אלא דהך גירסא סוברת דת"ק מחייב חמש בבת אחת היינו שלא הפסיק בנתיים אף שאי אפשר להשחית חמש פאות בבת אחת כמו שכתב הריטב"א מ"מ סובר הך גירסא דכל שלא הפסיק בינתיים הוי כמו בבת אחת ופליגי ת"ק ור"א דת"ק סובר דחייב חמש אף שלא הפסיק בינתיים הואיל והוא חמש לאוין ור"א סובר כיון דלא הפסיק בינתיים הוי חד מעשה וחד לאו הואיל וכל חמש פאות נאמרו ונכללו בחד לאו ע"ש בריטב"א. אבל בזה אין מי שחולק ולכ"ע סך נשא לא הוי גילוח גבי פאות זקן:

ומעתה המשיחה הנהוג אצלנו שנוהגים בו היתר בכל המדינות היינו שלוקחים סיד מעורב עם אויר"ם וטוחנין אותו דק דק ומערבים בו מים ועושים כעין טיח טיט ומושחים פניהם בטיח טיט הזה וחריפות הסיד ואויר"ם שורף השער זה הוא כמו סך נשא שגם סך נשא הוא דבר לח דלשון סך אינו נופל כי אם בדבר לח וג"כ חריפות הסם הזה שורף השער בטבעו כמו הסיד ואויר"ם וכדומה מצינו במסכת מגילה י"ג ע"א שמן המור שמן זית שלא הביא שלישי ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר והוא מותר מדינא דאין זה גילוח והתורה לא הקפידה אלא בגילוח שיש בו השחתה כמו תער אבל כל שהוא השחתה בלא גילוח או גילוח בלא השחתה מותר מן התורה:

ואמנם מדברי כבוד מעלתו שכתב שלוקחים אויר"ם פאגמענט"י שהוא דומה לאבן ומעבירים על גבי השער בנחת משמע שחוככים האבן על פאת הזקן וחותרים השער עם האבן שיש לו חדודים חדודים התופסים השערות וחותרים אותם וכן ראיתי אצל כמה נכרים שמגלחים עצמם בדרך זה עם אבן שקורין פימסנשטיין, זה ודאי הוא איסור גמור והוא ממש כעין תער שמעשה חידודין של האבן הצפורן שמיר מגלח ומחתך השערות מעיקרן הוא גילוח שיש בו השחתה והאבן עושה מעשה תער שחדודו חותר השערות ומאי הפרש יש אם חיתוך השערות הוא בתער של ברזל או בשל אבן סוף סוף חותר השער סמוך לעיקרן ובאורייתא לא נאמר תער של ברזל דוקא אלא כל שמגלח וחותר השערות סמוך לעיקרן לאפוקי מספרים גילוח שיש בו השחתה מקרי והוי מעשה תער ואסור מדאורייתא. ואין להשיב מהא דקא מבעיא רב מר"ח במס' נזיר דף נ"א ע"א אם מותר לחוך כו' ומסקנא שם דמותר לחוך בבגד בבית השחי ובית הערוה הרי דחייך לאו גילוח הוא שם מיירי בחוכך בבגד שאינו בטבעו לחתוך כי אם ממרט ונושר השער וכן כתב רש"י שם בד"ה מהו לחוך שעל ידי החיכוך נושר השער עכ"ל. והוי זה כמו מלקט ורהיטנא שאינו חותר השער ובגילוח שער הגוף לא אסרו אלא בתער ממש כמו שמפורש שם בגמרא:

לכן פשוט הוא דאם מעביר אבן על זקנו שהוא אסור דגם חודו של האבן חותך השער וכל שחותך השער סמוך לעיקרן הוי גילוח שיש בו השחתה ואסור. אמנם במשיחה שעושין כעין טיח הטיט אין זה גילוח ומותר כמ"ש לעיל ואף על פי כן לאותן שמגלחין על ידי טיחת טיט הזה של סיד ואויר"ם ונשאר הטיט הזה על פניהם עד שנתייבש ואח"כ גוררים את הטיח הזה מעל פניהם אני מזהיר אותם תמיד שלא לגרר הטיח הזה בסכין או בשאר דבר חד דבקל יכולים לבוא לגילוח שיש בו השחתה שע"י הגירור בכח יחתוך הסכין או הדבר חד השער אשר לא שלט בו טיח הזה והוי כמו תער לכן יטלו קיסם או כלי עצם חלק לגרר בו שבזה אין חשש חיתוך שערות כלל. ומפני הטרדה אין להאריך, דברי ידידו הד"ש: הק' שמואל סג"ל לנדא בן הגאון מוהר"י ז"ל:

שולחן ערוך יורה דעה הלכות גילוח סימן קפא סעיף א-ג

פאות הראש הם שתיים. סוף הראש הוא מקום חיבורו ללחי א מימין ומשמאל. בין שגילח הפאות בלבד, בין שגילח כל הראש עם הפאות, חייב. אינו חייב אלא בתער. ויש אוסרים במספרים ב כעין תער, ויש לחוש לדבריהם.

מגד גבעות עולם ח"א עמ' צו

**וכשת"ח אחד שאל את הגר"מ
זצ"ל, אם יש צד להחמיר שלא
כהיתר שלו בענין מכונת גילוח. וענה
לו שהוא כמו אותו צד שיש להחמיר
שלא לחתוך חלות בשבת משום
קוצר!!!...**

To see in full [click here](#)

קובץ תשובות הרב אלישיב חלק א סימן לב אות ב

ב. האם מותר להשתמש במכונת גילוח.

כתוב בגמ' ופאת זקנם לא יגלחו יכול אפי' גלחו במספרים יהא חייב ת"ל לא תשחית פאת זקנך יכול אפי' לקטו וברהיטני יהא חייב ת"ל זקנם לא יגלחו הא כיצד גלוח שיש בו השחתה.

ובח"ח זצ"ל בלקוטי הלכות פ"ג דמכות כ' "המאשינקע החדשה שמספרין במ היינו מה שקורן אל וכ"ש חצי אל כתער ממש ותולש השער ולא נשאר מאומה, המספר במ את זקנו לכאו' עובר עמ"ש ופאת זקנם לא יגלחו".

הנה המאשינקע (המכונה) אשר המציאו בימי הח"ח כמלפני מאה שנה אינו בבואה דבבואה להמכונות המשוכללות שבזמנינו ובכן כל עוד ואינו בטוח שאחרי השימוש יהי' מורגש כל שיערה ושערה הרי הוא נלכד באיסור תורה ממש.

אמנם שמעתי שמכון א' בירושלים המציא מכונה מיוחדת שאין נכחד להשחית השערות, והדבר טעון בדיקה.

שו"ת מהרש"ם חלק ב סימן רמג

וע' בשו"ת מן השמים סי' ל"ו המשחיתים זקנם במספרים אם אסור וכו' והשיבו לא תשחית אמרה תורה בכל דבר שיי"ב השחתה ואל המשחיתים תאמר אי' צור מלככם וצור מעוזכם וכו' ע"ש

מנחת שלמה ח"ב סי' צז אות ו

ו. בענין גילוח במכונה

תשכ"ה

הנני משיב לו בקיצור נמרץ. מצד הסברא נראה דכיון שמוריד את כל השער ונשאר חלק כמו בתער ה"ז אסור, כיון דדרך גילוח בכך, ומ"ש בשם רב אחדי לא

ג. דכיון שחז"ל קבעו בזמנם דרק תער הוא בכלל הלאו ולא מספרים (ראו רק תער השחית) א"כ מכונה החותכת ע"י מספרים מותרת, אף שבזמנינו הנה השחתה.

ס"ל כלל וכלל, וכן מ"ש בשם גאון אחד ז"ל ג"כ לא משמע לי שהרי ודאי מתכוין וגם קרוב לפסיק רישא. צדדי הספק והטעמים של בעל חזו"א זצ"ל מעולם לא שמעתי, אך טעמא דמספקא לי הא מלתא הוא מפני שבאמת חלוק טובא מתער, כי התער מוריד ממש את כל השער שבולט מהבשר ואילו במכונת גלוח מוכרח תמיד להשאר משהו, ומה שנראה חלק כמו בתער הוא משום דדרך של מכונת גלוח להוציא חלק מהשער שטמון בתוך הבשר - אשר אפשר לקרותו שורש - לחוץ, ומאותו השער שפיר נשאר מקצת בשעת הגלוח אלא שאח"כ הוא חוזר ונכנס לתוך הבשר, ולכן נראה הבשר חלק ממש כמו בתער. ומספקא לי טובא מי אזלינן בתר סוף שנעשה ממש חלק כמו בתער או בתר שעת גילוח ובהיא שעתא הרי נשאר מקצת מהשער בחוץ, ולא דמי לתער דבשעה שמגלח הוא מוריד ממש כל השער, ולכן איני יודע להורות בזה לא להיתר ולא לאיסור. כ"ז גלענ"ד.

הליכות שלמה תפלה עמוד יא בהגהה

רבנו ספיקא דאורייתא לחומרא". והרחיב פעם הדיבור על מה שנמצא לפעמים שנוהגין היתר בדבר מסוים על סמך הוראה מדורות שלפנינו, בעוד שהמציאות נשתנתה מאז ויתכן מאד שכבר אין טעמי ההיתר שייכים. ונקט אז לדוגמא ענין זה של גילוח ע"י מכונה, שהעולם סומכים עצמם על מה שידוע שהגרו"ע גרודונסקי ז"ל התיר הדבר, והיתה דעתו להלכה ולא כהחפץ חיים ז"ל שהאריך לאיסור בחבורו "לקוטי הלכות" מכות פ"ג, - בעוד שאותן המכונות שהיו בומנם לא השירו השערות לגנרי, כמו שראינו בעינינו באותן שנים, משא"כ המכונות שבזמננו שמחליקות העור ממש, וכפי שידוע שהחזו"א ז"ל ניסה הדבר על ידי זה שרשם על פס ידו בדיו ואח"כ העביר את המכונה על הכתב ונמחק חלק מן הדיו, ולכן אין לסמוך כלל על אותו היתר. ואף המתגלחים בכל יום, אמר רבנו דנראה דלהלכה יש לחוש לדעת החת"ס (חאו"ח סי' קנ"ד) שעוברים בלאו דגילוח גם בכה"ג דאין בהם עדין שיעור שער, ודלא כהנוב"ת יו"ד סי' פ'. ובתשובה לשואלים היה רגיל לומר: הרי אפשר להוריד השערות ע"י משחה, ואף שעי"ז "שורף" העור, ראוי לחוש יותר לחשש איסורי תורה ח"ו, והרי הגיהנם "שורף" יותר. ובפרט שרבים נכשלים ואינם זהירים שלא לגלח במקום הפאה עד העצם התחתון (אמנם גם בגילוח ע"י סם, אמר שעדיין יש לחוש למה שמצוי לפעמים שערות שהסם רק מחלישם ואינם נתלשים אלא ע"י מקל חד שמעבירים עליהם אח"כ. ועיין בזה בנוב"ת יו"ד סי' פ"א מבן המחבר). אך עכ"ז לא היה מוחה על כך לרבים (מלבד למקורביו ובאי ביתו). ואמר כמה פעמים כי מה שאינו מעורר על כך הוא משום רכשם שמצוה וכו', ופעם, לאחר שהפציר בו אחד להורות לו ולא אמר לו דבר ברור, הפטיר רבנו לאחר שפנה הלה לדרכו "מה רוצים הם ממני, וכי אם אחמיר להם ישמעו לי". אך למח"ס

ספר מסילת ישרים פרק יד

חלקי הפרישות הראשיים שלשה: כי הנה יש פרישות בהנאות, פרישות בדינים, פרישות במנהגים. הפרישות בהנאות, הוא מה שהזכרנו בפרק הקודם, דהיינו, שלא לקחת מדברי העולם אלא מה שהצורך יכריח, ודבר זה יקיף על כל מה שהוא תענוג לאחד מן החושים, והיינו: במאכלות, בבעילות, במלבושים, בטוילים, בשמיעות וכל כיוצא בזה, רק בימים שהעונג בהם מצוה.

והפרישות בדינים הוא להחמיר בהם תמיד, לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו, ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לז): "הנה נפשי לא מטומאה" שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם (בהמה שיש בה ספק איסור, ואף על פי שלסוף הורה בה החכם היתר), ולא אכלתי מבשר כוס כוס (כוס לשון שחיטה, שאומרים בעליה שחוט שחוט, כלומר שלא אכל מבהמה שנוטה למות, שממהרים לשוחטה בטרם תמות ותעשה נבילה, ואף על פי שמעיקר הדין מותר לאוכלה הואיל ונשחטה בטרם תמות, מ"מ קרובה היא לנבילה). והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר זכרתי למעלה שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל, לפרושים שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה.

וכן אמר מר עוקבא (שם קה): אנא בהאי מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא כד אכל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר כי השתא, ואנא בהאי סעודתא לא אכילנא בסעודתא אחריתי אכילנא (אני בדבר זה: של הרחק אכילת חלב מבשר, חומץ בן יין לגבי אבי, שאבי כאשר הי' אוכל בשר עכשיו, לא היה אוכל גבינה עד מחר באותה שעה, כלומר הפסיק עשרים וארבע שעות, ואילו אני בסעודה זו איני אוכל אבל בסעודה אחרת אוכל אני). ובודאי שאין פסק ההלכה כמו שהיה אביו עושה, שאם לא כן לא היה מר עוקבא עושה נגד זה, אלא שאביו מחמיר היה בפרישותו ולכך היה מר עוקבא קורא עצמו "חלא בר חמרא" לפי שלא היה פרוש כל - כך כמוהו.

בתורה היה ובכל בית הפסק נאמן הוא, עם כל זאת לא הטיב לראות בהגהה זו כי מה שהביא רבנו משה איסרלס בשם ריב"ש אין כונתו כמו שחשב בעל ח"מ על רבנו יצחק בר ששת שהוא בעל שו"ת ה"ש, אבל כונתו הוא על רבנו יצחק בר שמואל הובאו קצת דבריו במרדכי.

ומזה הוליד הרמ"א שאין כופין ובזה ממילא סרו כל הקושיות שהקשה רבנו בעל חלקת מחוקק על הרמ"א ודבריו אלה הוטבו מאד בעיני הלומדים, אולם כאשר נתגלגלו לפני ר' זלמן אמר שמעולם לא כיון הרמ"א לזה, כי מי שיש לו עינים לראות רואה כי לשון הרמ"א הוא לקוח מחבורו הגדול דרכי משה אולם בשנוי לשון קצת ולשון דרכי משה הוא אות באות מועתק מדברי שו"ת הריב"ש, והגיד בע"פ לשון הריב"ש ולשון הדרכי משה ולשון הרמ"א ונכרו דברי אמת שלשון הרמ"א הוא לקוח מדברי הרי"י בר ששת ולא מרבנו יצחק בר שמואל.

ספר לי איש אמונים: פעם אחת הלך הצדיק לבית המרחץ וכאשר בא אל פתח בית המרחץ שב לאחריו וברח משם כבורח מארי, ויפגשו איש זקן אחד מופלג בתורה ויאמר אליו בני ר' זלמן אל תכחד ממני דבר הגד נא לי על מה ולמה אתה רץ ככה מבית המרחץ, ויען ר' זלמן חותני מצאתי בבית המרחץ על כן יצאתי משם בחפזון רב.

בהשקפה ראשונה עמד הזקן כמשתאה ומתפלא על הדברים האלה, יסף ר' זלמן לדבר הלא תלמוד ערוך הוא (פסחים נ"א ע"א) עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו כו', ענה הזקן ואמר כנים דבריך אבל כמדומה לי שיש היתר בדבר זה בפוסקים אחרונים בש"ע יו"ד ובש"ע אבן העזר, ויען ר' זלמן ידעתי אבי ידעתי כי יש היתר (רמ"א יו"ד סי' רמ"ב סעיף י"ז) והגיד בעל פה לשון הרמ"א כולו אשר זה לשונו הצריך לענינינו: וכן המנהג פשוט ליכנס עם רבו ואביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו למרחץ אע"פ שהגמרא אסר את כולם והכל הוא מטעם דעכשיו הולכים במכנסים ע"כ, וקרוב לסגנון זה כתב הרמ"א בא"ע (סי' כ"ג סעיף ו') וז"ל: עוד אסרו בגמרא לרחוץ עם אביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו ונהגו עכשיו היתר בדבר וכו' ע"כ.

ועתה ראה אבי גם ראה כי רבנו הרמ"א המציא ההיתר לפי זמנו
 וכן האגודה שהביא הרמ"א לפי זמנו דבר, אבל בזמנינו החוש מעיד
 על הפוך הדבר.

יסף הזקן עוד להשתעשע עמו ויאמר בני הנה נא זקנתי ושבתתי
 ומעודי עד עתה קשה עלי להאמין שיהיה נעלם מעיני העדה דבר
 אסור שהוא תלמוד ערוך מפורש באר הטיב, אין ספק שיש היתר
 באיזה מקום אשר אנחנו לא ידענו אותו.

ענה הצדיק ר' זלמן ואמר לו הגידה נא לי אדוני כמה אדם
 מתאמץ שיהיו מעותיו בטוחים, קודם שיוציאם מידו ויתנם באמנה
 לאיש אחר כמה ערבונות ומשכנות הוא מבקש, ואם בעסקי עוה"ז
 כל משכיל בוחר לנפשו דרך היותר בטוח ומשומר מכל נזק אף
 באפשר רחוק כמה אנו חייבין לעשות בדרכי התורה והמצוות שהם
 עומדים ברומו של עולם, ואיך נניח דרך כבושה אשר דרכו בה
 רבותינו הקדמונים ונכניס עצמינו במשעול הכרמים ובמקום צר על
 סמך אמונת היתר שאין לו שורש.

ומספרי רבותינו האחרונים היה חרות על לבו שגור על לשונו
 בע"פ ספר מגן אברהם מראשו עד סופו, הוא אמר גדול הוא בעיני
 כבוד האחרון הזה כאחד מן הראשונים.

Rabbi Shalom Applebaum

חתם סופר מסכת נדה דף עב עמוד ב

סיימנו מסכת נדה בעזה"י בישיבה הרמה בק"ק מ"ד יום ג' פורים קטן בשמחה רבה לפ"ק, עם תלמידים הגונים אלופים ומסובלים, לקבל טהרה וקדושה עלולים, בסולם העולה בית אל המה עולים. יהי נועם ה' אלהינו עלינו ויברכנו להתחיל ולסיים ספרים אחרים ולהעמיד תלמידים רבים והגונים כי מרוחמיך המה מרוחמים וחנוניך המה חנונים, והיה כי יעלו בניך אל ארובותיהם כיונים, זכרני ה' ברצון עמך, ופקדני בישועתך, לראות בטובת בחירך, לשמוח בשמחת גויך, להתהלל עם נחלתך, אמן:

חוט המשולש [עמוד צה עמ' תש"ס]

לתכלית גדול הזה לברר הלכה לאמיתו ולהעמיד כל ענין על בריו, הי' לו לכל שיעורי תורה כלים מיוחדים מדודים מאתו בדקדוק הדק היטב להראות לתלמידיו, וכן הי' לו בארגז מיוחד שני צורות (פיגורען) תבנית זכר ונקיבה מעשה אומן מופלא והיו נעשים פרקים פרקים וכל החלקים הפנימים מעשה חרש נפלא ללמוד וללמד חכמת הניתוח, ולא הראה זה רק לתלמידים מובהקים אשר יראת ה' אוצרם בעת למדו אתם הלכות נדה וכדומה.

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן קנג בסופו

והנה בתשו' אמונת שמואל המציא דבר חדש והסכים ע"י בסדרי טהרה ועשה מעשה על פיו וכן עשיתי ועלתה בידי תלי"ת ועדיין הכלי מונח בידי והראתי לתלמידים והוא לעשות כעין כיס ארוך כאורך האצבע מבגד פשתן וימלאנו מוכין ויהי' עב כדי שיגע בצדדים עכ"פ ותכניסנה באותו מקום ואם ימצא על הצדדים ולא בראשו הרי קמן שמחמת מכה שבצדדים בא הדם ואין צורך שוב לשפופרת ואם תמצא בראשו נאמר שלא הי' בקיאה בהטי' ועדיין בספיקא עומדת ותבדוק אח"כ ע"י שפופרת שבראשו מכחול ובנידון שלפנינו דאיכא כמה ידים מוכיחות דאיכא מכה וקרוב הי' להתיר בלא בדיקה כלל כמ"ש לעיל נ"ל ברור בלי פקפוק לעשות מעשה כנ"ל ויאומן לי כי לא עיינתי בשום ס' כ"א בטש"ע ואשר עלה ברעיוני והנלע"ד כתבתי וחתמתי שמי. פ"ב ע"שק ער"ח אלול תקע"ב לפ"ק. משה"ק סופר מפפ"דמ.

עזר מקודש אבן העזר סימן כג סעיף ג

ועל ידי זה אין שום בחור נמנע מללמוד בספרים הק' דברים שיש בהם צד גרם הרהורים בכמה הלכות שבסדר נשים ובספה"ק וכל שהוא בסגנון שכתוב בספרים הק' אין בזה שום פתחון פה חשש דררא דניבול פה או גרם הרהורים.

שו"ת מהר"ם שיק יורה דעה סימן קפד

החיים והשלום וכל טוב לאהובי תלמודי הבחור כו' כש"ת כ"ה זלמן שפיצער נ"י.

בענין הרגשת נדה הארכת ודין הזה הוא מקרא מועט והלכה מרובה בדברי האחרונים וגם אין לי כל האחרונים המאריכין בזה ולזאת לא אאריך אלא אכתוב לך האיך דעתי עפ"י דעת תורה נוטה וכו'.

אום אני חומה ח"א עמוד טו ציון המצינות ס"ק קנח

קבלה מהגר"ח וואלוז'ין זצ"ל שאין לימוד שיכול להזיק ברוחניות,

שו"ת חתן סופר סי' נו ד"ה והנה

**והנה בשבוע העצרה הגיעני שאלה צענין אשה שיש לה מכה
באותו מקום מגיסך חביב נפשי הרצני המופלא ומופלג
חו"צ מהור"ר אהרן נ"י, ואמרתו לבחורים הגדולים ה' יצרכם
שילמדו ענין זה, ואתמול בלמדי שיעורין דיומא צר"פ הרואה
כתם בחצבי דצריך אמרתי קושיתך לפניכם, והנה בהסברתי להם**

דרך שיחה מהגר"ח קניבסקי ח"א פרשת וירא עמוד פ

בחור ללמוד מסכת נדה

שאלה: בחור שואל אם ללמוד מסכת נדה ?

תשובה: אני למדתי בבחורותי מסכת נדה, אבל השארתי זה לבסוף. היה זה לאחר בר מצוה. פעם שאלו מישיבת "תפארת ציון" את החזו"א אם ללמוד פרק ראשון של מסכת כתובות ? וענה: תורה שאט ניט ! [תורה אינה מזיקה...]

תשובות והנהגות כרך ב סימן תנז

שאלה: אם ללמוד תנ"ך בתלמוד תורה ["חדר"] לפני לימוד הגמרא

לא נהגו כן אף שמדינא ראוי להקדים ללמוד התנ"ך דהוה בכלל מקרא, והטעם דלימוד התנ"ך כפשוטו עלול לגשם ח"ו הנהגות הקדוש ברוך הוא עמנו, וקשה יותר ללמוד תנ"ך מללמוד סוגיא עמוקה בש"ס, וכבר פירש הח"ס זצ"ל (תורת משה פ' שמות) שבתרגום תורה ליוונית החלו בני ישראל לטעום טעם פשוטו של מקרא, ומאז החלה האפיקורסות להתנוצץ ושוב לא אבו שמוע דברי חז"ל ופירושיהם, כאשר בעו"ה עדיין מרקד בינינו.

וזו הסיבה שאנו נוהגין למנוע בנינו "מן ההגיון" והיינו תנ"ך כרש"י בברכות (כח א) שפירש לא תרגילום במקרא יותר מדאי, ופי' המפרשים דהיינו בנביאים וכתובים, ומי שכבר מילא כריסו בש"ס ופוסקים ובעיקר ביראת ה' טהורה ודאי חייב הוא ללמוד כל כתבי קודש, וכמו שרש"י מביא בפירושו לתורה שת"ח צריך להיות בקי בכ"ד כתבי קודש, אבל לצעירים לא נהגו אבותינו בזמן האחרון ואין לשנות, ועלול ח"ו להזיק אם ילמדו מעשי אבותינו שבתנ"ך שעלולים ח"ו לגשם הדברים ולא יודעים שעטוף בהרבה סודות הגנוזים בכתבי קודש.

ומה ששואל איזה פירושים ללמוד בעצמו בתנ"ך, הנה פירושי המצודת דוד הרד"ק ואברבנאל ומלבי"ם קודמים הם, אבל ברוב תנ"ך אין לנו עדיין ביאור כפשוטו המלהיב את הלב ליראת ה' שזהו העיקר בזמננו, והאפיקורסים שלומדים תנ"ך וכל מגמתם לגלות שגם בזמנם חטאו, ורוצים בכך למעט פגם של חטא, ופנימיות התנ"ך כמו פנימיות החומש, שבלי ביאורי חז"ל רחוקים אנו מאד להבין הדברים, ולכן לדעתי יקבל שכר על הפרישה יותר מעל הדרישה, ויניח בניו ללמוד באופן המקובל, חומש משניות וגמרא וראשונים ואח"כ ילמוד בעצמו תנ"ך עם ביאורי קודש ויונעם לו.

שאלות ותשובות מחלק יד סימן סא

יוסף משה העורן והמתאווה הזה מעל עיניו כבוד ס' קפ"א זל ומשמע ודאי מינו חייב דקמני לאו דיוקא דלכתחילה נמי מותר לנלח הוקן במספרים ואפי' כעין פער (ח) וחזר על הדברות האלה ס' פעמים שלש ואין להביא ראיה לסתור מה' ד' ס' ד"ה שכתב דים דכבוד איסור לנלח במספרים והיה מקום להחמיר אלא שאין העולם נזכרים שהרי לא כתב זה במסתפק בפירוט השחתה אלא שהם למספרים כעין פער ואפי' סיפא לנלווי רישא בכחכו א"כ וזל אמר: נראה דכבוד להזהר שלא לספר

פאת האזן במספרים שהוא חודו מאד דליכא למיחש שמא יתקדח התחתון ולא העליון אלא כהסווא חודו מאד אבל אם אינו חודו ח'א לתחתון בלי דכוק העליון ע"כ ואחריו נמשך הכ"ה סעיף ט' וי' להזהיר לירא שמים שלא להסתפר אפילו במספרים כעין פער אף שכן הדין כיון דליכא השחתה לא איירי בהו קרא וסרי אפילו לכתחילה וכל שמניח קצת שער ואינו מנלח סמוך וקרוב לבשר. ממש א"ן קפירא אף ה"ך ס' א"ו הסכים לדעת הרב' וכמד דכן עיקר הו"א וכל הפוסקי' כתבו סת' דבמספרים מות' אשה היא דמה' דחומר' וכו' דלא להוסיף עלה. לבר' זה מנאחי בספר ב"ה שם שהיו נהגים באסכנו לספור במספרים כענין ראשיהם והיו עוקרים כל הסערות ולא היה נראה שום שער כמו בתער דלויסיה גמור הוא ובאמת סבא' מכתרת היא ורואי' לחוש פליה דו"ל במו שטמא א"ן לך השחתה גדולה מהסרת הסערות מקרקן, והואיל ואמא' לירן ניוא' ביה מילמא' דלא אחרה עבור מלכא' ומנו מו"ח הר"ך זקוק' שנתבקש בשיטה כל מעלה זה שנים וכל ימיו של אותו נזיק היה מטפער על מה שכתבו בהרבה מקומות להטיר שער וקנס פ"י שמים הגילויים כמין עושה שגלילתה רכה וממרחים אותה במין רטייה על פניהם וצוקן מוטע נזכרים כל הסערות ורבים מבני קהלי אשכנז יוסב בקרבו לשרתם ולכרך בשם ה' כדי לנאת מכל מחלוקת הפוסקים זל"ה בפירות הוקן ולהניא' ענאם מהעלם המספרים כללשעמיים אינם נזהרים כראוי להם מלהעביר התער סמוך וקרוב לתקום הפירות שכתבו בדעתם שיותר טוב היה להטיר שער וקנס ע"י העושה. היא' זל לל' הניחם לבוא לדי מדה זו כי היה אומר בספרו הישרה א"ן ספק מו"ח מירי ודאי' כי בהתנלח במספרים במקום הפירות ובתער שלא במקום ספק עוברי' על לא שחית ספק א"ן עובדים ואם ישימו העושה היה על פניהם להטיר שפרס א"ן לך השחתה גדולה מו' ומנאחי א"ן ל' לסבבה זו מודבר' הכ"ה ס' ה"ל זל וגם יש חיזה א"ן שמספרים במקום הוקן והוא משר הטער כ"ל פשיטא שהוא איסור גמור דומה לזה. איתא' בנמרא' דניזר דף מ' ע"א אחר רב שלמה מנלחין ומנלחין מניה פשיטא מהו דתימא' מטוס עוברי שער הוא ואפילו כס קמ"ל דלא עכ"ל ופירש רס"י מהו דתימא' א"ת הטער עכ"ל ואחר' ארואי' הדברים האלה אחרתי אני בלבי יחלינו ענמות מו"ח זל' כ' נע' א"ן ספקות סלו כך ודאות שלו עכ"ל' (א"ן) למקא' דדינא' שכתבי ורואי' וכיוצא בהמת האלה וז' שהעלה בספר בית הלל אינה מסלכו ואדרבא' משם ראי' איכא' דקסט' דמלמודא' דניזר מטייעא' לכו למקילים בעימה דקא' מטיק דנטס לאו מנלח' מיקרי ומקום סבא' הכית הלל ללמוד דינו משם מטובו בנדר'. נחזור שנית לענייננו ונאמר מאחר שהספירו כל הפוסקים זל שאין טוס חסא' איסור מן הדין להסתפר הוקן במספרים ובפרט שלא כעין פער מוכרחים אנו לומר שהמורה שגור פ"י האריותם המאגריים בארצו כלא יספירו בכתבם ורובם וכפי מנהג המקום שיבאו משם לא מדינא' אלא עפ"י הרחמים הנוראים הידועים לבעלי הסוד שלא לפגום אצלם הנהגה אלא עפ"י הרחמים הנוראים הידועים דעמיקא' קדישא' ולברום לקולו ניגורות החסד והרחמים לבוא בנבירות אל זוטא' ככל יוס' ואם מן השמים האלה ודומיהם יבאו לקראתם בחברות וברחמים בנדרת עירין פתגמא' הלא לאלקים מילין גם לפי דרכם שהרי הא"ל זל לא היה מנלח שער וקני' בלל לא כהער ולא במספרים לא למעלה ולא למטה ולא בשום מקום כלל לפי מה שתיידי' שליו' בעל יין המסומר יאמרנו לא ל"א איסור א"ר הקנאים שבענו חלה כהכל פיהם לנדות ולהחרי' אותם אגשים אשכנז' לנדר בקרב מחסם הקדוש וכל הנלויים אליהם ופושט' כמספיקם בכל מקומות מוכותיהם האם כל בני מזרח ומערב שחתה מלכות ושמעאל נזהרים בקצת כגדול המספר. וקנס במספרים מכל' וכל או במקום פירות לבד, אם יאמר שמיים משלמים יד בוקנס הלא החוש מכהיטם הואיל ועינינו הרואות סכמה ובמה אנשים סוחרים הבאים מהם להכא' בעלי זקן שלא בלכד' מסירים טעמם חמת נרוגם ובפניהם שלא במקום הפירות במספרים אלא אף בתער, ואם יאמר שמיים נזהרים מלהסתפר וזלתי במקום הפירות מה העליון במקנאם הן לפי הפסק הן עפ"י הסוד הכמוס וידוע אללם לא לפי הפסק שהרי שיבולת הוקן והיו"א חמתה פיקה כל נגזרת לדעת הכ"ה סעיף ט' הובא' כס' הובדונות וכו' הן היא' חמתה הפירות הוקן והמספרים חמת בגרון בתער לא ינא' מחסא' איסור' לפי מחלוקת הפוסקים ואם עפ"י הסוד הלא כל המנלח אפילו שער אחד מסערות זקנו לאו מבני מהימנותה הוא ובאילו כופר ב'ך קמות טל רחמים וגרם שמסתלק' מדה החסד וברחמים מן העולם וכל הכא' לטער ולכוון בקומם ומקורם בפרטות' הוקן לא ינלח מקום עניו ואינו רומז למעלה דברים נוראים טקס' כבסו' של

לא נמנח מי שיש בו חמשה מידות הללו אפ"ל יבצר מנד המלמד כי ירד מרע"ה כבדו ובשגמו בינו לבסור לכו סודות יוגרנו א"ן מי שראוי לקבל חמתה הסרוך אחרי מדות הכל' בדורותינו, ועוד חמת מעט היא אשר ימנח בעל מעלה מוטלם בחסידות ענוה ויראת ה' אשר יאות לו לחיבל ולחפס בגנוי דמלכא' עכ"ל. ומה נעמו לחן ארובי' האמת דבר מהרמא' בתורת העולה שלו אחרתי עת לעשות לה' הירו מורחק כי בעון סודו נמנח כ"כ כלל ראי' מימי א"ן מקיבל וידע הדבר על ברינו מנד הקבלה האמתית וכו' וכל אחד שראה בה מעט מתפאר בה ודורס דברים ועמיד ליתן את הדיון ובאמת שחסרו ידיעתם היא תקנאם וכמה לא הלי ולא מרשים הסכל הערום מכל כטבס המנעות ולא יקשה עליו חומה אבל והמסכילים ידעו שהמטבס בה היא רבת הנזק וכמ"ס הרמב"ן זל בהקדמתו לפרוש המורה עכ"ל. ואע"פ זה ידוע נאמתה מחכימת פתי המאמין לכל שבר נמנע או אפסרי' מוטב או בלתי מוטב כהסבה באורה זאת היוגאת מפי אחד קדוש מיומה לרבים ויחיד בדורו מהדלג' זל בתער' שלו ס' חומדה על האמת ומעיד על עמלו שלא זכה לחכמה האמת יען כי לא נלח לאדם רשות להכין בה מעגמו ולחקר עליה לא בטמה כן היא סכריך טיקבל מרב שקיבל גם הוא וסבומנו לא היו נמנחים אכפיים שלמים בה, ואם בדורות שקדמונו כטובה שפורנס מחרסינו וקטנס עבה מתמנינו בקיאים בכל חדרו התלמוד והפוסקים ומלאו דברים כסר ויון במעלות המדות והדעות שלמים וכו' רבים להיות טכמטט נפקה שלטת הקבלה פה אל פה מוכו אגטי לבב את ידיהם הימנה כי יראו מנסבותם מנסת אל הקדט פנימה חוינה לפניו מחוינה ולא חשו לסבדת חכמים בשיניהם דמאלו ונפקו מבי גנוי דמלכא' ובאידרא' רכא' וזוטא' לפי העולה על רוחם רוח ימירה האומרים בקרבם לנו נמנה ארץ החיים לנחלה לקבולי' אפי' מלכא' קדישא' וספינימיה' ולאסתבולי' באסתקלרי' המאירה עולמות א"ן מספר ופרקי היכלות ואור יקרות על כל כבוד חופה בהילולא' רבא' לבסומיה' יחידא' פיה לעילא' לעילא' בין המסומר בענביו, והעטלפי' כלא' ראו מאורו' או ולא דקרו ונכנסו דנרא' קמא' לדבוקי' רוחא' ברוחא' בהליבתם ובחודיהם כסולם המסתכלות וההתבוננות מוך מוך בסדר המדרגה לפני ולפנים אלה ראי' החיות והאופנים כי אחוס הכבד כי יוראו מנסת הערונד ננעל בפניהם דמויים שתיקדם מחכימת הפדיקים רואי' פני המלך ובחופך שמש מכוסה'.

שמעו

נא זאת משפחה בית יעקב היאמן כי יוספר באלהי מפסט ה' נזר חסד לאלפים שאינו מקפח סכר כל כריה ומשלם גמול טוב אף לחסדי א"ה טוברי' מנסת כני כח יגשלו דלתי רחמי הרבים וחסדיו הגדולים כפי נפשות ורע אברהם ארובה שפירי' עדותו וחוקותיו אשר נזה' בתורתו ע"י נבוא' נאמן בימו מורסה לכל קבלת יעקב עפ"י הפי' האמתית שהורונו וגונו דבוינו' בעלי ההולאה ולא נבה לבס' להרום לביולת אל ה' אשר סביבו נסערה חדר ולא אור עניניהם ולכן נבנוי' סביבו דבור ובעירוי' דאשא' א"ן הגדול' א"ן המלך ולא הלכו בגדולות ובנפלאות תינס' לטייל כפרדם חמת נאלים גאלי' דמהימנותא' יבטיק' שרשאי' דלילג' דחי' עץ הדעת דעת קדושים וקודם הקדושים עד א"ן וא"ך יתכן טבעל רחמים אינו מלכנו אשר חנה לזכותינו וחשב מחסבות בלתי ידח מתנו נדח ולפיכך הרבה לנו תורה ומצות לקדשנו במצותיו ולהחילנו החיים האמתיים לעולם טבולו ארוך יקפח באחרית הימים ככר טרחנו ועמלנו בעבודה כעלב וחובת האיברים לנמוט בקולו ולדבקה בו ויגרסנו מהסתפח בנחלתי ליהנות בעולם טבולו טוב מויו סכינותו על אשר הרסנו לעלות כמדענו מעל לכוכי' אל הדרוס כמקסא' מרכבה שיעור קומה הגורה סדר הזמנים לבוס' מלכות מעלות הכסא' הירכל קדוש המכונן באחפס' בללמו ובלמותו תחיו' אילוי' ויחלתי' טכסיסי' ומספטי' המלוכה מלכות דרקיע' ובמליו' של מעלה אף אפי' דיטמטוביה'.

ואם

חמת הדבר שעלינו המלאכה לנמור מלאכת שמים וחולדותיהם חדר בחדר להכין ולהספיל כחוכמתא' וסוכלתנו כל היצורים ויורס' עז גובה רום וא"ן אנו בני חורין לנטל' הימניה' תלונותינו על בעלי הנפלא' אבות המעודה והעבודה עני העדה מעורה שהזכירונו והעידונו מנסת אל הערפל אשר פס האלהים אבל האמת הוא מ"ס כמות לבכו א"ן נזיק תמים בדורותיו וקולר' ר' מס בן יחיאל בחתימתו למסו' מהרר'ס' ה"ל זל הלא טוב אמנה כי הקבלה היא חמתה רמה וכו' אף בזמנינו זה אפס המדע הוא וסמרי' תורה נעמלו מעשי' כל יבוי' ועל כנה בזה הזמני' א"ן כמותל' חתך אל מדרגו' ונמנסה' מתך אל מחקר ודי לנו בזה שהורנו חכמי הקבלה האמתית המסכת' מכל נד לפירוט המורה ומלותיה על פי המסירה מליט' מפי א"ן עד ימות מרע"ה היא' הנקראת תורה כבעל פה אשר נבללה עלה משה למרום ועמד ארבעים יום ללמוד כלליה ופרטיה ומדות הנמשרות לו מפי הגבורים ובדברים אלו אנו מחויבים לאסתפק כי היא חיינו ואורך ימנו ואחרי דברים' לא נטנה חמת דמו להמית כל אשר ימרה את פיהם וכל הטוב ע"ד הכמים חייב מיתה' אף ימד הרמזים אשר בהם כלו יתייחס אחתי הקבלה עם היומם מסמרי' ומענייני' המוסכלות אשר לא יזינו עליהם כי אלו נכארו להמנסק בה יחיד' סנולה עכ"ל.

ואדרי

שחורנו עכ"ל הספיקים ה"ל מתקנן ועולה א"ן פרט הגדון לפענינו היינו מנלח' הוקן ואימר' קבלה נאמנה היא בדינו מאבותינו א"ן מפי א"ן עד מרע"ה ה"ן השחתה אלא בתער וכל העסקק בזה כחולק על האמת ואומר א"ן תורה מן הכמים והגם שחלטון הטור נראה לנאורה ואינו חייב עד שיכחיש בתער הא' איסורא' מיהא' איכא', ככר הסיר מרנא' ביתח' יוסף

שאלות ותשובות מהלק יד סימן סא

קד

ודמיה האי מילתא לכני כפרים שקורים ביום הכניסה בעיירות ע"ל וראה שינוי יותר נלווי ומפורס' בכל העולם מלחון הזמן שתינו קדם קדמיה היוונים במלכות יעמאל גדלו שר זקנם ולא נהנו לגלח והשפזורים בערי אדום ובפרט במדינות איטליאה כל יון וולתי יחירי סגולה ארעיר ושנים משפסא משגי' קדמוניות נהנו להסתפר במספריים ולא עוד לא שבערי מורח ובפרט בקוסטאנטנופול אנדרינופול' אמור ונכ' בשלטיק' עברו תמיד ארטי' סוחר' לזרעם ורביס החימוס החכמים השלמים על מנכס ותכנהם ולא מיוו ביר' ולא הכריחום להגמיה ולגדל זקנם ויודאי היה להם על מה שיסמוכו בשתיקם דכהודאה דמאי כאשר יוכל המעיין לדעת משני כותבים הבאים כא' הרובט סי' רנ"ו ובעל משא מלך במספטי וחלקי התנהג' ואחרון כתיב ונעים הנינו ורדים חלק הנוגע ליד כלל ב' סי' ה' סאסך וקבץ בימינו עושה חיל בתלמחה כל עורה מה יס לנו די הוהת להוכיח ולהכריח קיום מנהג החספספריים ולמסופת חוקן וכיארור וראה ברורה עינינו לנוכח יביתו דברי סי' חסם מן מהר"ם נאנטי בתפו' סי' יט בחלקו נוסחאות הנשין דהיו דבר הנוגע לערוה החמור' ולעו הנולד' יוספס' סם וזל והנס' כי הספדרי' סם במדינה כותבי' הדיינים שלהם המילות הללו כנוסחא אחרת אינן כאן בית מיוחס הנם כי מדינה אחת מר עביר כמנהגו ומר עביר פתנהגו ואלו נאלו למהר"ם חיי' שהרי מנינו ב' ו' וב' במדינה ית קבלתם היו עושים ככ"ס וקנתם ככ"ה בנינון שח' אינו עוקר דבר ממה שקבלוהו מהל' חלילה עכ"ל ואם יאמר אומר מניח רבים נגד רבים דשקולים הם ויבאנו עניהם אכל יסוד לנבי רבים בטלה דעתו אלם וכופים אותו שתי מסובות בדבר חמא דמיה זה מכה דרבי' קפתי וסרינן נוס' בתר עיקרו בקיום מנהגו ואין האזורים והתוספי' יותר מוחקי' במנהגם מן הנדים המתנודרי' ביניהם ועוד דעל הרוב

רבים הם וקבלה יחידים חסובים ונידונים וכעס' שנותנים עליהם פוגדי' מקאם טהלכו סם ודרי הם כאנטי העיר לתסי העיר קופה ותפחיו ודומיהן ולעניניו ההסכמות והקנקות החסוכות לתוגר מילתא ולא פרושינו מ' ארסורא בעי' מילוקי' הדגים הובאו כפוסקי' כך אינן כח בוד טוב ב' לנפסם ולהפריחם להחמיר בדבר שהקלו בו אבותיהם ואבות אבותיהם שנתקבלו בעיר ההיא בעתה גדלו אופס' נהנים כמנהג מדינתם להסתפר ולגלח זקנם ולא עבדו על ידיהם ואף כי איני באלו והננו ללמד זאת על דיני גולה חמיה אדורי מדינת איטליאה קדושים אשר בארץ כרת' ולכן רוב רוב וחסמו דור דור וסופטי' אשר אר' ובראם וצדח חמורא שמש עד כחואו וכל הארץ האירה מכבודם גדולים כחכמה ובמנין וסקולי' כרובה של סנהדרין כורתים את דבריהם דברי' לקים חיים כנתונת' מסויני ומפולאים במעשיהם בס' קדושים וטהרות עניה יוראת. חטא והמה כחיים חיתם ראו ארטי' דרס' מנולחי' זקן במספריים והרבה מסם היו עושים משפס' בעפסם וביתים הללו והכור יתום כזה מ"ל לא אלמן ישראל ויש ישי' בינינו גובות' בעלי חכמה ומוסר נוטרי' קרתא לשמור את דרך ען חמי' ולהרות את בני ישראל מאריה ומות כאשר גוה' ה' אלחינו ורבים אשר בני עליה הנומדים כבוד ה' חלפתי חקלא קדישא ואין איס' סם על לב להכריח ולכופ' את הרבים למנוח' דעת קדושים וללכת בנפלאות ובגדולות מהס' רזון עלאין ומספרים כמסוים היותי' ברומן של עול' כפ' אינן דורשין עבד' לבי יחיל בקרבי ועגור במילין לא אוכל כי נפלאתי הפלא ופלא על ההוא גברא רבא מריה עלתרא גאריה דמעמתי' דמתא כל כי האי רתחא כקנפא ה' אשר בקרבו לגזור על האזרחים אשר נטו לכסת בעירו עיר גדולה של חסדים וסופרים שאל ישלחו יד בקצקם אחרי שאין זו מן הדברים שנתנו לחזרה ב' להוכיח את הרבים ולכופ' את היחידים ותמה אני אם יש כבוד הזה מי שחקבל וכתבה במילתא דא' דלא רמינא כאורייתא ונהגו עלמא כדברי המקילים משנים קדמוניות בעיירות ובכפרי' ובפני' גדולים ולגאו ואלו' מעלה בידיו שיתר חמת התורה המסורה לנו מפי ארון הכתובים בכללים ופרטיהם ונאמרו בסני' בלאסר מנהג ואיס' קדושה גזל ועריפו דחמירי ופקי' בהו יגריהו דאנטי וכע"ה הפרוץ מרובה על העושר ונמנא סם שתי' מתחלל כשבועת טוא וסקר אונאת מתון ודברים וכל היונא מתמינא ומנדר המוסר למלא את ידו כידים מוכיחות להכריח אחרים לנשות מעשים אשר לא נעשו מאשר היו למניהם לקדם ולנטר ענפם כמתור' להם

עולם הסכי' לה להזכיר א' ח' אופה מה להם לחכמי סאלוניקי כי נזעקו ויועקו בקול גדול נכר אחינו ארטי' גלותינו שמתת יד אדום ונגד חכמיים כרואים אונת מבלחים זקנם מספריים ואינם מוחים בידיהם הלא הם קבלה העמדת נגדנו לא נקבל מהם את אשר הם עושים כי כמונו כמיהה פוגעים בכבוד שמם ונחמתיים את הרמות אם מעט ואם הרבה ובעיר נלחם נכזה וסר גילם מעליהם כלם דמות מבניתם ואם לרין יס ויש חסנו מסובה נחמת מכללות דברי כל הפוסקים זכה' ה' אינן השתתה אלם בתער ובמספריים טלח בעין מער אפי' משנת חכמים ליכא' ולו וינח שהשתתה אתם לפי חכמת האמת האנולה לעומדים כבוד ה' איזה רוח קאה עבר עליהם יותר מאשר היו לפניהם כיומים וסנים שעברו שראו בעיניהם ארטי' מדינותינו מנולחי' זקן ולא מיוו כידם ולא עלה על דעתם לכופס ועלהכריחם על כך האם איפסור דרי להיות כעס מן הפרושים המתקדשים והמתקדשים כאלו ככר ימינו בעלמנו כל התורה כולה מאלף ועד מיו מילי' דלכות וברכו או טובים ארטינו מחבובינו ואבות אבותינו נכחו לגלח זקנם עפי' הקבלה האמיתית אשר בידם ולא היה בהם פונה פה ומנפנף ואם יאחרו לנו שהאיל וכל מוסכי העיר נוהרים מלגלח זקנם חייבים כל הבאים לשם לנהוג כמנהגם ולא להמיר בפניהם דבר שנהגו הם בו איסור ומספני כך איימו והניחו עליהם שיקבלו עליהם חומרי המקום טילכו לשם שלא לנטות מפני המחלוקת אף חני אשיב אחרי להם על פרו' זה ואחר דמניעת גילוח הזקן בערי המורח אינו מכה מנהג או הסכמה וקבלה פרטית שהכלו או תקנו למגדר מילתא ולא פארשינו מ' ארסורא ואינם מהדברים הנכללים חמת סוג ההנהגות שאין יחיד יכול לנטות בהרשו' מפני המחלוקת ואם חלים אנו לחרות ולרין שדדתי נע' לדמות כהרון שלנו להיח' דרפא פר בר חמא דאכל דאייתרא ככבל בסביל סהיה כדעתו לחזור לארץ ישראל ולהבי' לא נהג חומרי מקום שהלך לשם ופדרי' דרמב"ן הובא בהר"ן פיק מקום סכנה על ה' ה' וז' דבר שמהגו מפני איסור תורה ואין טענתו מוכרע כנון דייאשרא והוא דעמו לחזור אינן עליו תורה מנהג בזה אלא נהג בו היתר כפריהסי' אכל אינן ממירו להם שמי אפסר להתירו טאפילו כדברי מקומו אינן אלו טועים אלם בסיקול לדעת ארטי' חנה טהוא נהג היתר מפני המחלוקת שלא חמת מנהג מסופ' בו ומתחיל אלם מחמיהם הם על ענמם לפסוק הלכה כן איסור תורה הוא להם ואינם גריבים חיוקן עפד' הם יודעים שמחלוקת חכמים היא ואין מנהג עירם מכריע עכ"ל דעותא נמי בנרון דידן הואיל ואותם שאינם מבלחים זקנם במספריים איסור תורה הוא להם ואולי יותר דרשני ביה

(ב) ע"ס או יגריתי לי תהלתי ואספדו כנודע ולא מחמת מנהג תפסו בו מתחלה אלם שמחמירי הם על ענמם להלכ' חמי' גבורת מופת הקבלה המסורה להם ע"ד הסוד ויודעו' הם שמחלוקת חכמים היא לעושים מאריה עפי' קבלת איס' מפי אפי' ע"ד מרפ"ה בפי' התורה אינן השתתה אלם בתער כל א' מהכיתות החיוקה במנהגה ואין צוה' חסמים מחלוקת גם אינן בדבר מסוס לא מתנודרו ולא מחיו כספי' תורות ח' הואיל ונלווי ויועק ומפורסם לכל שכל א' נהגו כפי מנהג מקומו וכפי מה שלמד מאבותיו ורבותיו במקום שנתגדל בו

ולמען יתברר ויתבלג האמת ויוסרו כל התלונות ויתקן על פקדו של הקטנונים ארמונו מפסח רב נעשה על פי' הסכנת זקני וסופטי' עיר סאלוניקי יע"ה אשר היו פיתים ההם וינחו על מסככותם הובא פאהלי' מס' קס"ח וקס"ט ואנן אעתיק קנת מהלכות הטייכות לעניינינו מהסודות בשפ' ההנהגה ואלו הן ואפי' בעינין לזבן החפוי בקר' של הכסלים סבל ויחלוקתם הקדושות נהגו' פו איסור וקפי' הפאסכנו ויסתוים בו היתר כפי' היו נהגו' בארנם ואין חסנו ויטעם כידם כלל כי לענין זה ודאי הם ככ' כפי' דינים כפי' ח' ואין פנה מסוס לא מתנודרו דקל' כרבה לנבי אבי' ע"כ וכדברי ח' ר' חס' עלמו בס' ק"ע כת' לחמור ואותם הנמנאים פה ואזרחים מעשה אטותיהם לא נופל להכריחם דאי חשו' דחמיו ככ' תורות אינן כאן כיון שידוע לכל שדבר זה תלוי בחילוף וכל א' עושה כפי' מה שלמד מחבוביו ומרכבותיו מחיותו התלכות וכיון שכל העם יודעים במחלוקות' והסיבה המביאה להם לירי' כך לא מחיו ככ' תורות ואם כן מסוס מחלוקת ליכא' משום שהכל יודעים שדבר זה לא הסכימו הם קצתם עליו שכל א' נהגו כפי' מנהג מקומו

שאלות ותשובות מהלך יד סימן סא סב

גורים גורה על הנכור אח"כ יכולים רוב הנכור לעמוד בה וכו' הא קמז שדי לעשות היכר חמט זכר לחרבן וכן נוהגים כל בני ישראל בכל תפלות יהודא וכו' גורה שאין רוב הנכור יכולים לעמוד בה קרינן בה בלפקחן. ואם מגד נזירות בלא ק"ל שאין נודדים נדר נזיר ח"ל לפי שחבר מוכח להקריב כמ"ס הרמב"ם פ"ב הל' נזירות וזה בראש ולא בזמן. ומסיים הראב"ד ואסור להזיר בכל מקום עב"ל ואם מטום חסידות והמטת החסד מחאי דאמרי צוהר פרטת נטא זל גדל פרע שער ראשו מטום הא דכתיב שער ראשיה כעמר נקי דהאי. דמי לגוונא דלגילא וכו' הובא בטור ברכת דבינים השייכי' לט"ב ושם נאמר בחינת הסער כל הנזיר קדוש יהיה כצבור השער שהוא רחמים וחסד אמנם מה שהאכל הוא מנבל פרע ל' יום הוא שיהיה מן הטעם זה עמנו למי שפגעה בו מדת הדין לכן נריך לנדל פרע כדי להשתדך עליו בחינת הרחמים להגיל לו מרעמו ולכן מקני שהימים האלו היה ימי הרעב אפי' לספר שער הראש וכל שער להזין עליו ע"כ לא נאח לענין חבילות בלבד כ"כ ברור ולאו לכל אדם ואין למדי' ממנו מחאי' דמינו רבומינו הוריות פ"ב בטמו הטוב על הראש יורד על הזקן וכו' שני טפי מרגליות היו תלויים לאהרן בזקנו ח"ר שפח מנא כשרוא מספר עולות ויוטבות לו בייקור זקנו ע"כ הא קמז שאהרן היה מספר זקנו אבל לא בעקר שערות שלא להטות עקר החסד והרחמי' וזהו סוד איסור גילוח כעמר וז' הרקאנטי פ' קדושי' ההויך שלא להטות הכחות המיוחדים והנדרמים למדת החסד ואי' מטום איסור גילוח כמספרים דעמס לאסור' ליתא מחאי' דנקטינן בכרייתא הובא בעין חיים מכות פ"ב מ"ה כעמר ת"ר ופאת זקנם לא יגלחו וכו' אפי' גלחו במספרים יא' חייב ת"ל לא תטחית או לא תטחית יכול אפי' לקטו במלקט ורהיטו יא' חייב ת"ל לא יגלחו הא כיצד גלוח טיש בו השחתה היו חומר זה תער ע"כ אם כן תרמי' בעינין לאיסורא גילוח והשחתה וכמספריו' גילוח איכא השחתה ליכא וכו' ואי' לאו דמסתפינא אמרינא דמנהג גדול זקן והסרתו הוא צער ^{אצרות השם} וצריך להיזהר בו כל יושבי תבל כל עם ועם כמנהגו ואחינו בני ישראל הצעירים בל' כנפות הארץ נהגו כמותו וליכא כלל מטום מנהג ותיקון לא מטום חבילות לא מטום נזירות ולא מטום פרישות וחסידות וכל עוד שפאת זקנם לא יגלחו כעמר דאיכא איסורא דאורייתא אין להרהר אחריהם זאת ועוד אי' אמו' לנזיר לבאים ממקום טהונו לספר תקומם טהונו לנדל. שער זקנם כמנהג המקום והגלויים שם דרך העברה בעלמא לא בעקת חיי לכל השוארים שאם נמרו ליכא וליזמו במקום טהונו לנדל היו מוכרחים להתנכח זמן רב עד שיגדילו מערס. ובין דאלהא אבדה הסמורה. בררן של דברים דעתינו נטה להימא כדעת מ"ע הסוסק נר"ו וכמו יפה להיתר ולזכות את בני איטליא של יון ומו לא מירי' צור ישראל יגילי משניאו' ויראנו תורתו נפלות נאם הכעיר מדרכי כמנהג דר' יעקב כהנא זנ"ק"ל.

שאלה סב

ראובן מוכר ללמנון חזקת בית אחת כעבד שטת אלפים וחמט מלות פייסאש וכן המנאים פנכמנו כעטר המכירה המנו ביניהם מרובם הטוב והנמוך שאלך עבור זמן ארבעה שנים ולא קודם יהיה ברשות המוכר הנ"ל להחזיר סך המעות הנ"ל לקונה ולקוח מחדש הבית שמכר לו וכן ורשות החזרה הנ"ל יושך לו לזמן שלשה שנים ראשונות תחילת מיום כלות הד' ראשונות ונותרות כסדרן בתנאי ועל מנת שאם המוכר הנ"ל לא יחזיר לו כל סך המעות אחר עבור הד' שנים ראשונות או הנ' אחרונות לא יהיה עוד לאל ידו להכריח לקונה הנ"ל להחזיר לו הבית אלא המכירה שמכר לקונה הנ"ל תשאר לעולם שרידא וקיימת יתד היא שלא מטום, ולעולם מהיה בתיבתה ולא יתערב בה מחמת תנאו החזרה הנ"ל אשר נכנסו ולאחיות זמן אחר כלות הזמן המובחר הנ"ל יהיה בטל ומבוטל מכל וכל יהיה שמעון הקונה הנ"ל פטור ופטור מכל התנאים הנ"ל והיו כאלו היו כעטר המכירה הנ"ל כלל ועיקר כי כן התנו ביניהם החלקים הנ"ל, וכמו כן נתייבד ונסתעבד הקונה הנ"ל שאם יחזיר לו המוכר או יורטיו בפדיון בזמן המובחר סך המעות הנ"ל יחזיר לו חזקת הבית הנ"ל פטורה. מכל סין חייב וערעור מכר או עכוב אחר שמגידו ויכול להיות על הבית הנ"ל יען שכמנאי זה מכרה לו המוכר הנ"ל אשר לעומת זה נתייבד סך הוא לשלם לו כל הסך המעות בפעם אחד ומתמנו ורכושו ושלל יקח אותם מטום אדם ביהיותו מתסכן עליהם חזקת הבית הנ"ל וברשות, וכמו כן נתייבד המוכר הנ"ל שאם תחזור לו חזקת הבית הנ"ל נגד יציאת המעות הנ"ל לקונה בתוך זמן הקבוע לא יהיה לו כח ורשות לתביעה או למטבנה לסו' אדם אחר (עד מות זמן ד' שנים מיום שתחזור כידו ורשותו הבית הנ"ל) וזלמי לקונה הנ"ל. **עוד** נסתעבד המקור הנ"ל שאם באולי יחזיר המעות לקונה תוך זמן המובחר יחייב לשלם לו מכירתו כל מה שהזניח בעכר הסוסר והסוסר, וכמו כן יפרע לו כל מה שהזניח והשכח לגרבי הבית הנ"ל הכל כאשר לכל ושלל הוא קמחיב להאמין באמונה שלימה כל מה שיאמר לו הקונה הנ"ל ועל פיו ישלם עד שיה פרוטה אחרונה ונמקד ונטלם שטר המכירה ותקח הנ"ל ולחזוק ויפיי' כמו להם ולקבא' כחם וכו' קטטה על ידי סוסר מתא' כפני שני עדים שקנו מידם ק"ב אג"ס וסוד ח"ר בנקיטת ספן ע"ד הפכ"ה וכל אחד מהם על דעת חזירו כבטול כל מיני מוצעי' עד סוף מוצעי' דעלמא ע"ד הרמב"ם ודלא כהר"ב וכו' וכשיסול עדיהם מעתה ועד עולם, ויהי ספן נתיים ימים קודם כלות זמן ה' שנים הנ"ל המובחר בפניהם נפטר לבית עולמו דראובן המוכר הנ"ל וזלמי לזני ביתו מאותה הן גזומת בראש הן מחמת מיתה ולא הניח אחריו ברובה כי אם בת קטנה, ואזעי

עפי' הדין ועפי' המנהג אחת משנים לא יעבד או נגזר עליהם לשמור ולעשות ככל אשר יושם עליהם חבלי הנזר להם על מי ועל מה. או נגלה להם טעם הנזירה אם חוק נתן שלא ישנו את חפציהם באומרינו להם כד חובתינו וכד יפה לנו ואמס יטכס כשפיה ואינכם בלמדי' הלא יהררו אחר מדותינו ויחמרו לא טובי' איתנו מחבותינו לחסור עלינו דברי' המתירי' ולא רוח הדבר כמס להכביר עלינו עבודת הנזירה ומורה מדעה שלא נחלו אבותינו ואבות אבותינו ועו' כד יענו כמך סורת לעלמי' שמוע ולבלתי קחת מורס ושיקתנו יפה לנו מדבורינו, ואם נגלה להם טעם הנזירה ועד היכן הדברים נוגעים ודמויים יביאו להתנוגד בדברים שקגרה יד טכלם מהשיגים ויחרטו כדמיננס הכוזב סכרות כדויות וזרות כנטיה מן האמת ומרטי הדת ויזיירו כפכלס יעקב גבול דמות ומנוכה במו טכא' בו כי לא רחמים כל תמונה ודמיה' הלא מדורנו יוסקם בסכנה עומת טכנת הנפש דחמירא חסכת הנוך דחמנא לילין.

לכן

מפני כן אפילו תחיתי בעטר לטובות של תפלה לפני נשיא בעמו רישא דדבבא בעירי' שאלוניקי' יע"א אל לנו הרחב כפתחו של אולם שהפורה נמשלה לאם ונמשלה למים לחמס ולקדר לרחק ולקרב כפי נורך השעה דלא כל הימות שוות לטובה לשרוף כל עוף הפירח בחויר ולטאר ולנרף בכור הבחינה כסף סינים מנופה על חרט מחרט אדמת חרף העמים לא מטורה וכל זמן שאין השם טלם ואין הכסא שלם ליו לעבד שיהא כרכו בהסתר פנים והעלם עין דלאו כ"ע יכא דמלכותא דרקישא נמידי' ולא כל אדם וזכה ליהנות מטלחו גבוה לחם סתרים עד יערה עליו רוח מתרים ותפקחה עני עורים לראות מדרות אפי' כי תמלא הארץ דעה ונדעה נרדפה לדעת את ה'ובין כה ובין כה יקרב את המרוק' כזרוע עוו בדברים המתייבבים על הלב אמירה נעיתה לבלתי ידח ממנו נדח ח'ו והמלך שהסלום שלו ישיע עליונו בינינו ברכה ושלום ויקבץ פורינו מבין הניים ונעלה לגיון מופשים דברי' עמוס המלחות הנותן קולו קול נמוך קול ערב למינו מנזולי מדרסו מדרס כלל חידוש מדרס לפורטים אל ה' נגשים במהנה העברים בין המגרים פה אבגויה הפס' לזכירה אווב מקיר דמוקיר ורחים רבנן. עמ' (העמק מ"ט על ענין הנ"ל כמורה"ן מפירארה)

ישתבח

החכ"ם והתפלה האכול והחפץ להטיב שויכני להקביל פני הדת יקרת החכם הסלם והכולל מעלת הדין והרופא כמורה"ר שמשון פורפורגו נר"ו מראו דמתיבתא וקדמא אגקו' נה על דברי שלום ואמת לתוך השל' גלסלק שלע המחלוקת בעיר הקדושה ליו והועילו מעשיו הטובים והישירים והארוך שקטרה ופירי' דברי' בו האיר את פני מחדש טוביו והראה אלי' שאלה השלושה אל הכמתו מארץ מרקיק' ותשובתו כגדה מעולפת ספירים כפיליו דקטוט בתלת דרגין דאחקטיון דא כדא לאמר לחסורים גלו הפטיס מהמנות שננטוו מחכמי' שאלוניקי' וזה נוסחה.

שאלוני

אנשי דמדינת איטליא של יון המתגוררי' בעיר ואם שאלוניקי' דתי כמדות וכדבתי' אם טוב עומס בתוך עמס תופטי תורה היושבים על מדין להגוים ולחיים עליהם שפיתא זקנם לא יגלחו עוד במספרים כמנהגם הקדום ושלאם לא יגמיו ויגדילו הזקן כנהוג ביניהם ירדפום עד הקדמת ה' ויגדוים מן הארץ או יגדלוים מתוך העדה ואם באולי החכמי' השלמי' יהיה יוגיאו מחבבתם קן הכח אל הפועל ויגורו עליהם ככל האלות הכרות מה יהיה משפט הנרדפים על פי הדין הנמוך לאחבי' ומכירי' האמת עכ"ל.

ומטובמו הרמזה פכוכה פנימה עפה יפה ובה מעוטרת בלקת הפוסקי' חלטים גם ישנים קולעים אל השערה ולא יחטאו וכולם יעידו יעידו כח' ואמרים שאין בדברים הגורים חמט וכך יראה כל מדין יודע להתעלם בנן עדנו ובהלמי אפילו באמות מחירות ורחויות תהירות וכחות מודיו חזרותי' **ואררי'** הודיע אומי' מע' הפוסק את כל זאת טענותותיה כי רבה בקט מחני הפעוט ובטל כמעוט למות דעתי הקלושה וההלום ונכבדתי ונרתעתי לאחורי' ובקסתי מתנו לפטור את עממי' לדבר על הנדון כיון שבגודל בקיאותו ורום שלפולו דרש חקר איון ותיקן כל מה שראוי והגון לבדר האמ' ולא כניח מקו' עניי' להכנס שם דבר חדש ודין חמרט יהודא ועוד לקרא אך אמרתי אין מסרבין לנדול ואנא ככל האפולות ולא אחטוף חשב מנחת אל מול אורו כי האו' יותד ניכר חמור הנשך ובהרענא דמלכא ה"ה הרב הפוסק נר"ו אדווטר אנא' איתא איתא מילתא זוטרת' למנא' מניה מקרא דינא ודחוקא דלכת' כי עדיין לא ירדתי לטוף דעתא הסתורה דרבני' שאלוניקי' על מה שה' חותמה ונזירות ונזירותי' ומי' ירה אפן כנף וגור מכסול בפני כל יודעי' דמדדין ה"ה הקדושים אשר בכל הארנות המה הנודדים סיכה שתיניהם לפקח על הגלת כפסות ונחטבי' בעיניהם כסופי' באפילה שלא הבינו ולא ראו עדיין דפרי' הגלויים אליהם כבייתא' כרותא' לאסור מספורת לכל עממ בני ישראל ואסתתם של המרחה ועל מות הקטה ודכרתו אל בני אנטים שללו הכמים וכנונים טלמים הם אמנו ובקסתי לנדל נדרים לשפחם ולפארם ולא מלמא' בידי דמי' מטום חבילות ירושלם וחזרן בית עולמים נעטו פה והאבל אסור כמספורת לא נחה דעתי כיון שלא אסרו הכמים מספורת על חרבן בית קדשינו ומספורתנו אלא כמכות טכא' שחל כיוס ח' או פטובו וכזמן שחל כיוס ח' או נדחה בטלה מותה טכא' לדעת הפוסקי' שחל עם כולם נדעם לכל קורא בהם ומיין חזרתנו ונת' מרובה בכ"פ פ' מה' תנו רבנן כמכר הבית באחרונה רבו ערושים בישראל כלא לאכול פטר ולא לשמות יין נטפל להם דבי' יהוסע וכו' ח"ל בני בואו' ואומר לכס שלא להתאבל כל עיקר ח"א כעבר נגזרה הנזירה ולהתאבל יותר מדאי ח"א כאין נזורים

הרמ"א "וי"א דכ"ז קודם אירוסין, אבל אחר אירוסין נסתחפה שדהו". ובט"ז שם (סק"ט) "אבל קודם הקידושין רק שנעשו שידוכין אינה שדה שלו עדיין". הרי דאין זה דומה לאחר החתונה, וצ"ע].

שאלתי את הגר"מ זצ"ל אם יש עדיין איסור של עינוי אלמנה גם כשכבר נתחתנה בזוג שני, האם היא עדיין בכלל אלמנה לענין עינוי?

והשיבני: ראייה מגמ' אין לי בדין זה, אבל מעשה אני יודע שכשנתאלמן הגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל מקובנה מאשתו הראשונה, ודיברו לו שידוך מאשה אלמנה לזיווג שני, אמר אז שהוא חושש מהאיסור של אלמנה לא תענון, ומשמע דהאיסור לא פקע.

ב

שאלתי את הגר"מ זצ"ל היכן הוא לחי התחתון שהוזכר בראשונים ובשו"ע שהוא סוף פיאות הראש. והראה לי הגר"מ את מקומו ע"י שפתח את פיו, ועי"ז נעשה סדק וכפל בעור הפנים למטה מהעצם שאצל האוזן.

שוב שאלתי את הגר"מ זצ"ל א"כ מהו ההיתר של כל בני הישיבה מאירופה [וכן הבעה"ב] שגלחו את

פאותיהם אף למעלה מן העצם. ואמר לי דבר נפלא שהשיעור של לחי התחתון שהוזכר בשו"ע, זה רק אם גדל לו שיער שם בהיותו קטן, אבל אם בהיותו קטן גדל לו שיער רק עד למעלה מן העצם - זה עצמו סוף פיאות הראש, ומה שגדל אח"כ לאחר בר מצוה, זה כבר "זקן" ולא נכלל בכלל "פיאות הראש". והביא ראייה ממסכת נגעים וחבל על דאבדין שלא כתבתיה אז. אבל כדבריו מצאתי בפירושו של ר' אליהו מזרחי על רש"י פרשת קדושים וז"ל, "שהצדעים מכלל הראש הן, והן מחוברים ללחיים, שהרי הקטן שאין לו זקן צדעיו מלאין שער כמו הראש" עכ"ל, וא"כ יש היתר גמור לגלח פאות הראש למטה מהמקום שגדל לו בהיותו קטן.

והנה באמת אצל חלק מילידי ארצנו פיאות הראש גדלים עד לחי התחתון גם כשהם קטנים, וא"כ להם אסור לגלח למעלה מן הלחי התחתון, אבל לרוב בני חו"ל השיער גודל בקטנותם רק הרבה למעלה מן העצם, וא"כ רק עד שם אסור להם לגלח ומתחת לזה מותר.

ג

אני רק כותב ומוסר את הדברים כפי מה שהבנתי מהגר"מ זצ"ל בענין מכונת גילוח:

שהשרת השיער נעשית ע"י טחינתו.
ונמצא שתער אין כאן וחיתוך אין כאן.

[והנה כבר נודע דהח"ח בליקוטי
הלכות אוסר את המכונה, אולם
לאחר העיון נראה דאין סתירה בין
דברי הח"ח זצ"ל לדברי הגר"מ
זצ"ל, דפעם שאלתי את הגר"מ זצ"ל
האיך הוא מתיר מכונת גילוח הלא
רש"י במס' מכות דף (כא, א) ד"ה
גילוח, כתב בטעם ההיתר של מלקט
ורחיטני זצ"ל "אבל רחיטני משחית ואין
דרך לגלח בו", ומשמע דאילו היה
דרך לגלח עם רחיטני היה אסור גם
במלקט ורחיטני אף שלכאורה אין זה
סכין, וא"כ למה במכונת גילוח מותר
דהרי דרך לגלח בו. ואמר לי הגר"מ
זצ"ל בתקיפות שזה לא הפשט ברש"י
שם. ונראה בכוונתו דבאמת לעולם
גילוח היינו לחתוך השערות, והא
דמשמע מרש"י דאם היה הדרך
במלקט ורחיטני היה אסור, היינו
דרש"י לטעמיה במס' שבת (צז, א)
ד"ה לפי זצ"ל "במלקט ורחיטני פליינא
בלע"ז והן בשני גווי כלים של עץ
וברזל חד נעוץ בתוכו ובהם משה
רוחב הקרש", וכ"כ רש"י במס'
קידושין (לה, ב) לגבי גילוח דמלקט
ורחיטני הם פליינא, מעצד, עיי"ש.
וא"כ שפיר הוה אמינא דיש איסור
גילוח במלקט ורחיטני, דהם סכינים
שחותכים אי לאו דאין דרך גילוח
בהם.]

כשהייתי בחור צעיר רוב ציבור
שומרי התורה גילחו את זקנם במכונת
גילוח. הפוסק הגרי"א הענקין זצ"ל
ואחרים התירו זאת משום שיש חציצה
המכסה בין הסכין לפנינים, וממילא אין
זה חשוב השחתת הזקן, ובאמת
יכולים להרגיש את ההבדל בין גילוח
של תער לגילוח ע"י מכונה. [ושמעתי
בשם מרן הגר"ח זצ"ל שאמר שיש
מחלוקת אם בעינין שער כדי לכוף
ראשו לעיקרו כדי שלא ייחשב
השחתה, ואמר הגר"ח שדוקא בנזיר
וכן לענין סימני גדלות וכן לענין פרה
אדומה יש דין "שער", ושער בעי
שיעור כדי לכוף ראשו לעיקרו. אבל
כאן לא כתוב שער, כאן כתוב איסור
"השחתה", וכל שיכולים להרגיש קצת
את השער שוב לא חשיב השחתה.
[מפי הגרי"ד זצ"ל מבוסטון].]

אולם הגר"מ זצ"ל לא סמך על
היתר זה בלבד אלא התיר מטעם
אחר לגמרי, דהנה ברמב"ם ובשו"ע
כתוב שרק תער אסור, סכין שחותך,
אבל דרך משל אם תקח שתי כוסות
של זכוכית עגולות ושער באמצע
ותשפשף אחת בחברתה אלף פעמים
- השער יטחן ויפול, אבל תער לא
הוי. וזהו ממש המכונת גילוח - שאין
כאן תער אלא טחינה ע"י שדוחק אחד
ע"ג חבירו, וכך כתבו לנו בית חרושת
רעמינגטאן כשכתבנו להם שיתארו איך
עובדת מכונת הגילוח שלהם,

מטעם שהיה סובר שהגם שאין כאן
לאו של השחתה מ"מ צורת היהודי
הוא רק בזקן!

וכשת"ח אחד שאל את הגר"מ
זצ"ל, אם יש צד להחמיר שלא
כהיתר שלו בענין מכונת גילוח. וענה
לו שהוא כמו אותו צד שיש להחמיר
שלא לחתוך חלות בשבת משום
קוצר!!!...

ד

והנני להוסיף כאן עוד הלכות
ומנהגים ששמעתי:

אבי זצ"ל אמר לי שבקדושה
דסדרא בראדין אמרו ה' ימלוך לעולם
ועד בקול רם כימלוך ה' שבקדושה.

מרן הגר"ח זצ"ל היה עושה שרוול
לט"ק שלו דאי לאו הכי אינו בגד.
[מהגרי"ד זצ"ל].

מנהגו של הג"ר משה סולובייציק
זצ"ל היה לאכול רק "חריין" [חזרת]
למרור ולא חסה שכן נהגו אבותינו.

קיימא לן דכבוד הבריות דוחה
ל"ת מדרבנן בקו"ע ול"ת מהתורה

אולם בפיהמ"ש להר"ם במס'
מכות פ"ג פירש דמלקט הוא מלקחיים
התולש ואין בו גילוח, ולשיטתו נראה
דהיתר לגלח בו הוא משום דאין זה
גילוח כלל, ולא רק משום שאין דרך
לגלח בו, וכ"כ המאירי בקידושין (לה,
ב) דמלקט ורהיטני אין בהם גילוח
כלל, וכשיטת הרמב"ם בפיהמ"ש,
אבל מכונת גילוח שדיבר בו הגר"מ
זצ"ל אין בו חיתוך ואינו גילוח כלל,
וכמש"נ.

ולפי"ז נראה דדברי הח"ח זצ"ל
נאמרו במכונה ידנית שיש בה סכינים
חדים ויש שם מעשה גילוח, אבל לא
נוגעים דבריו הקדושים למכונת גילוח
דין כלל, וכדברי הגר"מ זצ"ל].

- וכשהיו באים לשאול את הגר"מ
על מכונת גילוח, היה נוהג כידוע
להסיר המכסה ולדחוק את אצבעו על
הסכין של המכונה, כדי לראות אם
הסכין חד וחותר את אצבעו או שאינו
אלא טוחן, ולא קיבל הגר"מ את דעת
אחרים שסבר שכל דבר שרגיל לעקור
השער הוא אסור, משום שברמב"ם
ובשו"ע כתוב תער סכין וזה אינו סכין,
אלא הוי רק טחינה שלא נאסרה,
וכמש"נ.

ושמעתי שמה שהגר"מ זצ"ל לא
רצה לכתוב תשובה ב"אגרות משה"
להתיר את השימוש במכונת גילוח, הוא

באיוב הערה 10 הובאו דברי רבינו שבמקומו של הרב הלכה כמותו. לפנינו שני מכתבים ודרשה בענין זה.

א.

מכתב ששלח מרן זצ"ל לנכדו הג"ר מרדכי קמנצקי שליט"א בצום גדליהו תשל"ח,
כאשר למד בישיבת פוניבז', בני ברק

בע"ה צ"ג תשל"ח פה מאנסי

כבוד אהובי נכדי מר מרדכי נ"י שלו' וברכת כ"ט

זה עתה ממש הגיעני מכתבך ואביך שליט"א ג"כ אמר לי שכתבת אלי מכתב, ואתה כותב שכבר כתבת כמה מכתבים וכאמת זהו המכתב הראשון שהגיעני, והנני ממהר לכתב אבל רק טורים אחדים כי עדיין רק החילותי [לעיין] ע"ד דרשה לשבת שובה כי עד היום לא מצאתי שעה פנוי' לזה...

גורם וכדמצינו (עירובין צ"ד ע"א) דבאתרי' דשמואל גם רב לא הורה אפי' מה דס"ל לרב לאיסור לא אסר אלא החזיר פניו דלא לימרו שהוא ג"כ מתיר ובאמת על אותו [שואל] חלה הוראת חכמי המקום עד שמן השמים מסכימים לדבריהם. ומספרים שהוא' בא להוּעֵץ עם ר' חיים מוואלאז'ין שבדעתו לנסוע לא"י,² א"ל ר' חיים והלוא אתה חולה במחלת "פלורסי"³ [זוהי שהריאה סרוכה על הצלעות] ובכל תפוצות ישראל מטריפין בהמה אם ריאתה סרוכה לצלעותיה ורק השאגת-אריה בהיותו רב בוואלאז'ין הכשיר זאת,⁴ וא"כ

ע"ד ה-SHAVER¹ - אין זו חומרא בעלמא, אלא דברים שיש בהם ממש ובודאי מחויבים דיירי בני ברק להתנהג ע"פ הוראת הפוסקים דהתם. ובאמת לא אדע אם גדולי אמריקא התירו להדיא ויתכן ששתקו מפני שלא שאלום והיו כמעלימים [עין] בידעם שלא יתקבלו דבריהם. ימה שהי' מקובל מהדורות שעברו, הלוא במשך הזמן נתחדשו הרבה תיקונים במכונות ואפשר שע"י התיקונים נאסר הגילוח בהם וא"כ בכה"ג קשה לסמוך על המסורה.

ומה ששאלת, בדרך כלל ודאי שהמקום

1. מכונת גילוח.

2. בע"פ אמר רבינו שרופאים אמרו לו שבגלל חולי שיש בקרבו הוא חייב לנסוע למדינה חמה יותר כמו איטליה או יוון, והוא חשב שאם כן יסע כבר לא"י.

3. pleurisy בלע"ז.

4. ביו"ד סי' ל"ט סעי' י"ח פליגי המחבר והרמ"א בענין זה, וז"ל המחבר: ריאה שניקבה במקום חיתוך האונות בגב האונא כנגד הדופן, ודופן סותמתה בסרכא בבשר שבין הצלעות או בבשר ובעצם - כשרה, אבל אם היא סרוכה לעצם לבדו - טריפה וכו'. הגה: ולדידן אין נפקותא בחילוקים אלו וכו' כי כבר נהגו באלו הארצות להטריף הכל ואין לשנות, כי מנהג קדמונים הוא באשכנז וצרפת שאנו מבני בניהם וכו', ועיי"ש. ויעוי' בספר אדרת-אליהו (לר' אליהו חיים זצ"ל אבד"ק טורעץ, ווילנא תרנ"ד) על הל' טריפות סי' ל"ט במקור-חיים ס"ק ס"א שכתב, וז"ל: וכתב בשמלה-חדשה סוף סי' נ"ב, וז"ל: ואם יש באיזה מקומות נוהגים היפך מה שנכתוב כאן (פי' שכתב מקודם שנוהגין כרמ"א, ואם יש

הורה בעל שאגת-אריה שכשרה היא.

אם תסע מכאן אפשר שתסתכן מפני שכאן

מקומות שנוהגין כש"ע) יש להם על מה שיסמכו וראוי שיחזקו במנהגם, עכ"ל. ונלפע"ד שבמדינות אלו אסור לסמוך להקל בזה כיון שרבותינו בעלי התוס' והרא"ש ומרדכי ומהרי"ו וש"פ כתבו שנוהגים לאסור ורמ"א אחריהם החזיק בהמנהג וכו', וכה"ג כתב בחכמת-אדם כלל י"ג סעי' כ"ז שמש"כ שמ"ח הנ"ל שבמקום שנוהגין עפ"י פסקי הש"ע אין למחות בידם הוא דוקא במדינות אחרות אבל במדינות אלו שכבר קבלו עליהם חומרת רמ"א אלא שבא גדול אחד [הוא בעל שאגת-אריה שהנהיג בק"ק וואלאזין להכשיר ריאה הסרוכה לדופן] הראוי לסמוך על דעתו והכריע כפסק הש"ע מ"מ לאחר מותו דוקא מי ששמע מפיו יכול לעשות כמותו אבל מי שלא שמע מפיו אינו יכול לסמוך ולהתיר מפני ששמע ממי ששמע מפיו, עכ"ל חכ"א שם. ועי' בינת אדם סי' ט"ז שאלה יו"ד שביאר טעמו בזה. ושמעתי מתלמיד אחד של הרב הגאון מוהר"ח ז"ל מוואלאזין שהעיד על רבו הגאון מוהר"ח הנ"ל שבק"ק וואלאזין עצמו אי איתרמי ליה ריאה הסרוכה לדופן היה מכשיר מפני שהנהיג כן שם רבו הגאון בעל ש"א ז"ל, והעיד על הגאון מוהר"ח הנ"ל שפעם אחת היה מוהר"ח הנ"ל בעיר באקשט ואירע שאלה כזו [ריאה הסרוכה לדופן] והטריף כדברי רמ"א וכו', עיי"ש.

והנה בספר "עיר-ווילנא" מודפס בעמ' 108 העתק מכתב ששלחו מוואלאזין אחרי פטירת הגר"ח לדייני ווילנא בענין זה (וגם הועתק בקיצור בספר "רבנו חיים מוואלוזין" מאת הרב שמואל שמוקלד עמ' 7 הערה 3), וז"ל: ארזי הלבנון אדירי התורה, בעלי תריסין יפה וברה, מהם תצא תורה, הלא המה המופלגים ומפורסמים, חריפים ובקיאים דפקיע שמיהו, חכמים ונבונים, יראים ושלמים, חסידי קדושי עליון ופרושים עומדי בפרץ, גאוני ארץ, המה רבני המ"ץ דק"ק ווילנא יע"א וחכמי שי', זיו אורם כשחר יבקע, כל חד חד לפום חורפי, מצוין לשבחי. לך יאה למככי על שנוטל כבוד מאווינו וגלה משושנו שהיתה כלילת יופי משוש כל הארץ, ממנה יצאה תוצאות חיים באר מים חיים לכל שואל כענין היה משיב כהלכה, הלכה ברורה, ועתה כאשר נוטל כבודנו, ונפלה עטרת ראשנו, מי ישקנו מים של תורה, הלכה ברורה, ואל מי מקדושים נפנה, אם לא אל כבוד שם קדשנו ותפארתנו, אשר המה פארי הזמן, ראשי הגולה, המה יורונו את הדרך זו דרכה של תורה אשר נלך בה, ואת המעשה אשר נעשה - בענין השאלה סירכא עם מכה בדופן שכבר הורה הזקן פה"ק ה"ה הגאון המנוח בעהמ"ח שאגת-אריה ז"ל כשהיה אב"ד פה"ק, אשר בכל תפוצות ישראל נוהגים ע"פ פסק הרמ"א ז"ל, והגאון הזקן הנ"ל הורה וקבע פה קהלתנו הלכה למעשה כהרב ב"י להתיר בלי שום בדיקת הריאה כלל. ואח"כ כשהיה הכהן הגדול ה"ה הרב הגאון מו"ה רפאל ז"ל בעהמ"ח ס' תורת-יקותיאל אב"ד בגליל שלנו הורה גם כן ע"פ פסק הרמ"א ז"ל. ושוב היה פה קהלתנו הגאון בעהמ"ח ס' ש"א ז"ל היה כמצחק בעיניו על ששאלוהו עוד הפעם בענין שאלה זו הנ"ל, ותשובתו הרמתה היתה ע"ז, הלא כבר הוריתי פה בזה להיתר, ואל תחוסו לדברי הרב הכהן הגדול, מחמת חכם שאסר, ובלשון הזה השיב בצחות לשונו כשר! כשר! ועל פי תשובתו הנ"ל נהגו וקבעו פה קהלתנו הלכה כמותו זה ערך שבעים שנה, היינו אף קודם נשיאת כבוד אדמו"ר הרב המנוח הגאון מוהר"ר חיים ז"ל, ואף גם בכל ימי חיותו של אדמו"ר נהגו פה על פי הוראת הזקן בעהמ"ח ש"א ז"ל, כי בעצמו שמע מפי הק' על זה להתיר. אך בזאת לא נשאו לבו של אדמו"ר ז"ל להתיר במקומות אחרים זולתי פה, ואדרבא קרא תגר על כל מי אשר נשאו לבו להתיר במקומות אחרים. ובסוף ימיו של אדמו"ר היה מרגלא בפומיה לפני שוחטי קהלתנו שיצוה את בניו אחריו שלא לנהוג עוד בהיתר הלז, וגם הגה יצא מפיו הק' אל בנו הרב המפורסם כש"ת מוהר"ר יצחק נ"י אב"ד דקהלתנו שבדעתו לצות אותו על הדבר. והנה כאשר לקח אותו אלהים בפתע פתאום, לא נמצא אחריו שום צואה על זה, נשארנו כתורן בראש ההר, עתה כאשר קם תחתיו למלאות מקומו, בנו הרב כמוהרי"ץ נ"י אב"ד דקהלתנו, ואינו רוצה לומר בזה לא היתר ולא איסור, חזינן לדעתו של הרב דקהלתנו שזהו מחמת שאינו רוצה בשום ענין לעשות דבר מה שהוא נגד רצון אביו המנוח זצ"ל, כאשר הי' באמנה אתו לנהוג בכבודו כל ימי חיותו, ואנן מה נעני אבתריה. עתה כל העיר נבוכה, ותהי צעקה גדולה, מחמת שהוא מילתא דשכיח טובא והפסד מרובה מזה. לזאת בכת"ר הנשאה תלינו בטחוננו, המה יורונו את הדרך אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה בזה, לקבוע הלכה ברורה, ולא נהה כתעתע בדבר הזה, ויסירו מעל כבוד הרב אב"ד דקהלתנו ומעלינו את תלונות אנשי קהלתנו אשר קשה עליהם הדבר הזה, לשנות בדבר הלכה הוקבעה פה קהלתנו מדורי

קליפתו זרק, אמר ליה השתא קאמר מאיר בני אומר בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת וכו'. הרי בשעה שרבה בר שילא פסק שרבי מאיר היה לו היתר ללמוד מאחר נשתנה ההנהגה כביכול, אם כן על מקומותיהן בודאי שיש להן הזכות שיתנהגו על פיהן.⁵

ובאמת מצינו בזה גמרא מפורשת בחגיגה ט"ו ע"ב אשכחי רבה בר שילא לאליהו אמר ליה הקדוש ברוך הוא קאמר שמעתא מפומי דכולהו רבנן ומפומי דרבי מאיר לא קאמר, א"ל אמאי, אמר ליה משום דקא גמר שמעתא מפומא דאחר, אמר ליה אמאי, רבי מאיר רמון מצא תוכו אכל

שמחתי מאד כי קרוב אתה לביתו של הגר"ב רוזנברג שליט"א.⁶ ביחד עם מכתבך קבלתי ג"כ מכתבו של הגר"ב ובו הוא מזכירך לטובה ובלא ספק שתקבל תועלת ממנו בלימוד... ובברכת גמח"ט לשנת חיים ושלו' והצלחה בתורה הנני חותם באהבה יעקב

ב.

⁷מכתב ששלח מרן זצ"ל לנכדו הג"ר יצחק שורין שליט"א בתשל"ט, לרגל התמנותו בישיבת דרכי-נועם - שאפעל

בע"ה ב' וירא

אל כבוד יצחק ואסתר הי"ו בטוב ובנעמים.

יצחק יקירי, הגיענו מכתבך מערב שבת נח וב"ה ששלום לכם ושאתה נהנה ממצבך זה, וביחוד אתה מפייך ד"ת בסביבתך ושישנן אזנים לשמוע, ובאמת בעת הזאת שישנם רעבים וצמאים לדבר ד' דבריך יביאו תועלת גם לך שתפתח מהלך מחשבותיך, וגם להם.

לומר דקודם הבת-קול, שהוכרחו שכולם יתנהגו באופן אחד משום "לא תתגודדו", נהגו גם ב"ש כדברי ב"ה. והקשיתי הא בפ"ק דעירובין דף י"ג ע"ב: אמר שמואל

מה שדרשתי בשבת שובה: הקשיתי על מה שדנו בפ"ק דיבמות (י"ד ע"א) אם עשו ב"ש כדבריהם או לא, היינו משום איסור "לא תתגודדו" ולפיכך הוכרחנו

דורות להיתר, מגאוני ארץ אשר מימיהם אנו שותים, ונזכה להתאבק בעפר רגליהם, ולתשובתם הרמתה אנו מצפים לקבל על ידי שלוחנו מוכ"ז, ציר מיוחד הנשלח לכת"ר בזה, ע"פ מכתבם הק'. הכ"ד המיחלים לתשובתם, אנחנו יושבי על מדין דפה"ק הבעה"ח בצירוף חובשי דבהמ"ד דק', יום כ"ג כסלו תקפ"ב, פה ק"ק וואלאזין יצ"ו. [ואח"כ באו החתימות].

5. ועי' עוד בשלטי-הגבורים מס' ע"ז דפי הרי"ף א' ע"ב אות ג'.

6. הגאון הרב ברוך רוזנברג זצ"ל, ר"י בישיבת סלבודקה בני ברק, היה חתנו של הגאון הרב אברהם גרודזינסקי הי"ד גיסו של רבינו.

7. נדפס בספר זכרון-שניאור שיצא לאור ע"י כולל זכרון-שניאור - שיקאגו בשנת תשס"ז.

בס"ד. ר"פ מר"ד כ"ק אדמו"ר שליט"א בעת ביקור משלחת דבית יעקב דב.פ. אצלו לקבל הוראות וחזוק בעבודתם, כ"ח אדר תשכ"ח.

רשימה פרטית בלתי מוגה

(השתדלנו להביא בכתב את הנקודות והערות ששמענו וקבלנו מכ"ק אד"ש ואלו הן:)

- א. שני עיקרים יש להדגיש ביותר בחנוך הנוער באמריקה ובפרט בחנוך הבנות:
  1. את הסעיף הראשון של הסימן הראשון של השו"ע, ואל יבוש מפני בני אדם המלעיגים עליך בעבודת הבורא ית' (יהודה בן תימא מקדים את הוי עז כנמר לפני שאר היסודות של קל, רץ וגבור הנצרכים בעבודת הבורא ית') 2. קבלת עול: ציות בקול ההורים ומורים, עול תורה ומצות.
- ב. ללמד את הא"ב והנקודות לפני למוד ההברות. (בלימוד ההברות אין קפידה אם אין הולכים לפי הסדר של הא"ב).
- ג. לא להשתמש בספרי קריאה של מחברים חילוניים, הציע, להוציא את הספורים הטובים ולסדר בפורמט אחר עם שער חדש. (אחרי כ"ה שניכ"אין קפידה מצד החוק).
- ד. בלימוד חומש ונ"ך, לא לדלג על שום ענין כמו יהודה ותמר, דוד ובת שבע וכדומה, ללמד לפי יסודות החז"ל.
- ה. המליץ בעד ספר "דעת סופרים על תנ"ך" מאת הרב רבינוביץ, למורים להשתמש בזה.
- ו. במדור האנגלי יש להעדיף מורה מחונכת של ב.י, סמינר על מורה בוגרת מכללה.
- ז. ספרי למוד למדע ולשאר חכמות במדור האנגלי, לא למחוק או להוציא דפים בפנים הספר, כי זה מגרה היצר והחשק אצל התלמידות לחקור ע"ז. הזכיר ש"תורה ומסורה" השתדל כבר להוציא ספרים שלנו.
- ח. יש להעדיף אשה בתור מורה מאיש מורה, כי היר"ש שלה היא יותר חזקה והשפעה שלה יותר ניכרת בתלמידה.
- ט. יש לדבר תמיד עם התלמידות, על גדלות ה' וגדלות הבריאה ואת יקרת האדם.
- י. להדגיש יותר את היופי ביהדות, ואת הנועם של המצות, מלגנות את העוה"ז. ז"א להתעכב יותר על העש"ט ולא על הסו"מ.
- יא. לפי שיטת פרופ. איינשטיין, יותר קל להבין היום, כי השמש והגלגלים מסתובבים מסביב לארץ כמקובל אצלנו, ומה שהתפארת ישראל מרחיב את הדיבור במאמרו "אור החיים" במשניות, זה היל' לפי תקופתו שהמדעים יצאו בשיטה חדשה.
- יב. בנוגע לא"י: 1. אין להכנס בווכוחים ולשיחות עם התלמידות בנוגע לאיזה שיטה יותר נכונה השיטה הקיצונית שמדינת ישראל והציונות זה אסון וצרה לכלל ישראל, או השיטה שרואה במקרים שבא"י את ידו החזקה של הקב"ה והצלת ישראל. 2. אין ספק שהיהודים בא"י ראו ניסים גדולים בזמן מלחמת ששת הימים, וראינו את השגחת ה' על שארית ישראל והוציאנו ממות לחיים. 3. הסימנים של האתחלתא דגאולה וביאת המשיח, יש למצוא ולחפש רק בדברי הרמב"ם בספרו יד החזקה ה' מלכים, שם הוא אומר שרק אם יכוף את בני ישראל לקיום מצוות ולשוב אל ה' אז נדע שהגיע הגאולה. 4. אין להביא ראיות או סתירות מדברי הרמב"ם באגרותיו או בספרו מורה נבוכים או מדברי חז"ל במדרשים, מה שהביא להלכה ב"יד החזקה" בהל' מלכים זה מה שקבל ומה שעלינו לקבל. נזכה לביאת משיח צדקינו בקרוב. 5. למדינת ישראל אין שום שייכות לגאולת ישראל, אבל היא מקום הצלה ופליטה לכלל ישראל, וזה גם כן ענין גדול מאד.

ענין שמזלזלין בו, החמיר והוסיף בגדר וגזירות דוקא בענין זה. זאת אומרת, שכשרואים שישנו חוג בו נמצאת פרצה בענין מסויים, שלכאורה יש חשש כנ"ל שבאם יקפידו עליהם בענין זה ירחיקום בכלל או ידחפום לענינים גרועים עוד יותר, ההוראה היא לעשות דוקא בהיפך, לזרזם ולהחמיר עליהם דוקא בענין הפרוץ, וק"ל.

ב) בנוגע להסברה לצעירים וצעירות בגיל הבגרות בנוגע לנושא ובעיות הקשורות ביצר וחני המין, קשה לקבוע עמדה מסויימת בהאמור שהרי למרות מאמר רז"ל בהפסוק שמצטטו במכתבו דאגה בלב (הנוער) – שיחנה לאחרים, הרי נראה שבאותו השטח אמרו חכמינו ז"ל אבר קטן יש לו לאדם מרעיבו שבע משביעו רעב, שלכאורה בגדר משביעו הוא גם שיחה ע"ד האמור, פרט באם השיחה מתנהלת ממומחה הכי מצוין למנוע בטויים ואסוסיאציות מסוימות. וכפי שראיתי בכמה מקומות המוצא המתאים הוא שבהתיעצות המורים במקום יקבעו ההנהגה ואופן שיחה עם תלמיד פלוני (או תלמידה פלונית) ולכל היותר יצרפו ב' או ג' מהם המתאימים זה לזה, כמובן בכל אופן נערים לחוד ונערות לחוד [אבל לא בפרסום כפי שנוהגים בכמה מקומות]. וגם אז צע"ג להזהר מלהכשיל ומלהכשל בהאיסור (מה"ת, ועכ"פ מדרבנן) דאל יביא לידי הרהור כו' (שו"ע אה"ע סכ"ג, סי"ג וראה תניא פי"א).

וכאן עלי להביע צערי העמוק זה מכמה שנים שכשהתחילה העלי בהמונים של אחינו בני ישראל הספרדים לאה"ק ת"ו, מצאו „לנכון" להגביי גיל הנשואין בהיפך ממה שנהגו בהן בארצות משם באו. ואם כשיצאה גזירה האמורה בספק הי' מה גדול, השכר או ההפסד, הנה התוצאות המרות שהביאה גזירה זו משך שנים אלו בעוה"ר ולצערנו הרב הוכיחו על ההיזק הכי גדול בזה. פשוט שאין כוונתי לצעוק על העבר, אלא שמזמן לזמן מתחדשות סברות בשטח האמור, אם להוריד הגיל או להגביי, ודעתי בהחלט מובנה מהאמור, והלואי שגם האשכנזים היו מתרגלים לנשואין בגיל הכי רך, וכדברי רב חסדא (קדושין כט, ב).

ובהמצאנו בערב ימי הפורים, עת שהיה ונהפוך הוא, יהי רצון שכל הענינים המבלבלים והשליליים יהפכו לאורה ושמחה וששון ויקר כפשוטם וכמשמעם על פי דרשת רבותינו ז"ל: אורה זו תורה וכו'.

בכבוד ובברכת חג פורים שמח.

גיל הנשואין: ראה גם לעיל ח"ח אגרת ויתקטז.

שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב סימן סא

ומה שהקשה כתר"ה מהא שנתפשט היתר גלוח הזקן במספרים וגם בדורות הראשונים היו נוהגין היתר, דלא כסברת הצ"צ החדש לאסור מטעם תיקוני נשים, ואם האיסור הוא שלא יהא מקושט כנשים היה לן לאסור אלא ש"מ דהאיסור הוא שלא יעשה כמעשה שעושות הנשים לקשוט שזה אין עושות לכן מותר, הנכון לע"ד במה שליכא איסור דקשוטי נשים בתספורת הזקן דהאיסור נאמר בדברים שעושות הנשים לקשט וליפות את גופן כמו בגדים שמפורש בקרא לא ילבש שמלת אשה וילפינן מזה כל עניני קשוטים אף אלו שעושות בגוף עצמו כמו העברת שער בית השחי ובה"ע שישנן גם בגוף הנשים ומסירות אותן ליפות גופן אבל שער הזקן שנבראו הנשים כן, ולא מצד תיקון יופי הם בלא שערות בזקן, לא שייך למילף מאיסור לבישת שמלת אשה שהם דברים אחרים שמקשטות הגוף בהם. ואם נימא כדמשמע מהש"ך סימן קפ"ב סק"ז שיש עוד איסור שאסור להתדמות לאשה ואיסור זה יותר חמור שאסור אף בשביל חמה או צנה וכדומה עיין שם הא לאיסור זה הוא דוקא בכל הבגדים שיש להטעות שהוא אשה שזה ליכא בתספורת הזקן לבד ואינו לובש בגדיה, ונמצא אדרבה שמסברת הצ"צ ראייה לדברי שהאיסור ע"מ שיוצא מזה שהוא מקושט כנשים דאל"כ לא היה מקום כלל לאסור תספורת הזקן ומיניה נשמע לכו"ע דמה שחולקין עליו הוא מטעם דבארתי דלא נחשב מתיקוני הנשים מה שנבראו כן, וגם בל"ז הא א"א לעשות בתספורת ממש כבנשים שלא היו שערות אצלם כלל ול"ד לשער בית השחי ובית הערוה שגם אצלן יש שערות והן מעבירות אותן.

שו"ת שרידי אש חלק ב סימן מא עמוד תעו

וכאן צריך אני להעיר שדעת הגה"ק בעל צ"צ, שאסור לאיש להסתפר שער זקנו אפילו במספריים שלא כעין תער מטעם לא ילבש גבר, ועי' בשדי חמד מערכת הלמ"ד כלל קט"ז, שהעיר שמשמעות הפוסקים אינו כן.

ואם כי איני ראוי לחלוק על הגה"ק בעל צ"צ, מ"מ רוצה אני ללמד זכות על המקילים בזה, שגילוח הזקן במספריים כעין תער אינו דומה לגילוח בית השחי, שזה הוא קישוט הנשים שנוהגות לעשות כן וכל קישוט נשים אסור, משא"כ גילוח הזקן אינו קישוט נשים, שאין להם זקן.

ואף על גב שליקוט שערות וכן הציבוע של שער הזקן אסור, התם הליקוט והציבוע של שערות לבנות הוא קישוט מיוחד לנשים, ולכן אסרו גם באיש בכל השערות שיש בגופו, משא"כ גילוח הזקן, שאינו באשה כלל ולא מיקרי קישוט נשים. ואף על גב שהן מגלחות שער בית השחי ושער כל הגוף, ומשום כך אסרו גילוח זה אף באיש, מ"מ יש לומר כיון שאיסור זה אינו אלא דרבנן, דדמי לשמלת אשה, כלשונו של האור זרוע הנ"ל - בשער הזקן לא שייך דמיון זה. ויש לפקפק על זה ולא רציתי אלא להמליץ זכות.

כיון שאין להם ולא לפעמים יגדל באשה שער בזקנה
 בזדא לא תלקט כלבנות מתוך השחורות דלא תשאר
 שער בזקנה כלל כמובן ומכאן אין מלוות על השחחת
 זקן אפי' אם יכה לה זקן כמבאר ברמב"ם שם ה"ז,
 ובסברה דר"ה לצד דכל שהוא בפנים מקרי שמלת
 אשה יליע אם ע"ז יתחייב מלקות דא"כ מי שילבש
 את פניו כדרך שעושות הנשים יתחייב ג"כ מלקות
 ולא מלינו בפוסקים מזה דבר וכן ראיתי בש"ת
 ש"מ מהד"ק ח"א סי' ר"ו שכי ג"כ דלא נמלא
 מקור לר' הרמב"ם.

ג) ובחפשי זכר ראיתי בש"ת ל"ל הכ' וי"ד סי' פ'
 י"ג אות ט' בזכיותו דמעביר זקנו
 במספריים אף שאין זכר משום השחחת זקן יש זכר
 איסור דלא ילבש גבר ולא תימא כיון דליכא עידוי
 זה בנשים דאשה אין לה זקן ז"א דא"כ במלקט
 שחורות מתוך כלבנות מחקו מדוע יתחייב וכ"ש
 בלובש זקנו הא עידוי זה ליכא בנשים כלל דהאשה
 א"ל זקן ורש"י פי' במכות (כ' ע"ב) במלקט לבנות
 כר' שמתנאה עצמו בזוי אשה וזה לא שייך כ"א
 בשער ראשה, ולומר דכל נוי שמתנאה א"ע חשוב
 לא ילבש גבר זה א"א דא"כ יכה חייב כשילבש
 מלבוש יפה מאד, ואעפ"כ באיש חייב ע"ז גם בשער
 זקנו וכמ"כ בהעברה שער הזקן כיון דהעברה שער
 היא מתיקוני אשה בשער בית השחי ובכ"ע אף
 דפרע הזכ' אינו בזקן באשה יש זכר משום ל"י
 גבר וכו' ע"ד ומזה שהרגיש בכל משי"כ לעיל (ובכל
 זה לא נתקבל פסקו ומחירים העברת הזקן שלא
 בתער וכמבאר בד"ה כ"ל, גם כי מה שסיים וכמ"כ
 בהעברה שער הזקן כיון דהעברה שער היא מתיקוני
 אשה בשער בכ"ע ובכ"ע כר' ולפי"מ דקו"ל דאפי'
 מעביר שער בכ"ע ובכ"ע הוא רק דרבנן וכמבאר
 בש"ת רס"י קפ"ב א"כ מ"ש דאין להוסיף עוד
 העברה הזקן מה דלי"מ בפוסקים כלל מזה) ועכ"פ
 גשאר הק"י על הרמב"ם מ"ל לאסור מלקט לבנות
 מתוך שחורות בזקנו.

ד) וכעת ראיתי דיש למלא מקור לר' הרמב"ם
 מה בגמ' שבת ל"ד ע"ב שם, דבמשנה
 איתא הכי הוועל לפרניו זכ"ו וכן שערן וכן שפמו
 וכן זקנו כר' ר"א מחייב וחכמים אוסרים משום
 שבות ובגמ' מליין וכן שערן כר' תנא הוועל וכו'
 תרי"ב הוועל מלא פי הזוג בשבת חייב וכמה מלפ"ז
 שחיס ר"א אחת ומודים חכמים לר"א במלקט
 לבנות כר' שאפי' אחת חייב וד"ז אף בחול אסור
 משום שנה ל"י גבר שמלה אשה עכ"ל, ומכיון
 דהך שיפור דמלא פכ"ז שחיס קאי על כל מה
 דמבאר בהמשכה וכמו שז"ל על המשנה וכן שערן
 כר' וכן זקנו וע"ז קאי דבמלקט לבנות מתוך השחורות

גם באחת חייב וד"ז גם בחול אסור ומזה למד
 ברמב"ם דגם בזקנו חייב במלקט שפמה לבנה אחת
 מתוך השחורות, והא דהר"ף ור"ש לא הזכירו
 מחקו י"ל כיון דהעתיקו את ד' בגמ' ע"ד המשנה
 ושם נזכר שפמו זקנו סגי בזה והטור הא גבר
 אחר אביו הר"ש ז"ל ג"כ לא פרע זקנו והש"ת
 בחר הטור אזיל ובכ"י הא העתיק ד' הרמב"ם ומלא
 דכל הפוסקים י"ל דרמב"ם ס"ל.

ה) ובזה יעלה לנו ליישב עוד ד' הרמב"ם דאח"כ
 כתב וכן אם לבש שערן שחור משילבש
 שער לבנה אחת לוקה, והשמים מלומר בלובש זקנו
 ולהכ"ל י"ל כיון דבאמת זקנו אין זה מעדי אשה
 רק דעל מלקט ה"י לו דיוק מלשון בגמ' כ"ל דקאי
 על המשנה דשם הזכר זקנו אמנם כ"ז לענין מלקט
 דמזה מיירי שם בהמשנה משא"כ בלובש כדרכ
 הסברה לדוכח דאין זה באשה וע"כ השמים זקנו
 בלובש, ולהסביר קצת החילוק י"ל דמלקט אם יכה
 לאשה זקן תלקטנו לגמרי מחמת צושה וכ"ל ע"כ
 שייך לאסור במלקט לבנות גם בזקן באיש משא"כ
 לביעב בזקן דלא שייך כלל באשה וכ"ל דבש"ת
 לא תלבש זקנה ע"כ לא כתב זכר איסור.

ו) ואם כי זכינו למלא מקור לר' הרמב"ם וכפי
 ש"כ דר"ה הרי במלקט הרבה לבנות
 מתוך השחורות גם להראב"ד יש איסור דאורייתא,
 הנה בריעב"א למס' מכות כ' ב"א דקא' וד"ז אפי'
 בחול אסור משום שנאמר ל"י גבר שמלה אשה,
 לישנא דמשום שנאמר משמע דלא איסור הורה קאי
 אלא איסורה דרבנן ואח"כ כרבנן דפליגי עלי'
 דראב"ד ואמרי במס' נזיר (כ"ט ע"ב) דל"י גבר
 שמלה אשה כפשוטו בצנדיים המיוחדים לנשים ולא
 בשום זיון אחר עכ"ד, ובס' ערך ש"י יו"ד סי' קפ"ב
 לידד מדנפשי' דשפחה אחת רק מדרבנן או משום
 ח"ש דחזי לאטרופי והביא בשם היבין שמועה כלל
 ע"ג דעל הרוב היכא שאמרו משום שנאמר אסור
 מדרבנן והמליא עוד ראי' מביטין דכ"ז ולא ראה דכן
 מבואר בריעב"א במקומו, אשר עפ"ז שוב יתפורר
 משי"כ לעיל דלא מלינו בגמ' דיהי' שייך בזקן בלאו
 דל"י גבר כיון דאינו דבר כשייך באשה, ועפ"ז ה"י
 אפשר לתרץ ק"י העל"י למס' מכות שם שהקשה
 ב"א דקא' ומודים חכמים לר"א במלקט כר' אפי'
 אחת שהוא חייב וד"ז אפי' בחול אסור וכו' דקשה
 כיון דאפי' בחול עובר משום לאו דלא ילבש א"כ
 האיך חייב ע"ז משום שבת לב"ש ביבמות ד"ג ע"ב
 דמסיק רבא דל"ל לחע"א אפי' במוסיף ור"א הוא
 מתלמידי ג"ש כמבאר בחומ' ב"ה (ל"ד ע"ב) שהקשו
 בשם הירושלמי מנ"ש אר"א וא"כ ל"ל לחע"א, וכי'
 בשני ת"י האחרונים דמשכח"ל שנתלצן בשער בשבת

פירוש הנ"ל שגם אי לא כיון לשם מלות רק לשם דבר שהי' גיכ נקרא כונה איכ' הפי' נסתמים שאמר ר' לקיט ז"ל אומרת מלות לריכות כונה אין הפי' שלריך לכוין לשם מנ"י רק לכוין לשם דבר שהיא היינו נמרוך יכוין למרוך כמו שאמר ר' זירא איכוין יחקה לי היינו לשם תקיעת מדויק שאמר וכיון דלא נעידן חיונה דמרוך איכ"ל נסתמיא איכ"ל ולא איכוין למרוך ולא קאמר למלית מרוך אלא למנ"י ל"ל לכיון רק לשם זה שהיא אכ"ל יהיא גם למרוך לא כיון דאי ס"ד מלות אין לריכות כונה היינו גם לא לשם מרוך סתם אכ"ל וכי' ולא דמי למנהג ננומי שלביע לא ילא גם לרנה כי סם תקיעה אכ"ל כאן אכילה עכ"ס איכ"ל וטעם (וגם החום, פסמים קט"ו ע"א סיף ד"ה מחקיף מחלקו בין אכילה לתקיעה), וכמו במלה ילא כן ואין לריך כוונס, וסוי אמינה שגם רק אי לאכילה כיון גם כן ילא אי אין לריכות כונה ור"ל ספקר כאן לריך כונה היינו לא למנ"י רק לשם דבר ססוי, ועיי' במלמוות נע"פ וז"ל אלא סכל נחזרת סלא נמתכוין סלא הי' דעמו אלא כמעטל נסאר ירקוח ע"כ כלומר שגם למרוך לא איכוין ואיכ' למ"ד לריך כונה ניוא היינו לשם מרוך אכ"ל לא לריך לשם מנ"י ולסכי קאמר ר"ל סלסון סילכך נעי' למחדר לטנילא לשם מרוך ולא קאמר ולנכך וכן לא קאמר למות מריר רק סתם לשם מרוך גם ללא איכוין למנ"י ומסירלים הדקדוקים הנ"ל נלסון הש"ס, ומחורלס קי"ס" הטורי אכן כי ר"ל לא קאמר שלריך לכוין לשם מלות רק גאכל פסח וכיון לאכילת נטר סתסם גם לא לשם מלות ילא וכמו נחקיעה שאמר ר' זירא איכוין וחקה לי היינו ג"כ רק לתקיעה, ומחירלו כל קובי' סחוס' סס ועל זה קימר דלמא לעולם מלות אין לריכות כונה סיינו גם לא לאכילה מרוך סתם ודקאמר תרי טינולא ל"ל כי היכא דלסוי סכירא ונלמח אי יס טאר ירקוח מחדרין עלי' ואי אין כאן טאר ירקוח אז מחמילה מנרך ססיים כי לכתחלה לכ"ע מלות לריכות כונה ונרכה רק לענין דיענד סלינו וכמו שאמר ר"ח לקמן ואח"כ אכל סתם מרוך כי אי לא נרך מחמילה סחים ומלות אין לריכות כונה ילא כנר איכ' לא יכול לנרך אח"כ כי סהי' נרכה לנטלס, וד"ק מאוד, וזוהי מתירן קי"ס" החוס' ד"ה מחקיף, סהקסו סס נסוף דנריסס מדוע לא הניא ססיס סוני' דריס לכלאן וכן סס לא הניא מזה כלל, ולניל א"ס כי נריס ענין מלות לריכות כונה סיינו לשם מנ"י וכאן רק לשם דבר שהיא, וא"כ לא דמי סודי', ורלי' מזה לפי הנ"ל, וגם מתירן קוסי' סחסי' סוכה מ"ג טעס סוכימו סאני ונכא סנרי אלינא דרי' יוסא סמלות אין לריכות כונה, וכ"ן סנר ר' ייסי שלריך כונה ולכ"ל כי כאן הכונה רק לשם דבר ססוי ולא לשם מנ"י, וז"ק כלל. ונחידוסי נרכתי וסארכתי יוסר:

גירוח סימן במ"ח הו"ו

(דמשך מקונטרס ט"ו, סימן קל"ח.)
ומה שרנה סכותנ ניי לסכמיס אח דנרי נעל סאליס אסר עליו חמך נעל סחיס נעדיחו מדנרי נעל דנרי יוסף סקניא עדות סכחו חמונת ררמע נננסונה עם זקן מלא, על זה חני טיאל אח סכותנ קוסי' עלומס סאיך אסאר לסחמין כי יוספר ססרמיע ראס סמוקנליס יסנ לפני סמלייר חמונת אדס טילייר חמונתו, סלא לא יעסס כן נדורחניו לדיק חמיס סחינו נעל מקובל, לעשות מסרלוף פניס שלו אכל, וסונדא יוענא אסעויר סגלון ז"ל [נעסעס"ס נית

דוד וחוקף התלמוד) כאשר הדפים חיבורו פ"ה לפני חתמים שנה נעיר אפען רנה חמדפיק ללייר חמונתו נחינר ח"ס ואמר סלא רחא מעולם רנ נאס עם זקן נאח כמותו ויקפלו הקינים על החיבור גם עבור החמונת היפה, ולא אלה אחרים ר"ע לשעוב לי, וגם אלא"ק הגלין מיפסיר המפירסס מויה סייס קילע ז"ל (לשר הי' אנד"ק חורשא) רנו אגסי עדחו ללייר חמונתו וסחיאו מלייר עעיר פעס"ג נלט, וכאסר סרגיש אלא"ק זייע נליש נכרי חוז סמחמיל נילאכה עמד ורגו וקלף עליו עד סכרס מניתי יידענו סנעלי סמוקניליס מקסידיס מאוד על חמונת ולירת אדס אף טעפ"י דין שו"ע אס חינו לירח זילטח אי רק חני לירס מיחר, ונכל זה לא רנה סגלון סקדוס מלאנז ז"ל כאסר ענר נעיר מילדתי לערמך אפען וסגיב סזמן לסחפלל, נניח אספי"א, אונר להסיר כל חמונת ולויריס מניח ואח"כ עמד לסחפלל, והאיך אפסר ססרעיע מפסחי סיי מניח ללייר חמונתו, לס טעס זאח מדעסו ומרלונו סטוב כי חינו נגד הדין נשויע אז למס לא נלמין ג"כ טנילא זקנו כמנסג סארי חכמי איטאליען, כמו סרלינו לורס רי מסיס חפן נחינרו נלי זקן:

אמנם אפסר לומר ונלי ספק סוא כן סחמלייר ליר חמונתו נלי ידיעמו או אסרי מוח, לי סרלס המלייר לעסיה מקמר נחמונת סרמ"ע כי סיי חיס עפורסס ררעיע ויסי לו ססמר טוב ותייר חמונת לפי ססעסס סלו נזקן גדול, כמו טעיסיס מקמר נלורת מסיס רנינו וסחרן סכסן ומלייריס לירח מסיס רנינו נגילוי ראס וזקן גדול כחילי רלו אוחו, ולא מר נר רב אסי חמיס על חמונתו אף לא ררעיע נעלמו חחוס עלה, ולי"י סיי זה סמעיד סרלס חמונתו מכיר אח כרע"ע מפניס לפניס וחי מעיד סרלס חמונתו וסכיר נע"ע אסרו חמונת רמ"ע סיה עדותו נלמנה מאוד אכל זאח לא מעיד סמעיד, א"כ כל עדותו חינו סטוב כ"כ לסכמיס אח נעל סלליס, ויומר קרוב לומר סלין כאן כוס סכמסס, ררעיע נימי נעורומו מילא ככרו חחילס נסיס וסיסקי' ואח"כ למד סכמת סקנלה וטרס סלמד חכמת סקנלה סיי מנלס זקנו כמנהג המדינס, וסוב כססזקין ולמד סכמת סקנלה ורלס כי נעלי סמוקנליס לוסריס גילוח סזקן גם סוא סיי מגדל זקנו לכך חמינת סונות סיי נלי זקן ונזקן, ולין כאן סכמסס:

עתה כחזה מה שרלס הכותב ניי לאסיר איסור על כל המון ישראל גילוח הזקן וחמך יסידתו על חשונת

למח לרק, הנח כפי' סזה אין חמי', ולין זה הלמח לרק סחינר סגלון מניקלסנורג כמסמע מלסינו ועסגנון סלג, וסמיות עינייס אחי רולח זזה למח לא סעחק סחינר אח כל חמטונה כמו ססעחיק חשונת דנרי יוסף, סלא יס כסף ללדון זה אס ססוליל סוללות עוד ספעס להדפיס איסורו נוילקס יוסף טיולא נמדינחני, סיי לו לסעחיק כל חסוי למח לרק מענין חזס ונדע גם אכחנו סלין מנ"י נידינו סער חזס. הלא אנו רוליס סיס לסכותנ ס"ז ולסין לסרחיב דינורי, נעקוס סלין לריך, כי מי ניקס מידו להלל ולסנת אח נעל סח"ס וסרמ"ע נסנחיס כיי ולקלר נעיקר איסורו ודנרי למח לרק, ודלי יס דנריס נני:

אבר מם סאני רולס לחמוס על דנרי נעל למח לרק סמחדס איסור מדס נגילוח סזקן חסוס לא ילעג נכר, סמחנר ניור"ד סיי קסי"א כוחנ סדיניס מנילוח סזקן סמומר, וגם סרמי"א סס מפכיס נסיתר, ומיד נסי' קס"ב מניח סמחנר סדיניס מליסור לא ילנע ננר וגם סס לא נוכר

נזכר כלל שאיפור זה הוא גיב בנילוח הזקן, יאם הפיסקים
 המחירים גילוח הזקן היי סיכרים טרק מלך איסר הסמחה
 זקן מותר במכפריים, אבל אחי אם לך איסור לא גילט
 גבר שייך בגילוח הזקן חף במכפריים לא היי המחנך מולק
 דינים אלי לשני פיהנים והיי עושה סיון אי לכולם, וסוי
 ליותר דאיסור לא ילגט גבר שייך גם בגילוח זקן כמו ניה
 השחי יערוה, תזה היכח דכל הפוסקים סוברים דאין בגילוח
 הזקן איסור זה דלא ילגט גבר כמובן מעלתו דתרי נפירוט
 אמרס המורס לא ילגט גבר טעמא אשס, ולפס אין לה זקן,
 רק טער גיפ טפסי וצרוס, דאיכא נאטס כמו נאיש, ואשס
 דרכה לגלח טס שייך לומר נאיש לא ילגט גבר טעמא
 אשס אבל גזקן טהין לה מה לא ילגט גבר שייך לומר
 כאל, לכן דברי נעל למה לוק תמותים, אבל עס נעשה אם
 לא ראינו הפי למה לוק נפנים ראייתו, והכוונת כונת עליו
 טהלס כמותי חף טהיט יחיד נגד רבים כי הלכה כנחרא
 גם בין הפיסקים, והיא מינה אוהו עין הפוסקים לריבים
 אנו לומר אין אחר הכרעה למה לוק כלום, וכל הפוסקים
 אשר עמוד הוראה סס, נופלים וכורעים ומטחחיים מול
 הלוח לוק, אבל זאת טרעה גם לי לומר על צעל למה
 לוק אטחמיטיחיה דברי טעונת הרשב"א סוי תיו ולעתיק
 לשונו, מלה במלת, וזיל טס: טאלת נזיר אם מותר נחסיפה
 זקנו אם אין מי אחרינן דמותר מדהקפיד הכחונ נמליכע
 נזיר נרשט וזקנו מכלל דטאר נזירים מותר. — טעונה
 מבחנרס טלס הקפיד הכחונ נזיר, ולא נשער מלפסו דכתיב
 טער לא יצטיר על ראשו ינשער טגלח לא כתיב אלא
 ראשו וכחנ וכלס אה ראשו ניוס טהרתי וכחנ וכלס הנזיר
 טחח אהל מועד אה ראש נזיר ולקח אה טער ראש נזיר
 וכחנ על טלס וכיי טיה טלא הזכיר בכל הפרטה זקני אלא
 ראשו צלנד וטנינו נפרה מי טאומר הרינו נזיר וטענ
 נזירו הדיס מדיר אה ננו נזיר ואיפלני נעטמא נגמי כ'
 יומנן אחר הלכה היא נזיר ור"ל אחר כרי לחכנן נמלות
 ונרסיי טס נטלוח לריי דאמר הלכה היא נזיר מכלל
 ועניד הקפה אלא למין דאמר כדי לחכנן נמלות אה קא
 עניד הקפה ודמה קסנר הקפת כל הרלס דרננן ומנוך
 דרננן ודמי חנוך דרננן, ודמי הקפת דרננן אלא טמעינן
 מיהא דאין חנלח זקן צכלל דאס אימא ליקטי למין דאמר
 כדי לחכנן אה קא עניד הקפה וטעמחה זקן דמי לא
 עסקינן דהניא זקן העליון עיר כהניא זקן המוחון ולא
 הוי עלי לדמי גזקן כדדמי נחקפה דטעמחה זקן נאיש
 דלחויי היא, עכ"ל — הכי דהרשב"א מחר נפירוט אפי'
 לנזיר חף טטער ראשו קודט סס אעפייכ הזקן מותר
 בגילוח טספורס ולא כמיס כלל נאות ייא ונאות י"ד, אבל
 טלוח לוק הוא פוסק נחרא ועלינו לשוס יד לפה, רק

הפלתינו בינוה הגולל לך במסרה ויהי נאמת הפסק
 הנחרא, כי מי ידע וס ינוח עוד פוסקים כמוסו לפסוק
 נגד טטויע ולהרנות נחיימרות נגד הלכה. [היים בעיע].

מזל הברכה אחת היא! טוב

לכבוד ידידי הרבני הנגיד החריף וכי מריס יוסף
 הכין כיימאנן כיי מקאטויא, לחחונת ננו
 טבי החחן החייב וכי מריס דוד כיי עיב הנגיד המפירסס
 מריס יעקב ליב קארלעלר כיי עליגאכד. — ולכבוד הרב
 הגאון מיה אהרן ווייס כי האזדקיך צנעדריקאווען
 לחחונת נחו חחיי, עציג טבי החחן החייב מריס מרדכי כיי
 נן הרב טהייג מריס נחמן כהכא כיי האזדקיך קאטעינקא:
ולכבוד הרב הגאון וכי מריס פחס טטיינער כיי
 האזדקיך איללחאק, לחחונת צט טבי החייב
 חחן חוייס לנעלות וכי מריס יוסף מאיר עטה כיי עיב
 הגאון הקדוש מריס הילל ליכטשטטיין זליל. — ולכבוד
 טבי המופלג הארוך ידיו רב לו מריס מוסס יקוחיאל
 אויטענרליטן כיי (ציג טל הרב הגאון וכי מריס עטה אריי
 רלטה כיי האזדקיך טאטא) עיב הנגיד היקר כהי לבי
 לעווצער כיי וטאטאלטשאן. —

ובן יאמר לכבוד הרב הגאון וכי מריס משה טמואל
 גלאזנער כיי האזדקיך קלויזנצנבורג, לחחונת ננו
 טבי החחן המופלג היקר האווסלס וכי מריס טמעון כיי, טס
 סיב נח דודי הנגיד המרוסס מריס לבי האלפפאן זיל. —
 ולכבוד הרב הגאון מריס טמואל ליטש ראזענבוים כיי
 האזדקיך יערגין, לחחונת נחו חחיי, עציג טבי החחן המופלא
 ומופלג צמיי מריס אהרן גייסט כיי עטאיה מאדיארלש יליו:

ואחריו אהרון חביב הוא כבוד ידידי הרב החריף
 ובקי כעלא וכי מריס יחאק ווייס כיי (מימ
 דחברה נענגי טנה צפרעקטורג, ומליס לקאלנזורג) ליוס
 טעחה לצו עיב הרבני המופלג בחייס אחרון וכי מריס
 פייסעל קופר כיי ננרעזאווען יליו. — אהי חפלה לטרא
 עליה, טציווגס יעלה יסה ויפרחו כקושכז עחך נחא
 וארחה, חמן קלה נלא וער כאויס ונפט דירכס המוקיכס
 צלוכיח:

המטריך.

לוח התשובה!

מהים דברים הנדפסים נכיס קינערס ט"ו (סיון קכ"ז) סן כעס מכבוד האזדקיך נעלעניעט כיי וסיה הערה א'
 עכנה עיניס אשר הליע לפני מריס הרב כיי נעה טעלה לו אה ספרו חלק ס' — **מ"מ** סמטלס נחויס
 יופיע איה נר"ח הנע"ל וסס יהי נדטס קלת מדנכיו — **ר"ג** אכני לא אוכל לומר דעמי, כי סוי לי מיונכי ואור
 לי מילכי ודנר זה ניתן לגדולים עשני ועיכ א"ס לי נעבול סדלת וכל אי יכול לכוונ דעמו, אוכל להסיר זקנו כ"כ
 טלא יסי נראש עליו טוס לוח יהודי סכל מודיס דאסור דסרי כוונטו לסתמות חיו כעכ"ס ומי טוח זס אסר לא
 יסופ לנשפו לחכול ממחיתט איה כזס, נזור סימוס סוס וד"ל — **הרשנרב** כנר דננו מוס צוילקט יוסף ח"ס סיון קיב
 וס"נ סי ל' יעיי"ס — **לרבים** העכמניס אינס מופניס לנעליסס אפי' אלו אשר לא נעטס עסס לוכך ועיכ אל
 נקטו טוד כזלח ממני — **אמן** טס מועיל כל הפולריס סגדולים אסר נמט עליו ויטיעונו. לגאון ולנדיק' ועוד ועוד.
 טלוח אה דנכיו אינס טוניס א"ס לי למדיקס כלל וכלל לא וספי':

Druck von Max M. Rosenbaum Paks 24 Juni 1904.

סימן כ"א

— קונטרס בעניין הקפת גילוח הזקן —

מכבוד הרב מוה פנחס אליעזר פריעדמאן נ"י רב בק ק יוננסטען אהיי (אמעריקא) יצ"ו.

הנה בעניין גילוח הזקן, הקונטרס וילקט יוסף שנה ראשונה שלא על כל גדולותיו, רבים וכן שלמים, הקיסר, בה דברים בעכנא, וזהו חרשים מקרוב באו אשר חכם אחר מווארשוי בא ואייתו סתניתין בידו, דמכות כ"א, וסכח זה המליג להחמיר מאוד מאוד ונשען על ספר אחר צמח צדק אשר מקרוב זכינו לאורו, ולפי דעת הרב הגל מווארשוי כל חכמי ישראל כקליפת השום נגדו, ובכל מקום שאתה מוצא דבריו של הצמח צדק עשה אונ"ק כאסרכסת וכו' — ואחרי העיון בנטי ובפוסקים אמרתי גם אני הקשן שבקשנים אענה את הלקי בנידון הזה, ואף שכבר הוהירו חכמי בטקום גדולים אל העמוד, ומה גם כי לא איש דברים אנכי להרחיב העניין במליצות שונים כדרכי הכותבים אשר קדמיני - בוילקט יוסף, עכ"ו אמיתי תורה הוא וללמוד אני צריך, — וזה העזלי בעזתי:

הנה ח"ן טוס אחר מן הראשונים שיחקר גילוח הזקן נמספרים שלא כעין הער, והרב למח לרק שחזק יקדומו על הרמנים שכי צפרק י"ב עשלי ע"ז וח"ו חייב עד סיגלחט נחער דמשמע דליקור מילא ח"כ, צודחי חיינו כדחי דקדק כוז להכריע כגד כל גדולי הראשונים, וצפרע סהקברה טיחח כתיב הכסף נטפה דמיט סרמנים וליטו חיי"י לאו דוקא חלל כלומר שוחה, כתיב להדיח גני פלוח הראש דעס אחר להס, — ומה שהניח הרב סכוח מווארשוי דברי התעשי דוקח להכריע עד סקינו, הנה צודחי סדעה כהון הניל להחמיר ח"י נמספרים, חלל דבריו מרסקין חצרי דמשיכ ח"ל: דודחי צרצרי רניט לריכין חכו כועי דחדל לאו דוקא, או הלסון סכחצ בפלוח סרשט דמיח, או הלסון סכחצ בפלוח הזקן דסעור דמשמע פעור חלל חקור, ח"כ יוחר טוד לומר דליכחל קתח לאו דוקח וחפוס לסון אחרון מכה טעמים עכ"ל, נמחכה טעה צרעיוכו, דבסלוחי על מה סכחצ הרמנים יחלל נמספרים פטור, כוכל למייר לאו דוקא פעור למודי חלל חף שוחה, כי כן מלחינו להדיח גני סנה פטור ויחחד (סנה צי ע"ז נעחניחין) נמשיכ לחידך גיסי ח"ך סכל לוער לאו דוקח שוחה חלל כלועי חקור היכן חפכחן נפלאו הלפידה לאו דוקח כזה, ופודחי הרמנים יסמוד עלמו ליכחצו יעומח לנקט, חס י"י ח"ן חיקוד דרנב, — גם משיכ לחיכ ח"ל: ועוד דלח נעטה סלחתי רחוקי כן הרמנים ור"ח"ט נפילוח הראש דלהראש חיי"ז חף נמספרים בענחל להדיח צרצרי, ולהרענים י"י שוח עכ"ל, ניכ ח"כ פרכי, דפטיח להראש דקיל ח"י"י דעחניחין

לח ק"י רק חוקי, צודחי נפילוח הראש חייב ככל ענין חף נמספרים נמשיכ להרמנים דקיל דוחי חייב דעחניחין קלי חרורי נחל לן לחסר ח"י נכחח"י נמספרים כיון דקרא לח חידו חלל נחער טיט צי הסחח? יח"כ ח"ן כ"ן ס"נחתי רחוקה כלל, דלח פניני חלל נפיהט הנחמיהן דמכות כ"א, וליכ צידחי צ ח"י לריכ נפילוי ולפריס דמשיכ הרמנים גני פילוח הראש יעומח לנקט, נשמע חפילו נכחח"י וכין דחף נפילוח הראש סרצו ח"וסריס [ודעה הוסי' והראש"ש סחייב מיהח חף נמספרים] הויר הרמנים ח"י נכחח"י כל סכח גני זקן, דייק:

שוב רח"י ט"ס גאלון נעל מנחח ח"י"ך כי כדברי סכחצ על סר"ח סדקק מרצרי הרמנים שפטיר חלל חקור, ח"ל: חלל סכיע כחצ דעח ארצו דשחר חף לכחח"י וגם מלך סקצרי נחח דמח גני פ"ח ד"ט ס"י"ח סחייב חפילו נלח חצו, כחצ הרמנים דעומח חף נכחח"י כס"כ גני זקן רביע שודיס דעומח חף נכחח"י עכ"ל — וגם גאלון ר"י ח"י ויילחל ח"י כל לא ח"כ ל"י כחצ צדחי"ו כ"וד ק"י קס"ח ס"ק ט"ו חלל נמספרים מוחה, לח מנע"י דרעח הרמנים דקיג חלל הויר דרעה החק"י וס"פ שחולקין סס וכו' עכ"ל, הרי להדיח דגס הוא סיל דלהרענים שפטיח דמספרים עומח לנמ"י. — וכו' פעדנרי הרמנים סכל נשמע ששחר לגמרי כתיב כן משמע גם מרצרי הרשי"י החסי, ויהר"ט ויהרעניח נמכות כ"א, וכ"ש סח"ריכו נוז סכוחנים אשר קדמיני, וח"ן מן סלודך לספול דצריח, וכן מלחתי צרין צפתי"ו כנילו החוק"י ד"ט נעשיוח ח"ל: חלל נמספרים שוח דלית צ"י הסחח"י עכ"ל, ומשיכ סרצ סכוחצ מווארשוי ח"ל: ומי לס גדול משרשניח ז"ל נעשיוח"י חלק ח"י ס"י ק"ו סנילו סכנסת סגדולס דחוקר חפילו נמספרים שלא כעין הער חפילו צידו עכ"ל, יעחל! כי דברי הרשניח ח"ן להס פנין לכ"ן דסוח לא ח"י רן להעביר פער ציה ססחי וציה סערוח וחפילו צידו כמשעווח הגמרה ח"י ר"ט דחפילו לחכך צידו ח"י רן ע"י גנדו סוח דעומח נמשיכ מנליח ח"ן לח מ"יר סחס כלל, וצודחי מרצרי הרשניח נחשוני ס"י ח"ז נעשע להדיח דגליח ח"ן שחר נמספרים כמו סדקק ח"י"י צ"ל ח"י זכף מנחצו סס"י, ועוד דבר מה:

אכן מה לנו לחפס נפוסק"ס הלל נפריס גמרי עריכי נחורה כהכיס פרעה מלדע הנילו ח"י ס"י ח"י ע"ז דגליח ח"ן מוחר נמספרים ח"ל: רח"ו מלי ח"ל לפי טיט צוקן נמשיכ צ"ח"ט, ונח"ט נמשיכ צוקן סח"ח"ט חקור נמספרים וס"ן מוחר ומה יענה סרצ מווארשוי ע"ז? צודחי ישרס לס דצ"י סח"יכ כפי ספריס דברי הרמנים לאו דוקח שוחה חלל כלועי חקור! או יקלח יוד להכיס סח"כ כמו סח"י"י, דברי ס"י"י ח"י ונלח"ט גם דברי ס"י"י ח"ן ח"י. לריכ להכיס כי ס"י"י

דינר מדיה מדרכי לבי שחזרן נסיי קליצ (מחברת שמינית) דמדברי הילקוט שמשכי חץ רח"י כלל, כי מלח בערן סולל טעוה סרחס עס האק, ומלחתי לו רח"י מרשיי נזיר דף מ' ע"ב דיה דח"י אקט ויל: מה היל אלח כל שער כחוצ יחקו בכלל שפרי עכ"ל, וא"כ ספר מכל לומר שמקור העימרי ר"י"י הירושלמי בדקאי קאי, והילקוט שמעוני שהעסיק דברי הירושלמי לא דקרק להציה כלורתה חות ביות מלח צולה אלח סינה וכחז החח זקק שערתי. דלשחמע גם טעוה רלסן, והציה לעתים וספר מנהגים ועיר ספרים אחריס פשיע דלח דקרק יאיפטר שהעתיק דנריסס עתך סינקוט :

ובאמת גם דנריס אחריס שטיי מאד צ מצו ועידותיהן איני מכוחת. דנירושלמי שלמ איחא היל חד חער איז לופי כאומי האח נטיג שנעלם חרס ש"ס לו דין לונג שחריס ופאעטק בחריס וענדל זקט שאיט יודע החך דיע זולח, איז ישראל חין כן, אלח לונסין לנכיס ומאעטפין לנכיס ומגלחן אקן ואוכלין וקמחיס יודעים סהקג"ה עוטה להס נסיכ, וחד חמר וטי עכ"ל חוח ב"ח ובלסון חוח לא העתיק סיס פוסק, כי צר"ש שלי ריה איחא ויל איז חומי כאומי זח סיודעח איפ"י סל חלוסיה וכו: ומגדל זקט יחיט חיך לפיניי, גבי אלח ישראל חין כן וכו: יומחתיין לפיניס, וטי לפי סיודעין סהקג"ה וטי יומע"ה חח דינהס לכך זכות וקדע להס גז"ה, ובוילקוט שמעוני איחא גיכ ככסן חוח רק שטינה נסיפח ליכחוב ומגלחן ישערן, חחה ומגלחן אקס, — וגם נטלו"ח איחא כלסן הר"ש רק קדעח דירושלמי סהציה הר"ש ימווליה דינס לכך זכות וקדע להס גז"ה, לא חזר כאן — ובקטר פסקי הר"ש העתיק חוח ב"ח כירושלמי חזר לפיני, אלח סכי צריש ישערות, חחה אקן ובסיפח כחז סהס ומגלחין, תס צסי צינה לעתים איז כהירושלמי חזר לפיני, אלח פנריש וסיפ"י איחא, שערן חחה אקן, וכן חח נחשבן — ובניאר הגרי"א סיי הקפ"ח איחא גיכ כירי:מי חזר לפיני רק צריש חזיר יומגדל זקט, ובסיפ"י לא נזכר כלום רק יומעטפין לנכיס, ואוכלין וסוחין ושמיס"י — ועמח סזח צודאי רחיק לחוב סכל פוסק ופוסק היי לו טסחי חחה צירושלמי, עכ"ח מוכריס חט לומר כניש, דהס לא העתיק הירושלמי ומתך הכחז רק צניס וכל חחד וחחד עשה כאן שלא צידעחו עעט סכויס דנריס סאיך טגעין צנוק סעניין, והעיקר דנברי הירושלמי חזר לפיני כי ז"ה היז מוקד העימרי חין לשגם שוס ספר :

וכדברי הרמב"ם שהאליטו כלס כאמר להחיר גלוח חוקן נעקפריס שלא כעין ספר (כי גם הרמ"ה חזר זקק מדברי הרמב"ם דליט עוזר אלח חפירי מיחא איכול, שדס נעקפריס שלא כעין ספר דשחזר כי כן כחז לחיה עס) סן חס גם דברי החמוריס (וחף ששפירי דמשפירי עשה ינח

מן חכלל), ומה שהעיר הרב הכותב מוולטרס שגם תאלון סדי חומר איז מן האוקריס, טעוה היי נידו כי נפלת הטוה מערכה גי חוח אי הגיח שיטות הרגניס האוקריס וגם המחיריס, חנל חח מעלמי לא הכריע כלום כדרכו נקודס נכומה מקומה לחסוף השיטות ולא להכריע, ויל עס: גלוח חוקן, הגלחי משיב הריניח צטיר סיי חקפ"ח חרס שיש לו דין לונג שחריס וכו: חנל ישראל לונסין לנכיס ומגלחין זקן, ומחסיי דחח חגלחח חוקן חסור עיי"ש ילפי מה שהסריס מתן חיריח נשייר צכה סיי קפ"ח חוח ח' דלהעניר השער עיי סס העשיר סרי איחא לחוקירי הריח דירושלמי ומגלחין זקס עיי סס חומרי, — ומדברי הרבניו הריקח נהלכות חסוי ומחזר דכל שאיני נחער מיחר סכי סכל יי סרגיל לענייר, בין קלה וכו: להנעים חח מימר לדבר חחד חו לטט שטענו חו מנח זקט נחער וכו: ומגלח זקט נחער עובר נכמה לחין, ומעחה אל חסחית עוד ומגדל זקק ונחוקותיהס לא חלטו עכ"ל, חרי סדוקק ליכחוב ומגלח נחער, ואילי כוונתו לעניין לענוד בלחז אלח חקורי מיחא איכי, ומחשמשות דניק היז ד"ס גלוח חוקן מסוס לחו דנחיקותיהס לא חלטו, וחס חמת כן ימתן שנס שלא עיי חער חייט כסן, ומדן החניף נסיי סייס צייד סיי ח' דף טי וייב חסריס ואלך דכסס מחח, והגיו נגס סרגניס כטוד חכויס וצנחח חחרן כלל ייב חוח כי חליט רחוי להיות סייך חליט נשליטות דיקח עילחה וטי וכחז לחף לדנריס חין לפסיל שריב חפני זה עיי"ש, — וירידי הגלוח מדיה יעקב ברך חח-חח רחעלזחחן כחז לי צעניין חוח ח"ל: מלחתי חח טחחנה נפסי חח טחקשה לי עכנר על הירושלמי דריה ואנח צריח והסוד ובניאר הריח סיי חקפ"ח ומגלחין זקס וכחח חוסיף להקסוח עיי על שרימ"ל נסיי חקפ"ח חריק ח' חוכיח סס דגלוח חוקן חח נעקפריס ומיכחז מנילה לחותן ומגלחין זקן ומגדל כל האוקריס החמוריס דרביעי עילייה עוד חס מחיחין חולר להס, ויהירושלמי דח חסכי חניח וחף חס נדחוק עלמיט לייטב קיסי חלשיט כוע סחריך נעהמיח חג"ל מימ קסיי חחחנה חכתי נמקומה עומדת, וילי מקומה ומקומה יס וחחק עכ"ל ילי, — וירידי חגלוח ענחס נחוס נחלחסי חזריק חלחטחפחל ילי כחז לי ח"ל מה סהציה נגס חח לרק חחד סאיכר חפילו נעקפריס שלא כעין חער זכוריני סרלחתי נסיי מעסי חוקה להגלחן ריח חחמסטרדחס דסס חוכיח ונכמה מקומות סאיכר נחזר חפילי נעקפריס וסלח כעין חער עכ"ל ילי, וסי זה לא רחייי מערי, ורז חחד ילי כחז לי לעיין כוח נזיר דף יי ובניבוי קנח חייח סיי ייד וחיס יוד סיי סניי, — וירידי חדי מדיה שמעון לני וויינער חניד קריפטט על מה סהגלחי טהגוסס דהריסי צירושלמי ומגלחין טערותיהן כחז לי סקן איחא גיסי זו נחשכין חייח סיי קריז ובחמה מלחטי קרל מסיכט צירויי מיח ויצוי וכו: ומגלחי זקן עיי"ש צריסי ורדיק נחח דלעער חרבן בית סני גלחי זקן וחין כאמר לגלח לסעחח לני? ועיין סרע"ג בעשנלות סיי חקפ"ח עכ"ה, ועיין מה סהגלסי נקנערוס הערות לחקי הכללים סיי ילי חוח יי, עכ"ד חדי חער — וחגה שיש חרב מדיה יעקב חירזחעלזחן נגס סכרע"ג טוכחח מנילה לחיות ומגלחין זקן, כיי מלנד חיריירין חחמוריס דריבוי עלי"י סוד חס מחיחין חיר עכ"ל, חוח סלח דיקדוק סנרלח מערציו שגס סכרע"ג חוח מן חחוקריס לגלח נעקפריס חוח טודחי ליחא ויל סכרע"ג: עכ"י וניח חירי ופסקן חוח צירע"י מיח, ומגלחי זקן חייי נעקפריס כי נחער חיי לא יעברו על כעה לחויף ומחלן חוכחח עילי חודנה סחחיפ זקן למיל נסניל חרבן חציה, ולא כחוחן חחמוריס פגלות חוקן חולר

חוזר להם עכ"ל; הרי להדיח דחודנה הארצי עשרת שקלים
 דירמי נמספרים כדי שלא תקשה לך מי החיר להם לגלג אקן
 ועינה דעכ"פ נמספרים מוחה דאליה אחתי תקשה מי החיר
 להם לגלג חסי נמספרים? ואולי טונת סרע חילי "תוכחה
 ענינה לאוחן העגלמן וקן נחשתי חנל סלא פיי חער פסיפי
 דחין כחן "אפורים חמורים דרנישו עלי" ח"ג. —

עוד ח"ה קא חזינא בדברי הרב הכותב מווארשוי שכתב
 בלוח ח' חיל ובסי' ביה הלל על י"ד ס"י קפ"ח ח"ל ולי
 נראה דכוונת הה"ד לתחמיר ושוים דנחוקהיה: לא חלכו
 חנל זה סתיהגים באשכנז לבפור צב"י ראשי הווספרים
 ושקרין כ: הסערות ואין נראה ש"ס שישי כמו צה"ר זה
 וודאי ח"סיר געיר הוא, וכן י"ס חנן שווספס"ים נמק"ס
 הזקן ות"ח מ"סיר הסער כ"ח"ה לי פ"שי"י כ"ח"ה ח"סיר
 גטור, צב"י ח"ד"ה שהנח"ה לע"ל צ"ח"ה ו"י צפ"ח"ה ט"ה
 מערכת ב' ח"ח"ה ח"י ד"אכורי ח"י"י מ"די"ה ח"ף ס"ל"ה כע"ן ח"ער
 גם ע"ס"ס נ"ח"ה דנח"ק"היה"ם לא חלכו עכ"י, ופוק ח"י צ"א"כ"ר
 ג"י"י הר"ש דמ"ל"ד ה"ד"ן ח"ן צ"ו ט"ס ח"ס"ד וכו"י עד כ"חן
 דנ"י הרב מווארשוי — הנה מדנ"ים ח"לו נראה ש"ר"ב
 ביה ח"ל ח"י"ח ס"ד"ן נ"ד"ר"י ו"ד"ר"י ח"ק"י ח"מ"ד"ה"ו ד"ר
 ס"ח"ה נ"ה"ה, כי ה"י"ה ח"ל"ל ש"ח"י"ה ח"מ"י"י צ"פ"י פ"י"ח ח"י"ח
 לה"י"ח ח"י"י מ"ד"ר"י ח"ד"י ח"מ"ד ס"ח"ה ז"כ"י"ו ל"ח"ד"ו ד"ק ע"ח"ן
 ק"ל כמו ע"ס"ר ט"י"ס! וגם כ"ר ח"ח"י"ה ל"ס"ן ח"ד"י ח"מ"ד
 צ"ח"ה ח"ד"ה ו"ס"ס לא כ"ח"ד"ר ד"ק י"ח"ס ח"מ"ש כ"ן י"ח"ן ט"ס
 ס"ח"ה ע"י ח"ער ח"י"י נ"כ"ו"י ח"י"י ס"ל"ה ח"ח"ל"ע ס"ד"ר ל"ח"ס"ר
 ד"ק ס"ח"ה"ה כ"מ"ק"ה"פ"ק — וגם ע"ד ח"ח"י"ו כ"ה"ן ח"מ"ן
 ח"ח"י"י"ף צ"פ"י ח"י"ס צ"י"ד ס"י"י ח"י"י ד"ף ט"י ע"צ מ"ס"י"ס ו"ח"ל"ך
 ד"כ"ס מו"ח"ר עכ"ל, וצ"ע"ק"ד דנ"י ח"י"ה ח"ל"ל כ"ר ח"ס"ג
 ע"ל"ה"ם ח"מ"י"י צ"פ"י פ"י"ח ו"כ"ה"ן ד"ה"ר"י"י ש"ח"י"ח"ה ע"ח"ר ח"י"י
 ר"י"י ו"ח"ד"ר"ה מ"ס"ס מ"כ"מ"ע ל"ה"י"ס"ך י"ע"י"י"ש וע"י"ן צ"ר"כ"י י"ס"ף
 ע: י"ד ס"י קפ"ח:

ג מ"ס"כ הרב הכותב מווארשוי בלוח ז' ס"ח"ף מדנ"י ח"ד"י
 ח"מ"ד צ"מ"ע"ר"ה ח"ח"ן ח"מ"ל"ה מ"ש"מ"ע לה"ד"י"ח ד"ח"י"כ"ר ג"ח"ר
 ח"ח" ל"ג"ח ח"ק"ן נ"מ"ס"פ"ר"י, ע"מ"ד"י נ"ח"ל ו"מ"ש"ח"ו"ם ל"ש"מ"ע ז"ה
 ו"ח"ח"ה צ"ע"ל"ל ש"ר"ב ח"כ"ל לא ח"ב"ן ד"ר"י ח"ד"י ח"מ"ד ס"ס, ח"ל"ה
 ס"ס לא ד"י"ר ד"ק מ"ח"ר"ח"ה ח"מ"י"י ש"ה"ח"ר נ"ג"ל"ח י"צ"ח"ה"י"מ"ה
 ו"כ"ו"כ"ח"ו ח"ה ל"ה"ל"ל ח"ה ח"ע"ס ו"ח"ס"י"ר ר"ב"ה ד"ה"ש"ח"ח"ה ח"ק"ן
 כ"ח"ש"ר ע"נ"ח"ר צ"מ"י"י ח"ח"י"ה ח"כ"ו"י ק"י ע"ס"י"ה ח"י"ל: ס"כ"ח"ן
 צ"ע"ה"ס"י"י"ה ח"ח"ר"ן מ"ל"ה"ס"ח"י"ה ח"ק"ן צ"ח"ער ו"צ"ח"ה"י"ו ח"ח"ח"ה
 ס"כ"ע"ו"ו ס"ע"ר"י ח"ח"ו"מ"י"ס ח"ה"י"ו"ד"י"ם ל"פ"ח"י"ה"ם ח"ל"כו ל"ח"ו"ח"י"ם
 נ"כ"ר"י"ם צ"ח"ה"י"ו ו"מ"י"ל"ה ח"ה ע"ש"ח"י"ח"ן צ"ח"ער כי ח"כ"ר"י ח"י"י
 צ"ק"י נ"ג"ל"ח צ"מ"ס"פ"ר"י עכ"ל, ועל זה כ"ה"ן ח"ד"י ח"מ"ד לא
 ול"פ"ד ע"ה"ר"ח"ה ח"ג"ח"ן ח"ק"י"ד ח"כ"י"י צ"ח"י"ח"ר ג"ל"ח"ה צ"ח"ה"י"ע
 ח"ש"ר ח"ח"ח"ה ל"ה"ל"ל מ"ח"י"ס"ר"י ר"ב"ה ח"ש"ח"ח"ה ח"ק"ן ו"ל"ה ח"ח"ר
 ח"ל"ה ל"ח"ר"ח"ה ס"ע"ה ל"ה"ל"כ"י"ם ל"פ"ח"י"ס ח"פ"ח"י" ו"ל"פ"ח"י" ס"ל"כ"י"ם
 י"ח"י"ל"ט, ו"ר"ב ח"פ"ר"י"ל"י"ם ס"כ"כ"ס"לו נ"ה"ם עכ"ל, ו"ח"י"כ"י ח"ד"ר
 צ"ח"ר ד"ל"ה ע"י"י ח"ד"ר"י"ה ד"ק מ"ס"י"ח"ר ג"ל"ח"ה צ"ח"ה"י"ע ח"ש"ר
 עכ"ל

לפי דבריו לא יפה עשה הכנ"י שספר, — ובחננת ח"ד"י
 ל"ח ח"ד"י"ה ח"ח, כי כל רב"י ד"ח"ו ח"ר"ע"י"ו ע"ד ח"ח"י"ח ח"ה
 וגם ח"ר"ב ח"ד"י"ח צ"מ"פ"ו ס"ס ח"ד"ו"ל"י"ם כ"ח"ן ס"צ"ע"י"ן ג"ל"ח
 צ"ח"ה"י"ע נ"ט"ה ק"ו — ו"ע"ח"ה ג"ל ח"י"ם י"ש"ר צ"ל"ך י"ש"ט"ע
 ס"ח"ר"ב מווארשוי ש"ח"ה מ"ח"ד צ"מ"ש"י"כ ח"ח"י"כ ח"י"ל: ח"ח"ר ד"ר"ב
 ח"ק"ד"ו"ס"י"ם ח"ל"י ל"פ"ח"ר ח"ח"ה ע"צ"ר"י ל"פ"ר"ש ח"ח"ח"ר ח"ה כי מ"י
 ח"ח"ה ח"י"ם צ"ע"ר ו"ל"ה י"ד"ע ו"כ"ס"ל"ל ל"ח י"ב"ן ח"ה ח"ה ו"כ"ל ו"ח"ע"ר"י
 י"ח"ה ו"י"צ"ע י"כ"י כ"ל ד"ר"י ח"ד"ר"י ח"י"ו מ"ו"כ"ב ע"ל ע"מ"ן
 ח"ק"ט"ר"ה ח"ק"ן נ"מ"ס"פ"ר"ה ח"ק"ן צ"מ"ס"פ"ר"י"ם ו"כ"ו"כ"ח"ה כ"ע"ה
 צ"ע"ס"ה ח"ק"ה כ"ח"ש"ר י"ח"מ"ד ס"ס כ"ס"ח"ח"ן ח"ו"י"ם ס"ה"ל"ו"מ"י"ם
 ע"ג"ח"ן צ"מ"ס"פ"ר"י"ם ח"ס ע"ש"ח"י"ח"ן צ"ח"ער עכ"ל:

ובטעות ח"ה ק"י להרב הכותב מווארשוי גם נסוף
 ח"מ"ח"ר ח"ל: ו"ע"ה ע"ס ח"ל ס"ס"י"י ח"ד"ר
 ס"י פ"י"ח ח"ש"ל"ח"ה ל"ע"י"ן צ"פ"י ס"ח"ד י"ח"ק ח"ח"ה ח"י"ו
 צ"ק"ט"ו צ"ח"ע"פ"ח"ה מ"ד"י"י ד"ח"ה"י"ו ו"ס"ס י"ק"ר"ל כ"ל ח"פ"י"ר"כ"ו"ח
 ו"כ"ל ח"ח"ק"פ"ח"ה ח"ע"ע"ט ע"ל"י"ו ח"ד"ו"ל"י"ם ז"ל ו"ע"ק"י"ם ס"ס
 צ"ז"ה ח"ל"ש"ן: ח"י"ם מ"ד"ע"ה ח"ה נ"כ"ל ח"ח"י"ם ס"ח"ר"ב י"ח"ק"ל
 ח"כ"ל צ"ע"ע"ט מ"פ"י מ"ד"י"י ח"מ"ה ס"ח"ר צ"ו מ"כ"ל מ"ה ס"כ"ה ו"ח"ר
 ל"ח"ק"ר ח"י"ק"ר כ"כ"ל ח"ק"ף כ"כ"ל מ"ח"י ד"ח"ח"ר ר"ב"ן ג"ס צ"ג"ו"ח
 נ"ח"י"ש ל"כ"ל מ"י ש"ש"ר ע"ל ח"ק"י"ה ו"ס"י עכ"ל, ו"כ"ל ח"ר"ח"ה
 י"ש"ח"ע"ם ע"ל ח"מ"ד"ה, מ"י ח"ח"ה ז"ה ח"ח"י"ח"ה ח"ש"ר מ"ל"ח ל"כ"ו
 ל"ח"מ"ד ס"ס"ס"י"י ח"ר צ"ו ח"ח"ק"ר ג"ל"ח ח"ק"ן צ"מ"ס"פ"ר"י"ם, ח"ל"ה
 צ"פ"ר"ח"ה מ"ע"י"ם כ"כ"ל ז"ס ס"ח"פ"י ח"ל"ו"מ"י"ם ע"ג"ח"ן ח"ק"ן ח"ח"ן
 ג"ס ח"ח"ר ח"ס"ס ס"י"י"י לו ח"ח"ה י"ד"ע"ה ח"ר"ב"ם ע"מ"ד ח"ח"ס"ס
 ח"מ"י"י ח"ח"ר"י"ם מ"ג"ל"ח"י ח"ק"ן צ"ג"ו"ח נ"ח"י"ם? ו"ח"ה ג"ס כי
 ח"ח"ק"ו"ח צ"פ"י פ"י"ח ח"ח"ן מ"ח"ר ע"ג"ח"ן ר"י ס"ח"ו"ל
 ל"ח"ר"ה ו"י"ך י"ח"ן ס"ס"ן י"ח"ן ג"ר"י ח"י"ה, ו"ל"ה י"ש"ח ל"כ"ו
 ל"ח"ח"ר"ה ח"ד"ו"ל ו"ס"ח"ר"ה ח"ש"ר ג"ר"י ח"י"ו? — ח"ק"ן ח"ד"ר צ"ח"ר
 ס"ס כ"ח"ן ח"ר"ב ח"כ"ו"ח"ה מווארשוי ח"ג"ן ח"י"פ"ח"י ע"ס"ו"כ"ה, ו"ל"ה
 כ"י"ן ח"ל מ"ט"ר"ה ח"מ"ח"ה, כי י"כ"ל ח"פ"י"ר"כ"ו"ח ו"כ"ל ח"ח"ק"פ"ח"ה ס"ע"ס"י
 ח"ד"ו"ל"י"ם ע"ד ח"מ"י"י ח"ח"ה ח"ח"ה ח"ק"ן ל"ע"י"ן ג"ל"ח ח"ק"ן צ"ח"ה"י"ו
 כ"ע"נ"ח"ר ל"ח"י"ח צ"מ"י"י ח"ח"ר"י"ם ח"ח"י"ה ח"ש"ו"ח ק", וע"י"ן כ"ה"ן
 ח"פ"ח"י צ"ח"ע"פ"ח"ה מ"ד"י"י ד"ח"ה"י"ו ש"ש"מ"ע מ"פ"י ע"ג"ד"י ח"מ"ה
 ס"ס ח"ר"ב ס"י"י צ"ע"ל"ו ח"ר צ"ו, ו"ח"י"כ"י ח"ח"ה ס"ח"י"ח ס"ח"י"ח ח"ר"ב
 ח"כ"ו"ח"ה מווארשוי מ"ד"ר"י ח"פ"ח"ד י"ח"ק ג"י"כ נ"פ"ל צ"ג"ד"ח:

וסיק ח"י כ"ח"ה ח"פ"ר"ה ע"ל ח"מ"ד ח"ר"ב ח"י"ל ע"כ"ל ח"מ"ח"ה
 ח"ס"ט"ו ח"ח" ח"ך ל"ח"ר"י"ל ח"ח"י"ר ג"ל"ח ח"ק"ן וע"י"ו
 נ"כ"כ"ן צ"ח"ח"כ"י"ה נ"כ"מ"ה ד"ח"ק"י"ם ו"ל"ד"ו"ג"ח"ה ח"כ"ד מ"ש"י"כ ח"ר"ב
 ח"י"ל מווארשוי ע"ל ח"ר"ב ח"ד"י"ח ח"י"ל: ח"ר"י מ"נ"ח"ר ע"כ"ל
 ח"פ"י"ל"פ"ל ס"לו צ"פ"י ח"י"ם ל"ח"ח"ר ק"ח"י ד"ק ע"ל ע"ר"י ח"ד"ו"ס ס"י"י
 צ"י"ע"י מ"ו"כ"ח"ן ל"ז"ה, ח"ר"ה ל"ח"מ"ל"י"ח ז"כ"ו"ח ע"ל"י"ח"ם ו"ל"ח"מ"ל"י"ן
 צ"ע"ר"ה, ח"ל"ל ל"מ"י י"ש"ח"ן ח"ש"ר מ"ו"כ"ח"ן ל"ז"ה, וג"ס צ"י"ו"י"ו ח"ף
 צ"ע"ר"י ח"ד"ו"ס ח"ח"ן ס"ו"ס ע"ל"כ"ו"ח מ"ח"ה צ"ר"י"ט, ח"ח"ן ד"ו"ר"ש ו"ח"ו"ב"ע
 מ"ו"ט"ו ל"ע"צ"ר ח"ל"י"ה ע"ל ח"ש"ח"ח"ה ח"ק"ן ג"ס ח"י"י"ם ח"ח"ל מ"ד"ה
 ס"י"י ח"י"ק"ר ג"ח"ר כ"ח"ש"ר כ"ה"ן צ"ע"ל"ו צ"פ"י צ"ר"כ"י י"ס"ף ח"י"ל
 עכ"ל

עכ"ל עדנרים סלנו משמע שחס אין המלכות ונחת גם
 החיים באל תודה דהוא איקור גמור, וז"ל דגם גימי הידיאל
 לח"י שום עלכיה שהתחה בהרי כהז לה"י וז"ל: ולמי
 שה"י שרי צארן חרום יזיהא קחאר, ומוכרח - לקפר אקו
 -- עשוע העשם ההיהר היה משום שה"י קוחר י"ש להש
 שהגוים ירחקו ממנו חס גא יגה לח זקט, וגא ינלח
 ט"ף נציהו וזה העשם ט"ף גם עהה ציהר קלה וציהר
 ע"ו, ומטיב בטס קי צרכי יוקף שע"ד האמה קהרי הירי
 יוקיר גמור הוא בעשיה הזקן בטום אישן, -- מי לא ידע
 הה יחה שונד הקנטי אקיר נגנה לה אק"י הלח ה"י דבר
 טנה הכחיש אדם מעולם, חנך כצר כחז אדם שאין לו
 עסק צנקהרות, וצמוך ארצו עוד איה"ס ענה --
וגם צהשונד דברי יוקף ק"י כיה חיט אוקר עלר הלכה
 רק עש"י הקנלה וצחנס מורח אורח הכחז ממו"ד
 קה"טש (בולקט יוקף ק"י קליג) צין האוסרים מדינא --
 יעטיב ארצ הניל (טס) וז"ל: דחף כי צס"י כיה כחז טס
 רק להטיג על צמר עסק וכו' חנך צהשונ' שה"י צדיה גם
 הרמזים כי טס לענין דינח דיש לחוש להלכי דגם בלח
 הער פעור חנל אקיר עכ"ל -- חפסחי צהשו' החוח ולא
 מלחתי עזה כלום, חנך צעח שנהכוזן הטחז לתשיצ' לה
 חק גם צהשונ' שה"י חינו אוקר מדיני-לכל ישראל, רק
 לעקמות שטיהגין כן, חיל כשאלת: מעשה שהיה כך היה
 עפראנקי ה:כו קוחרים לכח:נקי וטי וזן היס חשר צלו
 טס הודי להס חכמי העיר כנהוג נעשות כונהג עירס צין
 צקוליה וצין צחמרות, חף שה"י היסך מונהגי העיר חשר
 צרו טס כד"ן מי פדעמו נחצר, וצין ונהגס סלהס הכחי
 אוחן לגנח הזקן צמקפריס כעין הער כמנהג עקומן וחין
 פוכה פה ועלפ"ף שהכול יודעין טכן הוא המנהג צפראנקי
 ,ולכ"א שום איקור צדצר ועוד שלא פלות האקן בלנד הס
 מגלחין צמקפריס חלח חף כל הזקן צלופן שאיני ענה הער
 עכ"ל הזקן וכו', ויהי היס חמר סנפערו החכמים הניל
 הקיפו להס הקה: חכמים חמרים ורוליס החכמים לעשות
 הקכעה גדר הפראנקיש טנח יגנחו כמו בהיה עושין עד
 ענה חלח שידדו: אקן ,כמנהג העירי חנך הפראנקיש
 חין חולין וחומרים טהס חין מנכי, עירס לחיזה כפיסין
 החח עעשנחן עשכי פדעחן לחצר לעירן עכ"ל השאלה, --
 ופכה חף סנחשונ' שה"י החח החי: טים צחמה כח ציד חכמי
 קאלניקי נעחה ציד חכמי פראנקי לגלח אקנס -- לח
 עחמה טים איקור צדצר מועס טכ' הרצ הטחז מיוחרטוי
 וסייעחו -- רק כמיס להדיח צקף החשונ' חיל: ועעשה
 צנידון סלפניט צודחי הח דככי חכמי קאלניקי נגדל זקנס
 נח מפני איקור חרה נחגי כן דכצר עסקמה עמי רבותיו
 זל דלח ססחית הוא צהער חנך צמקפריס ,מיוחרי ואפי'
 ריח דאוקר צמלקט ורהיטוי מודה צמקפריס ,דמוחרי חנך
 עשום פרישות וקיג לתורה נהגו כן ,ובזה כיע מודים

דהאיך נשם חקור לשנח מפני המחוקקי עפי': --
 חמה שהציח טס גם דעה חקלה פיקקים לפרס' דמי'ט
 הרמזים לצל, צמספריס פעורי הייני חנך ,חקורי -- חכן
 לח מפני שדעתי ניטח לא הפירוט חזכיר חותק, רק להיטיח
 מזה דמנהג חכמי קאלניקי היה מנהג ישראל יבנו על חנה
 חשה, ולא כנוו טעעט חכמי פראנקי, שאין מנהג החח
 טים שורפ ועיקר לח צדצרי הנמיר ולא צדצרי הפיקקים
 כי אין גם לח- צדצרינו שיאקור כנוו הזה, רק המנהג הזה
 לקוח מונהג ישמאלים טגס הס כהגו טלח לגלח הזקן, ע"ז
 כחז הדצרי יוקף ד"ח דיש חחי וחצרים שאסרו גילוח הזקן
 ונהס חששו חכמי קאלניקי חנך צדור טלח עלהלשעל דצרי
 יוקף אפי' צחלוס נאקיר גינח חזקן מדיני לכל העולם, [חמרי
 כהגו זחה שורטו חדס יקר אי מוק"ק נשיאוק טגס הגחיק
 מלחח זל"ל חחיר נפשיעות צספיו שרה דצרי חיים גילוח
 הזקן צסס, וז"ל טס (צחיצ, וייד ק"י סיג) עיד שאלתי
 חס מותר נחיש טנהגין חלי אקו וגצות עיני וחלי השני
 כשחר שחר חס מותר ללצעס, ומעכיה טעה להקל וחווה
 לי טובא וכו' וגם המהחי ח"ך ענה על דעה להחיר אפי'
 איקיר דרצנן צמקוס טיכיל להקיר מרסרו צמה סינלח: ע"י
 טס כנוו שנהגין בכל מדינות אשכנז ואין צה טים איקור
 כלל, עכ"ל העהור, -- והרצ הגחון מויה הילל הבהן
 המכונה דרי קנין כ"י הרחה כי הסי חרדים פרק ה' וגם
 טס חיהח להדיח: וצמקפריס כעין הער ימוחרי, כיון דכחפ
 צרו לבין הסחחי חחי חלח צהער דוקח עכ"ל):

ואחריו חשר הרחמי צדעה שאין גם חחד מן הרחשונים
 שיאקיר גילוח הזקן טלח כעין הער וגם האחרונים
 חשר דעתס לחקיר הס רק מעט מועיר, אשיצה ואשימה
 עיני על הרחיות שהציח הלמח לרק והנח מוכי הרצ
 הכחז מיוחרטוי, הנה הס חחכו הרין לחקיר גילוח הזקן חף
 צמקפריס טלח כעין הער מוכח ד' טעמים: ח' מלד לח
 ילצט נצר, צ' מלד חיקות הגוי, ג' עשום קייג נחורה,
 ד' מלד אקנלה, -- והנה צענין הלחו דלח י:גט נבר
 צדור כשעס דלח טיך למיקר משום זה רק הנערת פער
 ציה הפחי וציה הערות אפי' צמספריס, חו שחר עקמות
 צנוף ודוקי צהער חנך לח גליח הזקן, וכנוו שחעיר שהגי
 י"ס צוי:קט יוקף דחין זה סנלח חשה דחסה חין לס אקן כלל
 ועוד דגס פער ציה השחי וציה סעורה חחי חקור, רק
 צמקוס שאין מעצירין חיהן חלח נשים חנך צמקוס שמועצירין
 חותק גם החכמים מיהר אפי' לכהחלי לדעה הרמיה קיחן קפיצ
 קעיף ח' ,ואיז פסיטי לענין גליח האקן דיש כמה וכמה חכמים
 סנבלחין אקנס חו לח מקרי סנלח חסה, וחין להטיב ע"ז
 כי אה רק ענהג גויס, ז"ל דהרי הפרישה כס כחז וז"ל
 נראה דכל חכמים גויס דכיון דנהוג נחג ולמדין מנהג
 הוא דעכריס עכ"ל, -- ונחזיר ניח ע"ז צכלה קניג לח
 חזכר פער חזקן כלל רק פער ציה הפחי וציה הערות, וחי

הי

יהי הדן ה' גם זוקן לא חתומט חד אמרי' לתפיעטמ
 דגס המעניר שער הזקן לוקה מכה מרודה עסוס לא ילצס
 גנר וכן מוזחר שגא כדנרי הליל החדס מרי זחק דקיל
 האס גליסני צי דלוקה עהית ונרחה מדנרי האספי סס
 דאפי' צמקפריס כעין הער לוקה מהיה לריי וכ"ס הקתיג
 ורחיי גזה מוקושי' הגמרח סס ימיהצ'י הצערה שיעור חי'י
 מדנרי מרי חלה מדנרי קוסריכ. וחלי קשי' דלמח הק'
 צריית' מיי'י צמקפריס יריי דאסר הוי רק צחער? ועכ"ח
 דשומיע ניה למוקסן דריי אף צמקפריס אוקר משה וכדעה
 התיכ' — וחי הי' אמרינן כדעה הלמח לרק דזקן לא גרע
 מניה הבחי וניה הערוה תקשה לר' י ותליתין דמכיה כיה
 דסס חית' להדי' צסלוח הזקן דחי' חייב אלא צהער
 מ"ש צניה הסחי וניה הערוה דחי' חפילו צמקפריס?
 ועכ"ח מוכרחין אנו לומר דליש לא ילצס גנר רק צניה הסחי
 וניה הערוה ולא צזקן וכתיב והיה רחי' צרוי שלא כדנרי
 הלמח לרק החדס שחידוש דנר מסגרהו מה שלא חכר
 צשים סוקק מרחשוניס ואחרוניס — וחולי חמד הרצ
 יקודומי עכ דנרי הבי' [ומכילוי הטי-] סהציא צסס ארצ
 ריי לחסר צחער חחה הגרון עכ"ס מדרצנן מטעס יסחירו
 חכמיס נהעניר שער צחער צכ"מ צנוק ואפי"ו על זיעוחי
 לפי כדומה להיקן נשים עכ"ל, וח"כ מוסמע להדיח סגס
 צזקן סייד לא ילצס גנר. אכל זיה דהצי' לא כחצ אזה רק
 על חחה הגרון ססוח למוטה מן הזקן ושייד לגוף, וגס עיי'
 השיג הגלון ריח ויכנא וכחצ דמיס מכל מקומיה הזקן
 שלא צמקוס הסחיה דמוחר אף צחער יעיי"ס :

דהנה הרצ הכוחב מוזחרשו' סס כמולא סלל רצ סמלח
 מליחה צאצרבנאל פי קרוסיס וכחצ עכ"ח הסונה
 נלחה למדרכי ורחיי צרוי להגלון למה לרק סיס צהסחה אן
 חסירי דלא ילצס גנר עכ"ל. אמנס המעיין סיטי' צדנרי
 האצרבנאל ירה' סמלנד סחין למרן חלכה מדנרי חגדי
 חין כאן רחי' כלל וכלל, דנחמה דנרי האצרבנאל קסין
 להילמן דנחח'י כחצ חיל אס להקיף פחה סרלש ותסחה
 הזקן סה"י גיכ מדרכי האמורי כתיס הרצ המורה וכנגד
 העגודה צ לוח לא הקישו פחה רחסכס ולא ססחיה חה
 פחה זקני' עכ"ל, מדנריס הללו מוסמע להדיח דאקרי אמורי
 הקפה פחות ארלש ותסחה חזקן עסוס דרכי האמורי
 — חח"כ כחצ חיל וחומר לא תקישו לסון רניס
 לכנול חנסיס ונסיס, וכלצקן ימיד לא ססחיה
 פחה זקני' סחוח מיוחד לזכריס, כי ככללו הנסיס חסר
 סערוחיתן ארוכות וגדולות לא יכרהו אוחן לעסיה סיקף
 סני' ארלש כנחצ הזכריס כי חסר כן שלא יעשו הנסיס
 כאנסיס, וכן חסר הזכריס שלא יסחיהו פחה זקנס להיות
 כנסיס צלי אן עכ"ל מרי להדי' דלא מוסוס דרכי האמורי
 אלא מוסוס לא ילצס גנר קאסר הכחוב וקסי' ריטי' לסיפח'ף
 ועד דנסיפח גופי' חיי' סתלי מיי' וצי' דנחח'י קאמרי

מחצת

עומע דאך גילוח האך אקור מעעס דלח ילנש גנר, ומשיב הרצ האשיב: (זי'אקט יוסף ס" קליב מחננה טעיה) דעמס אין ראי' כי דוקא גילוח לאחממאלה היך נשא חסיד חבל כורך טוראצין המסחפרין סומחין ספה העלייה או החח הגרון או כשעמספרין נמסקר שליט סמוך לבשר לא נחוי היך נשא עכיל. אנה שזח עכיס מודר נמקלח דאס איז מניח ספה העליכה או החח הגרון או כשעמסר הפער בקמנים שליבי מניח סמוך לבשר כזח או גאמח חסיד מוכח לא ילנש גנר, ואס כדנריו כן איז מודע סתמו כל הפוקקים שהגחתי להחיד גילוח האך כבינו ולא חזקי צין אס מניח ספה העליכה או לא? — אמנס מלחתי נסי' חיה סאל להרצ חידתי ס" קל אחי ייד (הצח דגריז צפחתי השוני נקדר אנו סיק ח') סכי נדחתי רחית סאריה להליך לננו גנר מן הרנס יוחנן ס' כי הלח חיל ומח עמניח מהרגי' כנר כחנתי נמקפוח חמירס דאין זח סאגניס עיונחן ולא חשפין חמח כל ליי ג-ה השיק ופוקקים עכיל, אחסונ סעל דצרים סללו אין לי בטוסיק כלום. —

המעם

לדק החדש נקוס חקות סעכרס, ובנחכית גם כאן אין דנריו עוכרחין כלל, כי כנר כחצ החתיק דאך דקדס גזיר: הרועיס אפסר סאי אסור מוסס חקית הגוי עיני עתה אחרי אשר כנר נהנו ישראל לגלוח עסוס מעשה שהי' או אין צו סוס כדער ופסקם כלל, ואפי' ריח איקור אין צו, אכן הרצ מווארסרי אלהיך להביא רחיה וגי' עדרטיס ער החתיק דאך ציני חמני סאלמיד הי' היפיס צין ישראל לעטריס בגילוח סוקו, — והנה מה שהביא מועדיר סי' נשא ריש סי' וי' ועטסיס רצה צורדלי אין הוכחה כלל ער סחסיס, וחוני הי' מניח המדרס נסלישתי לא היח כוחצ מוכחן ראי' לדנריו, כי אז לטון המדרס: איז לוי כל מעשיתין סל ישראל וצודלין מן אויס צאריסחן, וצאריסחן, צקלירחן, צעערו, צדיסחן, צגריסס, ציקניסן, ונחלחחן, וצונוניסס. — צאריסחן: לא המרוש צסוד ומעור. צאריסחן: כדך לא חצע כלאים, צקלירחן: לא חכלה פלח סדך, צקלירך. צדיסחן: לא חחקיס סור צדיסו, צגריסס וניקניסס: מלחחן ודמען לא האחר, צגליחחן: ופלח אקנס לא יגלחו עכיל המדרס, איז להדיח סהמדרס מונה וסולך מעעפך כל ישראל סעמקונה מן העטריס, צאריסח: ססישראל חאר סלח למרוס צסוד ומעור, והעטריס איזי חאר צזה, צציעה: הישראל חאר סלח יצע כלאים ועטיס איזי חאר צזה, צנחלחחן: הישראל חאר סלח יגלח אקט, נחענר, והעטריס איזי חאר צזה, אלח עגלח צין צחער ובין צעקפריס, והחיד דהיי מלי לעיער גיכ צאכילחן: הישראל חאר סלח לאכול כצילות וטריסח, ועטיס איזי חאר צזה, צנחליכחן: הישראל חאר סלח לילך אלפיס צסנה, והעטריס איזי חאר צזה, ועוד כמס וכמח דצריס אשר מעשיתן סל ישראל עסונה מן

דנר

הדפסה ברזולוציה מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

רצני ריי נר זצ"ד צנרכו ל"ג ע"ג, והוא בעלמו כחז סס ודל: ולא תקשה עלי באומר על קן ליפור יגע רחמד וגומר, כי הוא לפי אחת משהי דעות אשר זכרטה, ריל דעת מי שחשב קאין טעם לחדה אלא הרטן בלנה, ואחתי נחשכו אחר הדעה השכי עכ"ל ארי להדיל דלח קיל טעם רבזרח האנך על ענדיו אלא שלכל מוליה ומוליה ים טעם אשר טבל להשיג נשכל האינטימי, ואנו מחו גיבס לחפש אחריה — ואיכ צרור כשמש שמשיה הרעננים נקפירו העוריה, כי גלוח הזקן אקור נפטי כהיה חק טמרי גויסי לח להבדיל האיקור זה, חנה דוקא ליתן טעם, מפני מה ^{האקרה החורי ועפני מה לוקן עליהם כמיט.}

ועד אשיי חי הימי כדעת הנצי שרמנים נח להגדי: האיקרה, שונדר הלוח המפירש נקרה, עונר נמי צלחו דנחיקותיהם לא חלבו, גיכ איח ליאור מטעם זז מקפריס או מנקע ורהיטי — דהא הנצי בעלתו לחז נקי קטיב חיל וחימי חייב עד סיפחיה נחעד כעומר לחל נמקפריס כען הער דליכי השחת: לח אידי קרה וסרי זפיי לכחחלה ע"ה, ארי נהרי ז דסיל להנצי דחף דהשחחה האקן אקור גיכ ומשום חיקה הגויס מינו נמקפריס כעין הער מוחר ועכיה כמטיב דלח היה מנהג טמרי עכויס להסחיה זקן נמקפריס רק נחעד דוקא, — ואין להקשות מדוע נחמה יחי מוחר לכחחלי כחי דלח היה מנהגם להסחיה עיי מלקט ורהיטי וכדומה, הלא לענין חקה עכויס פסקין דחסיי סלח כדרך עבודתן אקרי מיהא איכי, וכמה דגריס ים דחיי חייב לחל אקרי מיהא איכי, וכמו דליחא להדיי צרשיי מוכח כיה לריש דחיי חייב עד שיכחז חח השם וכחז רשיי סכי: ומיהא אקור לכחז טוס כחיצי בעולם אפילו לריס אלא דחיצ מלקוח לכח עכ"ל, וגם צרשיי פסקינן דחייו חייב אלא בכלי, לחל פשיעי דאקור חפיו ציר, — הנה קשיי ז תקשה הרב למח לרק ורלה נחמה להוכיח מכאן דהמיד לענין גלוח הזקן, דחייו חייב חנח אקרי מיטח איכי, — ולי הדעי כדחח דאין מכאן רחיי כלי, דוודחי לענין קריחי או שריטי נחשנחו ניכרח נחך מעסיי שעיט כן לדמות לעכויס, ואיכ אפי' אי סינה קלח זיל נחר נחשנחו דלמה יעשה זחה, חס לח להחמות להן, משאיכ בני גילוח הזקן צוודחי סברי שנושה כן לייסות חח גיפיה וכהי דנחעד אקרי, כי עשה ממש כעבודתן כמלקט ורהיטי וכדומה מי יימר לן דאסור, ורויק —

אולם האמה אגיד ולא אכחד כי נסי מלטה השם סיי ריני מולחי ממש כדברי הרב למח לרק וזיל סס: וכחז נסי החינוך שעל השחחה זקן עונר ער סכי לחוין חן מחמטה לחוין הכיל דהייט נחיקותיהם לח הלכו ולא ילכס גגר טעלה חשה עכ"ל, ארי להדיל דסייך נחשחחה זקן טעם דחיקה אגוי וגם דלח ילכס נגר? אמנס חפשיי נחישש אשר חיטש ולא מלחי נפי אדסך מזה כלים.

ויזלי כאמרו הדגריס מפי הרחיה לח אי סחף הפיקסיס עולהביאן, וגם הלמח לרק אשר חידש דגריס סללו נמקפריס לח אי סחיק להגיז קער ל-גריי מדררי קפר החיטך הגיל ודרברי מלוח השם צוודחי לריכיס עיון גייל, — ואף אי ח עי סחמה איח כדברי הרב ציגל מליה השם גיב חין רחיי מדרריי לענין גילוח הזקן נמקפריס אי עיי סס כי סבר כהנחי לעולה דלח סיך חקה אגוי רק נחעד לחל לח נמקפריס או עיי אופן אחד כי זא לח אי ממש כנו סחן עשין ואחיהיק לח אכרה רק חס ודמה לכן צוועטה ונחכליח כי אהורס הקפידה גס עי: המעשה, ינס לרו דחח ילכס נגר גיכ לח סיך נמקפריס רז נכס כמיט כוועטה צייסיי דגרי רניס נחי דלח אקרה אהורס רק כריך גילוח נחאיכ נמקפריס רז נכס הוי שלח כריך גילוח דומי לטכריי, ורויק —

המעם איי לאסיר גילוח הזקן משום סיג לחמה, איי גיכ דבר שאיט נחקל על הלל, כי חט חין לני רשית לעשות סייניס ודריס בעלמנו, ומדח חכויס כן הלא ועליהם חין לסויסיי וחין לעדע, כי לנס היי פיזוח כפחחו של חילס וסיקן דגזר נגזר וסיקן דלח גזר לא גזר, חט חין לט להדיר אחריהם כי מקחמל טעעס ונמיקס עמס, ואקור לני לעשית סייניס ודריס נקנחמיטי כי נחח חין חט מחקריס רק חקלקליס וכל המוסיק נרע, ולס חיוס לח נקבל פסק האלמן ערך נמקוס חמה לעמר לח נקבל פסקו גס נחיקומח אחרים — וכל אחד יחי טנה נמה לעלוש — ופוק חזו מטיכ נפי חוסל יעקב על הסוק לח חסיפו ולא נחעד עמנו, הלא חישיל הדעה, לחמד שסי טוחל כלים נחשכו וסיה מחזיר לנעלה כי כלים נעטר חמה, כי קענחה נעטר קערה חמה, וכאשר הנח אל אחד כי קענחה כהעלה מאור לחמה, מדוע חסן לי ייחר הלח לח נחחי גיך רק חמה? הסינ וחמה, כי הכלי אשר סנחתי אל חך חחלי חמה וילדה חללי! ולקול דגריס חללה היי משליר ט חולי חמה לריך כלי גס חיוס וחי וסיה חיוס רינח חלוי, וחמה: חשיליני נח מטרח ככף שלך אגזולה וחי ויחן לו נעמחה גזולה כי חלח יחזיר לו כי מטרתי: ולעמר חנע חח הנוטרח וחמד מח המטרח חח לעק וליעב, וכי מי שמש חחח אשר המטרח נחוח? וחמד לו מי שמש או מי רחח אשר הקערה חלה, ואחרי כי חחה חחננה חחשול וקבלת הדגריס אשר חקדירה ילדה כן חקבל וחחפין כי המטרח חחה, הגעסל כי המוסיק נמנה, חומר כי חמלוה חחה וילדה, ואחייכ כחמר חטוח לייח מזה נחלה חיקרה חחנילות יעשה וחמד כי חחה, לכן חזיר חחחור וחמד לח חסיפו חחלנה וכל חנרע, ודפחיה ושיי: וד: ה' צוולין קייט עיי חחי: חחרי לי ילחי לריי נכחי כל דחמר לן חחמנה שריי לן חוחיי, אשר לן דחח שרי לן כנרי, נחח דס חוחה חלנ נחמה חלנ חיה, חזיר עיחי דשנטי, גדחי לייטי דטורי, חחה חיש גרישי נחי בעלה, חחה חס ינמה, טחית יסח חחלה, וחי ומדוע לח אסרו חכמי החלוד כנרי משום דס, חלנ חיס מעוס חלנ נחמה, נחמי משום חשה חיש וחי? מדוע לח עשה גס כחן סיג ונדר? ושד דחיל אסרו קחס יינס מעוס נחחיהס, ולעש לח אסר הרב חטחנ ועיחחשו גס חין ערף וגס סעכר מעוס נחחיהס, חל ים כמה וכמה מעשעה נחשכנו ולרשח שחניריס חין שחין רק יין ערף או סכר (ניער) ונפרס נלחן חחריי חחאסר לחיסחיליס לשחוח

סמחורין, ואין מלפנין להשטן. ונפרט שמדברי התריכ שהגליח משמע ניכר דגלוה הזקן נמספרים יותר דלא קאמר סס נשן מייני וליט חיינ דק לשון אסור ויחא, ונס מדברי הגמרא דכריחה בני זי סיפי מרגלויה משמע להחיר, דהעיקר כפידוס האחרון של כשיזיל דעל סי הרלוסון קשה מאוד למה הארבו לנס גדול כזה לעלות בכל עת שהי מדבר לעיקר זקט? ולי משום שלא ישל על הארץ כפי השטותיק הלא כמו כן יוכלו להתדבק היעב בארץ הזקן שכל יוכל על הארץ ולמעט נכסים עדיף טי? וקשי? זו שמעתי מפי הרב הגלון המפורסם מיה דילד הדבדון כ"י (המטנה דרי קלין), ועד קשה לי למה דוקא כשהי מקפה הלא בשעת חכילה ולעיסה אדם מנענע זקט יותר בשעת קיטור, וחאלי לא קאמר כשהי חוכל? ועכ"פ העיקר כפי האחרון של כשיי ז"ל, אלע"י שגשורה מנחם לרוד דמה דברי הרמיה ראיב ח"ל למימד וכשהי מנספרי - אין דבריו מוכרחים כלל, דאי חנינא נתיק טיו עי"א עטדין ומלודעין אסורין, לנסרי ולא קאמר אסורין, להספרי דוק, איב פסיי טלין נשם לדברי הוהר, להחמיר על אחרים ונודלי המחמיר על עלטו קדום יאמר לו, מיהא להחמיר על אחרים, אין לנו חלא דברי הגמרא ופוסקים ומהם אין לזוז אפילו זיו כל טראח: **כנרעד** להצדיק אה הצדיק ולהשיב דין השויע והיחד גילוח הזקן על סכונו ואם שניתי הי רשוב יכפר ויורנו בדרך האמת כי כל מנסח חפצי הוא לדוציא היין באורה ונלו וידוע שלא לכבודי ולא לכבוד בית אבא עשיית, ואת אלא כדי שלא יתירבה מחלוקת בישראל, ודברי השיע שיריין וקייטין ולא ימושו ספינו ופסי ורעיט ורוע ורעיט מעתה ועד עולם אמן.

יין? וכמה כשיש דלט אין השום לעשות סינים וגדרים מסגורחוט ונפרט נעניין גליח הזקן כי השכל יפיר ושאין אט והקנין בזה רק חרבה ותקלקלין, כי יש כמה וכמה בחורים גליח אשכנזי יאוגארן אשר לא גדלו על נרכי החורה והיראה, יהם יסירין זקנס על דרך היחר דהייני נסם וכדימה ואם נהבר להם גם זאת, נטוח אני, שלא ישמעו לני, חלל זאת יאחרי, מה לנו לסם וכדומה, הלא גם אז אסור? ויטויו להשמיז זקנס מפחה נזער -- ואין להשיג עיז וכי ענדירן תקצי נרשיעי? אי דברי: גם הגני נחאריה יהיה השיני קי החיר גייה נפוייע וננסב נפירי דייקי תפני כעם כזה וכנר הגליח נעיל לטוט - וכמה וכמה דננים ירחים ישלוחם באשכנזי מכירין בירשוחיקן שחירר לגלח זקנו נכס החשיר יח השערה להרלות להטמורים דרך היחר כדי שלא יטול לעשות אותו נחאסור, מכל מה שכתבתי כיל נחר דאין כאן משום סיני, וכל היי דלא נגלו לט האשוחים אן לא נגליין:

ועתה נטול לעסם האחרון, והוא, והוהר החמיר מאוד להפשי ירי נדקיני, ומטולר נמיא נסם הרדני דכינו שגגורל יולקת על הוהר האנכין אחרי הגמרא, מיהא היכא דהוהר יחמיר יש להחמיר ניכ -- גם טעם זה איט מספיק לפניה, ונער איי ולא ארע, מדוע לא ביא הרב דעמוקחטט (ביילקט יוסף ק"ג עהנת ז') גם סיורי דמלחא דעניא, חיל טס (סי כיה סיק כ'): כתב נכנסת הגולה כללי הפוסקים כל דבר טעמלי הקבלה והוהר חילקין עם הגמרא אך אחר הגמרא והפוסקים, מיהא אס נעלי הקבלה ומחירין יש להחמיר ניכ, וכל דבר שלא הזכר בגמרא ונפוסקים אשפיי שונכר נקבלה אין אט יטלין לטף לטראב קי עכ"ל. הרי להדיח דאשיי יצר שהפוסקים לא הזכירא כלום, ולא חמרו בי לא ליסיר ולא היחר, אין אט יטלין לטף, היכא דהמנהי אה עב חוהר, וכל טק היני והפוסקים הזכירא וחזט הדין להיחר כפי נגידן דין! חיל הסד יחד כלני הפוסקים קיי בי אוח ייב: כתב הרב און יוסף דכל מקום שהקנלי חלקת על התלמוד יש לנו לחוס כחלומי דין, ואין להגיה היה שמשוטט נחלומדן מפני מה שכתוב בוייר, ונפרט אס הוא להקל, ואם הוא להחמיר דטחי כל אדם ונטן להחמיר נעלמו כשיס נסם הרדני והרלוה להריר עפיי התלמוד יחיי עכ"ל ומה יענה הרב עמוקחטט ע"ז? הלא הוא הרעיש העולם לאסיר אף לאחרים על סנך הוהר? -- ופיש הרב האיל דהאמיתין דמכיה כיה סובל בי פורשים וכוון טודלי הוהר נכריע, -- לו יהי כדבריו דומחיתין ליכי לעפשט לא לאסיר ולא להיחר, הלא טס נשד חמד עניא ניכ משוטט הרדני היטוט סי סי ופס ומטולר דנדכר טונכר נפוסקים ולא נוכר בעמלא לא היה היטט למיש האהר חלא דלענש היה עממיר למיש להוהר, ואיב אפילו אי מימי דעמחיתין איי רחי כלל לא לאסיר ולא להיחר, הלא כל האשוחים יורני דרובי דפוסקים האחרונים אשר כל בית ישראל טעען עליהם כיו הגני והרמיה, הניה, והחופי יריה, האמריג והגריח האבי והחיי, הנכני יוסף והחכמה אדם והקיטור טיע ועד כמה וכמה גלוים החירו גלות הזקן נמספרים, כי כל נשאי כלי השיע גם הם פן העמירין, ופתיקתן נחודלם לדברי טעיע דשי, ופי הם האוסרין, שלא העה רק כטפה מן הסם עב

יום	זכרונות מחדש ניסן	שנת
א'	כסדר הבחין נע: משבח חכמים זלינ	הקס"ז
ב'	" מויה שניחר זמון ונליבלין "	הקס"ח
ג'	" כחן פ"טו: מנחדע "	—
ד'	" זכיימן זאב רפסיט "	הקל"ז
ה'	" סירס אורכבטיין חלבוז "	הרמ"ה
ו'	" רבינו ילחק אלפסי (הרי"ף) "	הקס"ג
ז'	" הגלון נעל כחב וסקנלח "	הרכ"ה
ח'	" רבינו יוסף קארו [ניח יוסף] "	טל"ה
ט'	" הגיין וניבאריען נעל למה ליק "	הרכ"ז
י'	" מויה ירמי: עזו מוהיעל זלינ "	—
יא'	" חרן נעל הסומע "	טע"ד
יב'	" הגלון נעל מניושרטה דרכים "	הפ"ז
יג'	" טו ח גיין רוד "	הרל"ח
יד'	" הג' מויה מליד לשהונון מליכן "	הרכ"א
טו'	" הגהיק וקאלח נעל דברי חיים זיעע "	הרל"ו
טז'	" הגלון מייח אחרסם נרודח זלינ "	הע"ז
יז'	" יעקב עמדין "	הקל"ו

לוח התשובה!

מזל טוב לכבוד ידידי מחיי ארסי חמיק וסי מויה סלמה זלמן קליין כיי, לרגלי עלותו על כסא הרנטה נקיך גלוח והגליל ליו. יי"י די טמו להדיק מויה צישראל עבלי ציח. — משצמים, לא סננהי דבריו ימחל כל לחכוב ציח גילוח — פפים, ידיעט נחר היטב חרז עלים חקרים לו, ואם יי"י נחפטר אסלחם לו חיים. — חריב, העשו לוד לפור ס, כעחק מהניבליחטעק סל חמיר פרחקלורע ליו. —

Druck von Max M. Rosenthal Paks 18. März 1906.

פינץ ח'

בענין גילוח במספרים כעין תער. התקפה על דברי הצמח
צדק שאסר נגד מרן הק'

הנה ראה ראיתי דבר נפלא ונורא מאוד אשר אחד רב גאון אחרון שבאחרונים הוא הנקרא בשם צמח צדק אשר מאוד הרעיש על רבינו הגדול הוא מרן הקדוש, אשר לאור תורתו הולכים כל בני עולם, ואנן קבלנו הוראותיו ככל אשר יאמר הוא זה, בין להקל ובין להחמיר, זולת בענין ברכות, לחומר ברכה לבטלה קיימא לן ספק ברכות להקל, אפילו נגד מרן, ועכ"ז כתב בספר התקנות בדיני ברכות משם מרן החיד"א בספר חיים שאל ח"ב סי' ט"ו דמי שמברך כסברת מרן אין מוחין בידו, משום שקבלנו הוראותיו יעו"ש. וגם בערוה החמורה הוא שנהגו בירושלים ת"ו להחמיר נגד מרן, וכמ"ש הרב הגאון מוהרי"ט אלגזי בספר שמחת יו"ט, ובאר"ץ טובה אפילו בערוה החמורה הולכין להקל כסברת מרן, וכמ"ש הרב כסא שלמה, הנ"מ להגאון האדיר מרן מלכא ראש על אר"ץ רבה בעל המחבר ב"ד של שלמה יעו"ש. ואפילו בממון דקיימא לן אין הולכין בממון אחר הרוב להוציא ממון מחזקתו, דקשה מאוד להוציא ממון מחזקתו, ועכ"ז אנן כל בני אר"ץ ודמשק וביירות וכל ערי סוריא וא"י וכל בני מערב קבלו הוראות מרן, אפילו בממון שמוציאין ממון מיד המוחזק עפ"י הוראות מרן ז"ל, ואין המוחזק יכול לומר קי"ל נגד מרן.

ועיין בזה בספר גנוי חיים בדגל קי"ל בסי' ד"ן שכתב שם וז"ל: שו"ע קבלנו הוראותיו בין בארץ בין בחו"ל, אלא די שחילוק דבא"י וערי מערב וערבסתן קבלו עליהם הוראות מרן אפילו בממון, ושלא יוכל המוחזק לומר קי"ל נגד מרן, ובמקומות אחרים ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות התורה} שבתחיל דוקא בדיני איסור הוא שקבלו הוראות מרן, אבל בממון יש לנו דגל הקי"ל; הרב הקי"ל בח"ב מחו"מ סי' (?) סעיף ט"ו דף קע"ג ע"א יעו"ש.

מבואר מדברי הרב דעכ"פ בענין איסורא בכל מקום קבלו הוראותיו של מרן ואפילו באיסור דאורייתא, אם מרן מיקל והחולקין מחמירים הולכין אחר מרן להקל, ואפילו בערי אשכנז כתב הרב גנוי חיים הנ"ל משם הרב אורים ותומים, דבמקומו באשכנז לא נהגו לומר קי"ל נגד השו"ע וספר המפה יעו"ש. ואפילו למי שכתב שם משם הרב חכם צבי סי' ס"ח ג"ט ע"ב ובספר אבן השוהם סי' ס"ב וכנסת יחזקאל חו"מ סי' צ"ג דבכל תפוצות אשכנז דהולכין אחר הכרעת רמ"א, הובאו דבריהם בספר מטה שמעון סי' כ"ה אות ז' יעו"ש, עכ"פ הא מיהא במקום שרמ"א בעצמו לא הכריע ולא גילה דעתו ולא הגיה על דברי מרן השו"ע כלום ומשתק קא שתיק למרן ז"ל נראה דכו"ע מודים דאולי בתר פסקו של מרן ז"ל, אפילו בני אשכנז.

ובודאי אפילו שאנו רואים דברי מרן קשים לנו וכל הראשונים היו בדורו של מרן והאחרונים שבאו אחריו לא קראו אחריו ערער לדחות פסק דינו של מרן, מי הוא זה ואיזהו שיבא אחר המלך בדור יתום כזה או איזה דור הקודם לדורינו שיעמוד לדחות דברי מרן מכח קושיא חלילה חלילה

ודאי דלא צייתינן אפילו אם יהיה גאון הדור דכל מה שיהיה גאון וגדול בדורו לא יהיה תלמיד נגד מרן ז"ל.

ועיין מה שכתב מרן החיד"א בשם הגדולים ח"א דף פ"א מספר מגיד מראשית דבדורותינו נחשבים אצלנו שלושת הגבורים מוהריב"ל מהרשד"ם ומוהרש"ך כהר"ף והר"מ והרא"ש בדורותם יעו"ש. וכ"ש על מרן הקדוש שהוא גדול בפסקיו מהני רבוותא מהרשד"ם וכו'. וידוע שמרן ז"ל במאתים רבנים נסמך והפוסק כדברי מרן ז"ל פוסק כמאתים רבנים שסמכו אותו, ובדאי החולק על מרן, לא די שהוא כחולק על רבו, אלא כמי שחולק על מאתים רבנים שסמכו אותו, ואע"ג שמצינו ראינו שיכול אדם לחלוק על רבו, וכמו שמצינו על רבינו הקדוש שחולק תמיד על אביו ורבו רשב"ג.

ועיין בזה להגאון יעב"ץ בחלק א' שאלה ה' שהאריך שם מאוד בענין זה, ומסקנת דבריו שיכול התלמיד לחלוק על רבו, אם אינו מכוין לקנטר ולבייש את רבו, דאז הוא רשות הוא להשיב עד מקום שידו מגעת, כדי להעמיד הדבר על בוריו ולברר האמת. ובדבר הנוגע לדין והוראה לא די שרשאי לגלות דעתו וראיותיו לסתור דברי רבו, אלא חובה ג"כ שלא לשתוק בכה"ג, מפני כבוד רבו, דכבוד תורה עדיף יעו"ש ^{אוצרות השות} זה בחולק על רבו לבד והראיות שמביא לסתור דברי רבו הם ברורות מאוד לכל חכם ומבין, לא כשהוא חולק על רבן של כל בני הגולה, כמו מרן הקדוש, וגם הראיות חלושות וראיה מכח דקדוק וקושיא.

ועיין בזה בספר יד מלאכי בכללי שאר הפוסקים באות ל"ב שאין להוציא דין מכח קושיות שהוא יסוד בלי בנין, ואם יש תירוץ לקושיא נתרועע היסוד ונפל הבנין הראש. וז"ל ספר פלגי מים: שמעתי מפי מורי הגאון מהרש"ק שהיה אומר רבים מן החכמים והגדולים טועים בחברם פסקים עפ"י כח החריפות והפלפול, ולא כן היא המידה, כי הפסקים צריכים להיות נעשים עפ"י קו הישר וההיקש ללמוד מילתא ממילתא בדברים ישרים ופשוטים, ולא בדיוקים ובפלפולים באורחות עקלקלות ע"כ. וכ"כ מוהר"י וויל סי' קס"ד יעו"ש.

וכ"ש להקשות על דברי מרן מאור הגולה שהאיר כל בני תבל בהוראותיו ובפסקיו הישרים, איך יבא רב אחרון לדחות דבריו כלאחר יד מכח דקדוק מדברי הש"ס אשר בנקל יוכל הדוחה לדחותו. ומי לנו גדול כהגאון האדיר רמ"א אשר הוא רבן של בני אשכנז שקבלו הוראותיו עליהם ופוק חזי מה שכתב בתשו' סי' מ"ח שכתב לו בתואר עצום שקרא אותו בתואר מורינו ורבינו אשר מימיו אנו שותים מקנקנו וכדו וכל מה דאת משבח ליה את מגנה במעשה ידו, וכתב שם עוד דחלילה להמרות דברי מכתו"ר דמור, דכל החולק עליו כחולק על השכינה יעו"ש. ואם רמ"א שהיה בדורו של מרן ובר פלוגתיה דמרן ז"ל כתב עליו כך ומתירא לחלוק עליו, איך יתכן לבוא בדור אחרון רב או גאון לדחות פסק מרן שקבלו הוראותיו והולכין לאור תורתו זה כמה מאות שנים, ובפרט לדחות דבריו ולהביא ראיה נגד מדברי הש"ס, דאפילו בזמן מוהר"י הלוי אבן מיגש וידוע עוצם גדולתו של רבינו הגדול

רבי יוסף הלוי אבן מיגש ועכ"ז כתב בשו"ת סי' קי"ד שכתב וז"ל: ואותם שמדמין להורות הוראה מעיון ההלכה ומחזק עיונם בתלמוד הם שראוי למונעם מזה. לפי שאין בזמנינו זה מי שיהיה ראוי לכך ולא מי שהגיע בחכמת התלמוד לכלל שיורה מעיונו מבלי שיעמוד על דעת הגאונים וכו' יע"ש.

ואם בזמן מוהר"י הלוי אבן מיגש כתב כן שאין בדורו ובזמנו ראוי להוציא דין מדברי התלמוד איך יבואו בתראי ובתראי דבתראי שסומכין על כח עיונם בדברי הש"ס להביא ראייה מדברי הש"ס לסתור דברי הראשונים, ובפרט לסתור דברי מרן הקדוש שקבלנו הוראותיו. וגודל קדושתו והשפעה אלהית שהיה לו עד שאמרו שחיבור מרן בשו"ע ורמ"א בספר המפה ברוח הקודש נכתבו ונאמרו. עיין בספר גנוזי חיים בדגל הקי"ל בסי' ד"ן הנז"ל שם דף קל"ד ע"ג יע"ש. ועם גודל הקדושה שהיה לו ועוצם עיונו וזכות שכלו הזך והטהור כמו שיראה המעיין הטועם בטעם העיון הישר והאמיתי בספר בית יוסף, ועכ"ז טרח מאוד לברר וללבן ההלכה כסולת בקיה, ולא סמך על דעתו להביא ראיותיו מדברי הש"ס כי אם על פי הפוסקים המפורשים ועשה עיקר מדברי הרי"ף והר"מ ז"ל והרא"ש ז"ל שהם עמודי ההוראה משום שהם עשו פסקים והלך ברוב פסקיו אחריהם ואחר שנים מן השלושה, אם יסכימו לדעת אחת. ומשום שהם בעלי פסקים וכל הפוסקים הראשונים שקודם מרן ואחר מרן ז"ל אין שום אחד הלך אחר עיון דעתו לסמוך על כח עיונו להוציא דין מדברי הש"ס בלתי שיביא ראיה לדבריו גם מספרי הפוסקים שקדמוהו, אם שיהיה הדבר ברור ומוכרח לעין כל. ומוכרחים הם דברי הש"ס כדברי הפוסק הזה הוא אבן מיגש שום מעיין יוכל להכחיש אותה ראייה שהביא.

איך שיהיה מאוד דבר זר שימצא בדורינו או בדור שלפנינו ולפני פנינו להביא ראייה מדברי הש"ס ולסמוך על כח עיונו והבנתו בדברי הש"ס להוציא דין מדברי הש"ס אם לא שיהיה מוכרח בהכרח גמור בלתי שום ספק ואז בכה"ג נימא שהניחו לו הראשונים שקדמוהו לאותו פוסק שחידש דין זה מדברי הש"ס מקום להתגדר בו ובפרט לחלוק על דברי מרן ז"ל. ובודאי חובה עלינו להליץ בעד מרן לכבודו של מרן הקדוש. ופוק חזי מה שכתב הרב שמש צדקה חלק א"ח סוף סי' ט"ו וסי' ט"ז והביא דבריו הרב חקקי לב דכמה קנא שם לכבוד מרן החביב שלא לחלוק עליו ולקיים הוראתו וחלק על מה שרוצה לחלוק עליו וכו' יע"ש. כ"ש מרן הקדוש רבן של כל בני הגולה כולם תלמידיו הולכים לאורו ושותים מימיו וחובה על כל חכם רב ומורה וגאון ואלוף לקנאות לכבודו ולהבין דבריו ואין משיבין את הארי, ואם ריק הוא ממנו.

איך שיהיה כעת נבוא לראות עיקר דין זה שהרעיש הרב צמח צדק על מרן ז"ל לראות ראיותיו שהביא נגד מרן להראות לשרי תורה שאיך לא צדק כלל הרב צמח צדק לסתור דברי מרן, ודברי מרן הם חזקים כראי מוצק אין בהם נפתל ועיקש. ואני מזה זמן רב כתבתי פסק ארוך בענין זה בדין סם המשיר את השער דשרי להשיר בו פאות הזקן ואין בזה שום חשש באיסור

לא תשחית פאת זקנך. ושם הארכתי בפסק ההוא בקיום דברי מרן ומסרתי הפסק ההוא לאיש גביר משכיל ונבון שבקש ממני על זה ונאבד הפסק ההוא ממנו. וכעת חזרתי לכתוב עוד ולחזור על הראשונות, אף שעתיקא קשיא מחדתא, וגם אני טרוד מאוד בסידור הלכות גיטין, עכ"ז אחר שראה ראיתי שהרב צמח צדק הרעיש על מרן בזה וגם איכא רב בדור הזה שגם הוא נגרר ומתחזק מאוד בדברי הרב צמח צדק הנ"ל, על כן קנא קנאתי לכבוד מרן הקדוש ופניתי מכל עסקי לחזור על הענין.

וזהו הדין שפסק מרן בשו"ע יו"ד סי' קפ"א סעיף י' שכתב אינו חייב על השחתת פאת הזקן אל בתער, אבל במספרים מותר אפילו כעין תער ע"כ. וגם מדברי רמ"א שם מוכח דמודה ליה בדין זה והנה עיקר דין זה הוא מדברי הר"מ ז"ל בפרק י"ב מהלכות ע"ז הלכה ו' שכתב שאם גילח זקנו במספרים פטור וכתב שם בכ"מ דהאי פטור לאו דוקא הוא, אלא אף לכתחילה מותר, ועל כן מרן בשו"ע שינה לשון הר"מ ז"ל וכתב שמותר כדי שלא יבא לטעות ולפרש בדברי הר"מ ז"ל דאיסורא איכא. ומרן ז"ל בכ"מ ובב"י הכריע דבר זה מדברי הר"מ בהכרח עצום אשר אם יבואו כל הרוחות שבעולם לא יזיזו אותו הכרח ממקומו ולית מאן דיועזינינה, שהרי זה הלשון שאמר התנא אינו חייב עד שיגלחנו בתער הוא חוזר על פאת הראש ועל פאת הזקן קאי, לדעת הר"מ ז"ל, ועכ"ז כתב הר"מ ז"ל דבגילוח פאת הראש שרי אף במספרים כעין תער. אע"ג דנקט מתניתין בלשון אינו חייב אמרינן דלאו למידק דאינו חייב דאמר, הא איסורא איכא, א"כ ה"ה בפאת הזקן גימא נמי דשרי, כיון דבחד מחתא מחתינהו תנא. ואפילו הראש דאמר דבפאת הראש חייב היינו משום דס"ל דתנא דאמר דבפאת שאינו חייב עד שיגלחנו בתער לא קאי אפאת הראש, הא אם קאי אפאת הראש היה מודה הראש להר"מ דהיה שרי לגמרי אף דאמר התנא בלשון שאינו חייב, א"כ בפאת הזקן לכו"ע מודים דאינו חייב, דנקט תנא עליה קאי, א"כ פירושו אינו חייב ושרי לגמרי. וא"כ הר"מ ז"ל דנקט גבי פאת הזקן שפטור במספרים האי פטור, פטור ומותר הוא וסירכא דלישנא דמתניתין דנקט אינו חייב תפס הר"מ ז"ל. זהו הוכחה עצומה שהוכיח מרן.

ועוד הר"מ ז"ל נקט לשון מתניתין שהוא הבין דהאי אינו חייב שרי לגמרי וכדי שלא תטעה בדבריו לפרש לשון פטור הוא פירושו פטור אבל אסור נקט בדבריו שאם גילח במספרים פטור, נקט במספרים סתם, ולא נקט כעין תער לומר שבכל מין מספרים קאמר, בין כעין תער בין שלא כעין תער וכשם שלא כעין תער פשיטא שמותר לגמרי עפ"י הפשט, רק מידת חסידות היא למתחסדים עם קונם העומדים בסוד השם הוא שראוי להחמיר על עצמן שלא לגלח כלל אפילו במספרים שלא כעין תער, וכמ"ש הרב דברי יוסף אירגו בסי' כ"ה יעו"ש. וא"כ כיון שהר"מ ז"ל נקט מספרים סתם ואפילו שלא כעין תער וכתב בלשון פטור, א"כ מוכרח לומר דהאי פטור מותר הוא לגמרי, דלענין מספרים שלא כעין תער לא יתכן לומר שיהיה אסור, וא"כ גם במספרים כעין תער שרי לגמרי, דמספרים סתם נקט בין שלא כעין תער בין כעין תער, וכי היכי דשלא כעין תער שרי לגמרי הי"נ כעין תער. דעל שניהם נקט לשון פטור, ואיך נחלק בניהם.

א"כ ע"כ לומר דהר"מ ז"ל נקט לשון מתניתין דאמר אינו חייב אלא בתער דפירושו כן הוא שאינו חייב ומותר. וכן מוכח ומוכרח מלשון הברייתא ג"כ שם מכות דף כ"א, קידושין דף ל"ח, נזיר דף נ"ח ע"ב, דאמר שם דתניא: ופאת זקנם לא יגלחו, יכול אף גילחו במספרים יהא חייב ת"ל ולא תשחית וכו', איזו גילוח שיש בו השחתה הוי אומר זה תער ע"כ. ומדנקט ג"כ הברייתא מספרים סתם וממעט דלית ביה חיובא בכל ענין מספרים קאמר בין כעין תער בין שלא כעין תער, וכי היכי דשלא כעין תער אי אפשר למידק דממעט ליה תנא לענין חיובא לבד שאינו חייב אבל איסורא איכא, אלא ממעט ליה לגמרי, כיון דלית ביה חיובא שרי לגמרי ה"ג במספרים כעין, כיון דממעט ליה תנא מחיובא שרי לגמרי, דבחדא מחתא מחתינהו תנא וממעט להו, ואיך אפשר דזה שרי לגמרי וזה איסורא דרבנן, דמהיכא תיתי לחלק ביניהם. ועוד כיון שנתמעטו מן התורה שלית בהו חיוב, איסורא דרבנן מהיכא תיתי, דהיכן מצינו שרז"ל אסרו זה, דכל היכא שלא מצאנו בהדיא באיזה ברייתא או גמרא שאסרו רז"ל דברים שהתורה התירה אנן מהיכא תיתי לומר דבר זה מדעינו שחז"ל אסרו כל היכא שלא מצאנו באיזה מקום מפורש בהדיא כן שרז"ל אסרו אנן לא אמרינן לבדות מדעתינו דברים שלא נזכרו בשום מקום בש"ס.

וראה ראיתי להב"ח בסי' קפ"ח שכן כתב שם על דברי הטור שכתב שאינו חייב עד שישחית בתער וכתב הב"ח וז"ל: כלומר אבל במספרים כעין תער לא איירי ביה קרא כיון דלית ביה השחתה ושרי אפילו לכתחילה יעו"ש. ובודאי שכוונתו כמו שכתבתי, וכיון דקרא לא איירי ביה ממילא שרי, דמהיכא תיתי לאסור, אי מדאורייתא ודאי ליכא איסורא, כיון דמעטיה קרא. ואי מדרבנן מהיכא תיתי לומר שאסרו כל עוד שלא מצאנו כן בשום מקום. וא"כ אחר שמהמשנה ומהברייתא נקט כן בלשון אינו חייב ומוכרח לומר דשרי לגמרי, א"כ גם הר"מ נקט לישנא דמתניתין ומתניתא ודברים פשוטים הם מאוד.

ומאי דבא בכח הרב צמח צדק לשפוך סוללה על דברי מרן הקדוש מדיוק דברי הש"ס בנזיר ^{דף ק"ח ע"ב} דאמר מיקל אדם כל גופו בתער, ומפרש שם מאי בתער דאמר רב הוא כעין תער, ואם איתא דתגלחת הזקן במספרים כעין תער שרי הו"ל לרב להשמיענו רבותא יתרא דמיקל אדם גם פיאות הזקן במספרים כעין תער וכן שאר גופו, דהוי רבותא טפי, אע"ג דבהדיא נאמר בתורה ולא תשחית וכו', אפ"ה שרי, וכ"ש בשער גופו דלא נתבאר בתורה שיהיה לאו בזה, ואיכא תנאי דס"ל שאין זה רק מדברי סופרים לבד, ומדלא השמיענו זה רב, רק בכל גופו, ולא בפיאות הזקן משמע דבזקן אסור במספרים כעין תער, עכ"פ ותיובתא דהב"י בסי' קפ"א בסופו דמתיר אפילו כעין תער עכ"ד.

המעין יראה שאין זה פלפול אלא בלבול הדעת וערבוב השכל לדחות דברי מרן החזקים כמסמרות נטועים בדיוקים כאלו, ולא ידעתי מאי קאמר. דטעם בל תשחית לחוד וטעם לא ילבש גבר לחוד. ואם התורה אסרה בגילוח הזקן משום בל תשחית ובמספרים כעין תער לית ביה איסור בל תשחית, א"כ

מה היא הרבותא שישמיענו רב דשרי הזכא, אע"ג דנאסר בתו' בל תשחית הכא שרי, מילתא דפשיטא, דהכא שרי משום בל תשחית, דליכא השחתה בזה, אפילו בכעין תער ואדרבא השמיענו רב רבותא טפי לענין היתר איסור לא ילבש גבר שמלת אשה, דאפילו כל גופו ובכלל כל גופו אפשר לומר גם תגלחת זקנו דאפילו כל שער שבגופו עם תגלחת הזקן שרי במספרים כעין תער וליכא בזה משום לא ילבש גבר אפילו מדרבנן ואפילו אם נימא דמיקל כל גופו דנקט רב אין תגלחת זקנו בכלל, עכ"ז בשער דכל הגוף איכא רבותא טפי נגד שערות הזקן שהוא דבר מועט, וגם בשער של כל הגוף מצוי הוא באשה ודרכה להקפיד עליו להסירו כדי שלא תתגנה על בעלה וזה גוי וקישוט באשה עצמה שלא להיות לה שער בכל מקום שבגוף והו"א דעובר בכה"ג גם האיש אם גילח השער שבגופו משום לא ילבש גבר, ועכ"פ הו"א דאיכא איסורא דרבנן ואפילו במספרים כעין תער ואפילו במקום שאינו ניכר, דסוף סוף נוי ותכשיטי אשה ממש הוא, ואפ"ה קמל"ן רב דשרי, כיון שהוא כעין תער, לא בתער ממש דרך השחתה, ואין זה נוי אשה ממש בכעין תער, אלא שמקפדת להעבירו דרך השחתה שזהו הנוי שיהיה בשרה חלק לגמרי בתער וכיוצא בו, אבל בתגלחת הזקן שאין זה נוי באשה ממש שבלא"ה האשה אין לה זקן כדי להסירו, וא"כ מילתא דפשיטא דאין בו שום איסורא משום לא ילבש גבר, אם הוא בכעין תער, ומכ"ש אתי ממאי דאמר רב, מיקל אדם כל גופו בתער דהיינו כעין תער.

ועוד באמת בתגלחת הזקן אפילו בתער ממש לא מצינו שיהיה בו איסור זה שלא ילבש גבר, דאין המשנה והש"ס והר"מ ז"ל וכל הפוסקים לא אישתמיט להשמיענו זה שאם גילח זקנו בתער ^{אצורת התורה} ^{אצורת השו"ת} בששה לאוין, ואמאי לא נקטי כי אם חמשה לאוין לבד, וידוע שאין להוציא דין חדש, אם לא נזכר בדברי הש"ס והפוסקים, דודאי אמרינן מדלא אשתמיט הש"ס ושום פוסק להשמיענו זה מכלל דלא ס"ל הכי.

וכ"ת דכל זה לא נאמר אלא בדין חדש ומשונה שהיה ראוי לראשונים להביא חידוש כזה, ומדלא הזכירוהו אמרינן דודאי לא ס"ל, אבל בדין היוצא בהיקש או בסברא לא אמרינן הכי, דאמרינן דמה שלא הוצרכו להזכירו דסמכו ללמוד אותו בהיקש מדין אחר הדומה לו, או מסברא, וכן מבואר להדיא בספר יד מלאכי בכללי שאר הפוסקים אות ב' משם מוהר"ש פרימו בשו"ת כרם שלמה חלק אה"ע סי' ל"ג ושו"ת פני משה חלק ג' דף קי"ט יעו"ש, וא"כ הכא נמי בנ"ד דאיכא למילף זה מצד הסברא, כיון שמגלח כל זקנו בתער והוי כמו בחור הוי כמו תכשיטי ונויי אשה שכן דרכה של אשה להתיפות ולהראות עצמה כבחורה ויפה וגם זה ממש עושה עצמו כאשה שאין לה זקן, ומסברא הוא עובר משום לא ילבש גבר, על כן לא הוצרך הש"ס והפוסקים דין זה משום דמילתא דפשיטא הוא מצד הסברא.

ועוד דאתכא למילף דין זה מדין אחר הנזכר בש"ס דשבת דף צ"ד ובמכות דף כ' ע"ב, דבמלקט לבנות מתוך שחורות אפילו אחת חייב בשבת ואפילו בחול אסור משום לא ילבש גבר, וכן פסק הטור בסי' קפ"ב והביא

מדברי הר"מ ז"ל שגם בצבע שער אחד לבן וצבעו שחור חייב משום לא ילבש גבר יעו"ש. ובב"י שם וכן פסק מרן בשו"ע שם, כן פסקו כל הפוסקים. וא"כ נ"ד גמי דומה לזה שמגלח כל זקנו שיהיה דומה לבחור עובר בהך איסורא דלא ילבש גבר, דמה לי אם מלקט שער לבן מתוך השחור או צובע שער הלבן להיות שחור כדי שיהיה נראה כבחור. ואולי דמכ"ש אתי נ"ד שמגלח כל זקן שיהיה דומה לאשה ממש, משא"כ במלקט שער לבן מתוך השחור שאין דומה לאשה ממש, ועכ"ז אסור כ"ש בג"ד.

חבל זה אינו. דאנן לאו מכח דלא אשתמיט הש"ס והפוסקים להזכיר דין זה ומדשתקו מיניה אמרינן דלא ס"ל, שאם היה הדבר כן אז היינו אומרים דמדשתקי אין ראייה דסמכי על הסברא או על ההיקש וכאמור, אבל בג"ד לא כן הוא, דכיון שהזכירו בדין תגלחת הזקן שעובר בחמשה לאוין הוי להו להזכיר ששה לאוין, ומדלא הזכירו הוי כאילו כתבו בפירוש דליכא בזה משום לא ילבש גבר שמלת אשה, דאיך יתכן אם איכא עוד לאו נוסף ולא יזכירו אותו ובפרט התנא, איך לא יזכיר וכלל שעובר על זה משום לא ילבש גבר, והרי מצינו שהתנא דרכו לחשוב לאוין על מעשה אחד, אע"ג שאין הלאוין כולם מסוג אחד, כמו שמצינו שם במכות דף כ"א דיש חורש תלם אחד וחייב עליה משום שמונה לאוין וכו' יעו"ש.

אוצרות התורה
אוצרות השות

וכן מצינו שם דף ט"ז ע"ב, אכל פוטייתא לוקה ארבע, נמלה לוקה חמש, צרעה לוקה שש ואמר רבא בר רב הונא ריסק תשעה גמלים והביא אחד והשלימן לכזית לוקה שש, ה' משום בריה ואחד משום כזית גבילה יעו"ש. וכיוצא בזה עוד דף קט"ו: חבל ריחים לוקה שתיים, ריחים ורכב לוקה שלוש ושם אכל נא לוקה שתיים, מבושל לוקה שתיים יעו"ש. וכן בפסחים: אכל זג וחרצן לוקה שלוש. עיין דף מ"א. וכן בכריתות דף י"ג ע"ב: יש אוכל אכילה אחת וחייבין עליה ארבע חטאות ואשם אחד, ר"מ אומר אם היה שבת והוציאו בפיו חייב. וכן עוד שם דף י"ד: יש בא ביאה אחת וחייב עליה שש חטאות וכו' יעו"ש. ובמציעא דף קי"א ע"א: כל הכובש שכר שכיר עובר בה' שמות הללו ועשה משום בל תעשוק את רעך ומשום בל תגזול ומשום בל תעשוק שכר עני ומשום בל תלין ומשום ביומו תתן שכרו ומשום לא תבוא עליו השמש יעו"ש. ועיין עוד בתוס' דמס' תמורה דף ב' ע"א ד"ה וסופג את הארבעים שהקשו אמאי לא תני שמונים, דהא כתיב לא יחליפנו ולא ימיר אותנו. וי"ל דלא נחית למנין מלקיות, אלא וכלומר דלקי עליה יעו"ש. משמע בהדיא דהיכא דנחית למנין מלקיות ודאי צריך למתני. וכן בש"ס דמכות דף כ"א ע"א הנ"ל דאמר תנא אמר שמונה ואת אמרת תנא ושייר, והכא דתנא תנא שרט חמשה שריטות על חמשה מתים וכו' חייב על כל אחת ואחת, על הראש שתיים, אחת מכאן ואחת מכאן, על הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה, וכיון דנחית למנינא איך לא ימנה עוד דלא ילבש גבר.

איך שיהיה מדלא מצינו לתנא ולא בש"ס ולא בשום פוסק שכתבו דין זה דלוקה ה' על הזקן ולא נזכר כלל לאו זה דלא ילבש גבר מזה מוכח בביאור דתגלחת הזקן אין בו כלל משום לאו זה דלא ילבש גבר. והרב צמח

יהיה מרגיש לסתור דברי עצמו סמוך ונראה מסי' קפ"א לסי' קפ"ב, לא יאומן כי יסופר לטעות בזה אפילו קטן שבתלמידי מרן ז"ל.

ועוד לפי דבריו גם הרב ים של שלמה סותר דבריו סתירה גדולה, דבפרק י"ב דיבמות סי' י"ו האריך שם להוכיח דבגילוח בית השחי ובית הערוה בתער אסור דאורייתא ובתגלחת פיאת הזקן כתב בהדיא שם בסי' י"ז דשרי מן הדין אפילו כעין תער שכן כתב שם וז"ל: והזקן נמי אין יודעים מקום הפיאה ושיעורן ואף שבמספרים כעין תער שרי לכו"ע, אפ"ה נמנעין כדאיתא בגליון וכו' שמא אירע שלא יחתוך זוג העליון, אלא בתחתון והוא כמו תער ובמספרים חד איכא למיחש וכו' יעו"ש.

והרב צמה צדק לפי דעתו ושיטתו הרגיש שם על סתירת דברי מרן בזה שכתב שם בדף פ"ב ע"ב וז"ל: ובאמת פסק מרן בשו"ע לאסור בית השחי במספרים כעין תער ולהתיר בזקן תמוה מאוד עכ"ד. ובאמת אני תמה מאוד, דמה דמות יערוך להשתתת פיאות הזקן שתלוי הדבר בגילוח שיש בו השחתה שכן הוא גזרת הכתוב כמו שדרש בש"ס ובמספרים אפילו כעין תער אין זה גילוח שיש בו השחתה, משא"כ בהעברת בית השחי ובית הערוה שאין הדבר תלוי בהשחתה אלא בנוי של אשה ודרך קישוט, וא"כ גם בכעין תער הוי קישוט ונוי בכך בהסרת בית השחי ובית הערוה שיהיה חלק אותו מקום ואינו ניכר השער, וזהו נוי וקישוט לאשה שתהיה נאה לבעלה לדבר אחר, ואין אשה אלא ליופי ולקישוט.

וטעם זה נכון וראיתי ^{אצל חתן המבואר להדיא ביש"ש בפרק י"ב דיבמות} שם סי' י"ו הנ"ל בדף ס"ט ע"א שכתב וז"ל: וא"כ לרבי יוחנן דאמר המעביר שער בית השחי ובית הערוה לוקה אף במספרים כעין תער, וכן הברייתא שאוסרת מד"ס אף במספרים כעין תער, וכן נראה מאחר שעיקר הלאו תלוי משום תיקון יופי מה בין זה לזה, ומה חילוק יש דלא שרינון מספרים כעין תער גבי זקן אלא משום לא תשחית ואין השחתה אלא בתער, וכן לשון גילוח, אבל הכא לא קפיד קרא לא אגילוח ולא אהשחתה אלא משום תיקון נשים הוא וכו' יעו"ש. וזכיתי בזה לדעת גדול בסברא ישרה וברורה.

וא"כ מה שרוצה הרב צמה צדק לדמות איסור השחתת הזקן לדין העברת בית השחי ובית הערוה אינו דומה כלל, וכבר דחיתי דבריו לעיל. ומצאתי עוד שהוא מתחזק לדמות זה בדף פ"ב ע"ב שכתב שם וז"ל: דאף אם היינו אומרים דהעברת שער הזקן אין נוי, רק הוי כשאר אברים, מ"מ מצד לאו דבפיאות הזקן ראוי לאסור גם במספרים כמו שאסרו בבית השחי ובבית הערוה, אף דעיקר האיסור שם בתער, ודלא כיש"ש וכו' יעו"ש.

ובאמת מה ענין שמיטה אצל הר סיני, שזה טעמו לחוד וזה טעמו לחוד, דאף אם נאמר שם עיקר האיסור מדאורייתא דוקא בתער ובמספרים כעין תער ליכא איסורא בזה, ודלא כהיש"ש בזה וכן הלכה, וכמו שפסק מרן בשו"ע סי' קפ"ב, דבכעין תער ליכא איסורא דאורייתא אלא מכין אותו מכת מרדות, עכ"ז אינו דומה כלל לפאת הזקן, דשם אם נימא איסור תער

ממש בבית השחי ובית הערוה הוי דאורייתא משום לא ילבש גבר היינו משום שהתער מחליק הבשר טפי ואיכא קישוט טפי בתער שכן דרך הנשים לעדן הבשר שלא ישאר כלל שום שער יהיה חלק גמור, ועל כן בתער איכא איסור דאורייתא באיש, ובכעין תער אע"ג דאינו משחית לגמרי ולא הוי קישוט ותיקון כמו תער ממש הא מיהא איכא תיקון וקישוט, על כן נחתינן דרגא וראוי לאסור מדרבנן, משא"כ בגילוח פיאות הזקן שלא נאסר משום תיקון וקישוט אשה, אלא משום גילוח שיש בו השחתה, ובכעין תער אין בו השחתה לא אסרה תורה, גם חכמים לא אסרו בזה, כיון שהתורה הקפידה על גילוח שיש בו השחתה מנ"ל לאסור.

ועכ"פ כיון שאין הטעמים שוין אם מצאנו שאסרו בהעברת בית השחי ובית הערוה לאיש משום דחשיב להו קישוט ותיקון באשה, דלפעמים גם האשה תתקן עצמה כזה שיהיה כעין תער אנן ניקום ונדמה מילתא למילתא לומר דאסור בזה גם בגילוח פיאות הזקן שהוא איסורו מטעם גילוח שיש בו השחתה לגמרי, והיינו תער נאסור גם בכעין תער שאין גילוח זה יש בו השחתה גמורה, ובפרט אם נאמר דבבית השחי ובבית הערוה אפילו בתער ממש אינו אסור אלא מדרבנן משום שאינו ניכר שם היפוי והקישוט, וכמו שכן נראה מדברי הר"מ ז"ל בפרק י"ב מהלכות עכו"ם הלכה ט' שכן כתב, בית השחי ובית הערוה אינו אסור מן התורה אלא מדברי סופרים יעו"ש. ומשמע דבכל ענין שמעבירו בין בתער בין בכעין תער אינו אסור אלא מדברי סופרים, והיינו משום שאין הקישוט ניכר שם, וא"כ שם דהטעם שהוא משום קישוט ונוי אין לחלק בין תער ממש לכעין תער, ולמאן דס"ל דאיסור העברת בית השחי דרבנן הכל אחד ^{אצרות התורה} ^{אצרות התורה} בתער בין בכעין תער ולמאן דס"ל דעיקר האיסור דאורייתא הכל אחד והיינו מטעם שכתב הי"ש"ש כיון דהטעם משום קישוט אין לחלק בניהם, משא"כ באיסור תגלחת פיאות הזקן שאיסורו הוא משום גילוח שיש בו השחתה שפיר יש לחלק בין תער לכעין, דבתער שיש בו גילוח שיש בו השחתה גמורה אסור דאורייתא ובכעין תער שאין זה גילוח יש בו השחתה אין לאסור אפילו מדרבנן.

וראיתי שהרב צמח צדק הנ"ל בעצמו שם בדף פ"א ע"ב הביא שם דברי הי"ש"ש הנ"ל שכתב לחלק בין פיאות הזקן ובין שער בית השחי וכתב לדחות דבריו וז"ל: ולענ"ד אין דבריו נראין כלל מאחר שלא נמצא בגמרא דמותר ופאת הזקן במספרים, רק שאינו חיוב, אי"כ יש לנו לומר דאדרבה חמור מבית השחי ומבית הערוה כאשר השכל מורה כן עכ"ד.

סידור דברים אני רואה והבנת דברים אין אני שומע ואין אני מבין שהרב יש"ש אמר דברים של טעם ומילי דסברא ומבאר הטעם והסברא, והוא דוחה בקש בלתי ביאור טעמו מהו, כי אם אומר בדברים בעלמא דאדרבה חמור משער בית השחי ובית הערוה כאשר השכל מורה, ולא ידענו מה היא החומרא ומהו השכל שיורה כן, ואיזה שכל הוא זה שיורה על סברא הפוכה והוא הולך עפ"י סברתו לעיל שבפיאות הזקן נכתב בו בפירוש לא תשחית וזהו החומרא לדעתו, ומה לנו בחומר שלו, אם הוא עיקרו חמור, מה יתן

ומה יוסיף בזה כח אחרי שהכל הולך אחר הטעם, דשם לפי הטעם צריך שיהיה כעין תער מותר, אף שיהיה עיקר איסורו חמור יותר מצד הדין והכא גבי איסור העברת בית השחי ובית הערוה אף אם יהיה קל מצד הדין, לפי הטעם יהיה כעין תער אסור, מה לנו בזה אם עיקר האיסור חמור או קל, ואם זה איסור דאורייתא וזה איסור דרבנן.

ומה שכתב כיון שאינו נמצא בגמרא שמותר במספרים, שמותר רק שאינו חייב, א"כ יש לנו לומר דאדרבה חמור משער בית השחי וכו', דברים הללו אין להם שחר, דבשביל שלא נמצא מותר אלא אינו חייב מזה נכריח לומר שיהיה אסור בסברא הפוכה?

איך שיהיה הדברים פשוטים וברורים שאין דמיון כלל איסור השחתת פאות הזקן לאיסור זה דהעברת בית השחי והערוה שהוא משום לתא דלא ילבש גבר, ואף אם היו התם כעין תער אסור למ"ד דאורייתא דאורייתא ולמ"ד דרבנן דרבנן, עכ"ז באיסור גילוח פאות הזקן שרי בכעין תער משום איסור השחתה אף מדרבנן, וגם מטעם איסור לא ילבש גבר ליכא הכא בגילוח הזקן, לא מבעיא דאיסורא דאורייתא ליכא, אלא אפילו איסורא דרבנן ליכא, דאיסורא דאורייתא ודאי ליכא, שהרי הר"מ ז"ל מנגד לזה שהרי אפילו לפי דעתו של צמח צדק הנ"ל שמפרש דברי הר"מ ז"ל בגילוח פאת הזקן במספרים שכתב פטור, דרוצה לפרש דבריו פטור אבל אסור, ודלא כמרן הא מיהא פטור אבל אסור דרבנן, אבל לפרש פטור אבל אסור דאורייתא זה לא שמענו כלל, שהרי בשאר איסורי הוא פטור ומותר, וכמו שכן אסף וקבץ הרב יד מלאכי בכללי הפא אות תקכ"ו שכן דעת המרדכי ריש פרק כל שעה והרב דמשק אליעזר על חולין דף ר"ט ע"ג והרב ראש יוסף באו"ח סי' תקפ"ו והרב חוות יאיר סי' קצ"ג והביא חולקין על זה שם וסיים שם דבדברי הר"מ ז"ל כשכותב פטור בשאר איסורי דלאו שבת במחלוקת היא שנויה, דלדעת הלח"מ בפ"א דהלכות שבת דס"ל דכל מקום ששונה הר"מ ז"ל בשאר איסורי פטור הוא מותר, וכן מוכח מדברי מרן הכ"מ פרק י"ב דע"ז הלכה ו' הנ"ל, והחינוך הנ"ל חולק יעו"ש. כל זה לא נאמר, וע"כ לא פליגי אלא אם נימא דפטור ומותר לגמרי או פטור ואיסורא דרבנן אית ביה, אבל לומר דפטור אבל אסור דאורייתא דבר זה לא נשמע מעולם.

אוצרות התורה

אוצרות התורה

ועיין להרב גו"ר ז"ל או"ח כלל ב' סי' י"ו והובאו דבריו ביד מלאכי הנ"ל שם שכתב דברייתא דקתני פטור אבל אסור היינו דוקא איסורא דרבנן בעלמא וכלהו פטורי שבת הוי מותר מן התורה, אלא שחז"ל החמירו לאוסרו יעו"ש, ואפילו לענין פטורי השבת הדבר מפורש להדיא בדברי הר"מ ז"ל עצמו בפרק א' מהלכות שבת הלכה ג' שכתב וכל מקום שנאמר שהעושה דבר זה פטור, הרי זה פטור וכו', ואיסורו מדברי סופרים יעו"ש, וכיון דבדברי הר"מ ז"ל שאומר פטור אפילו באיסורי שבת אינו אלא פטור אבל אסור דרבנן, וכ"ש בשאר איסורי דעלמא, והרי גם החינוך שהרב צמח צדק בא בכחו שדייק מדברי הר"מ ז"ל בזה פטור אבל אסור סתמו כפירושו שהוא איסור דרבנן, וא"כ לפי דעתו של הרב צמח צדק הנ"ל שהוא סובר שתגלחת הזקן

אפילו במספרים כעין תער, וכ"ש בתער הוא עובר באיסור דאורייתא, משום לא ילבש גבר ומדמה זה לדין זה של המלקט שערות לבנות מתוך השחורות ולצובע זקנו שכתב הר"מ ז"ל יהיו דבריו סתראי גינהו, אף לפי הכנתו בדברי הר"מ ז"ל, שמפרש דברי הר"מ ז"ל פטור אבל אסור עכ"פ פטור אבל אסור לא יתכן לפרשו כי אם פטור אבל אסור דרבנן, ואיך שם בהלכה י' במלקט שערות לבנות מתוך השחורות, וכן אם צבע שערו וכו' לוקה ע"כ. ואיך הר"מ ז"ל סמוך ונראה מהלכה ז' להלכה י' יסתור דברי עצמו?

והרב הנ"ל הרגיש קצת בזה וכתב שם בדף פ"ב ע"ג וז"ל: ויוכל להיות שאסור מדאורייתא, וכמו שמצינו בפטורי שבת בפטור אבל אסור שיש מהם דאסורים מדאורייתא, כגון שכותב אות אחת. ועיין בשו"ע אא"ז מו"ר הלכות שבת סי' שם? סעיף ה' עכ"ד. גם דין זה שכתב לא נהיר ולא צהיר ואין זה הספר מצוי תח"י לראות טעמו דמאי שנא זה משאר פיטורי דשבת שפטור אבל אסור דרבנן הוא, ואם משום דראוי לאסור מדאורייתא בזה מדין חצי שיעור דקימא לן כרבי ^{אוצרות התורה} ^{אוצרות השו"ת} והגון ביומא בפרק יום הכפורים דחצי שיעור אסור דאורייתא בכל האיסורין, הרי הח"צ בתשו' סי' פ"ו כתב דהא דחצי שיעור אסור דאורייתא הוא רק באיסורי אכילה דאיכא קרא דכל חלב, אבל בשאר איסורין אין חצי שיעור אסור רק מדרבנן, דטעמא דחזי לאצטרופי לחוד לא מהני יע"ש. וכן כתב הגאון פני יהושע בשיטתו על מסכת ביצה דף ז' יעו"ש. וכן כתב בדגול מרבבה בסי' תמ"ב כתב ג"כ בדבר שאין איסור אכילה אין חצי שיעור אסור מן התורה יעו"ש.

ואע"ד מצאתי ראיתי בספר ארעא דרבנן במערכת ח' באות רכ"ב שהביא שם מדברי רש"י דף ע"ד במס' שבת אהא דאמרינן התם, וכי מותר לאפות פחות מכשיעור וכו', דכל אלו השיעורין הוא דוקא לענין חיוב חטאת אבל איסור תורה איכא אף בפחות מכשיעור דקימא לן חצי שיעור אסור מן התורה ומכאן שדי נרגא במוהר"י כולי בספר משנה למלך אמ"ש בתשו' חכם צבי הנ"ל, דבכל שאר איסורי אין בו איסור תורה יעו"ש. ועיין בזה להרב פרי מגדים בפתיחה להלכות שבת דף י"ב שכתב שם וז"ל: וכל השיעורין הוא לחייב סקילה וכתת וחטאת, הא לענין איסור חצי שיעור אסור בשבת, כמו בשאר איסורין, וכמו שכתב הר"מ ז"ל בפרק י"ח מהלכות שבת הלכה כ"ג, דפטור אבל אסור. ורש"י שבת דף ע"ד וכו' יעו"ש. מכל זה לכאורה מוכח דכל איסורי שבת דיש להם שיעור חצי שיעור אסור דאורייתא, ופטור דנקט הר"מ ז"ל בחצי שיעור של מלאכת שבת הוא אסור דאורייתא.

א"כ לפ"ז לא ידעתי אמאי נקט הרב צמח צדק משם השו"ע של אזור' בכותב אות אחת שהוא פטור האי פטור הוא איסורא דאורייתא הלא בכל שיעורי שבת כן הוא, כגון הוציא חצי שיעור וכיוצא אבל באמת זה אינו ואליבא דהר"מ ז"ל לא יתכן לומר כן כלל, שהרי בהדיא כתב הר"מ ז"ל בפרק א' מהלכות שבת שהבאנו דבריו לעיל שפטור שנאמר בחיבורו בהלכות שבת הוא איסורו מדברי סופרים והוא בעצמו הרב פרי מגדים הנ"ל הזכיר דברי הר"מ ז"ל ומוכרח לומר דהר"מ ז"ל פליג בזה על דברי רש"י דס"ל דאף

באיסורי שבת חצי שיעור הוא אסור מן התורה, דזה לא יתכן לדעת הר"מ ז"ל. וא"כ לא ידעתי איך הרב פרי מגדים משוה דברי רש"י לדברי הר"מ ז"ל והא מוכרח שפליגי, וא"כ ודאי מה שכתב הר"מ בפרק י"ח מהלכות שבת הלכה כ"ג המוציא חצי שיעור פטור וכן כל העושה מלאכה מן המלאכות חצי שיעור פטור, האי פטור הוא פטור אבל אסור מדרבנן, א"כ לא ידעתי מה זה שכתב הרב צמח צדק משם זקנו שכתב בשו"ע שלו בכותב אחת פטור, הך פטור הוא פטור אבל אסור דאורייתא, דמה יושיענו זה אליבא דהר"מ ז"ל, דאליביה קיימינן ולדידיה כל פטור אבל אסור הוא פטור אבל אסור דרבנן.

וגם מה שכתב שם דבכותב אות אחת איכא איסורא דאורייתא, אם טעמו כמו שכתבתי שהך איסורא דאורייתא מדין חצי שיעור מאי איריא דנקט כותב אות אחת, הרי יש כמה מלאכות בשבת כגון המוציא לרשות הרבים שנתנו בהם שיעור וכגון הגוזז והמבשל והאופה והצובע והאורג ועל כולם כתב הר"מ ז"ל כל העושה מלאכה מן המלאכות חצי שיעור פטור, ואם פירושו בחצי שיעור של כתיבה דאורייתא כגון כותב אות אחת בכלהו נמי יהיה האיסור דאורייתא לדעתו, ובאמת שאין זה כלום, ולדעת הר"מ ז"ל לא נמצא ולא ימצא ^{הבבלי} ^{השולחן} פטור שיהיה פירושו פטור אבל אסור דאורייתא, וגם בכותב אות אחת לא נמצא כלל בדברי המשנה ולא בש"ס ולא בדברי הר"מ ז"ל לשון פטור רק מה שנמצא בש"ס ובדברי רבינו הר"מ ז"ל הכותב אות אחת כשתים פטור. עיין שבת דף ע"ה ובדברי הר"מ ז"ל פרק י"א מהלכות שבת הלכה ט' יעו"ש.

וא"כ ודאי לא מבעיא אם כותב אות אחת ביגונית כשאר אותיות דעלמא מילתא דפשיטא דפטור אבל אסור והאיסור הוא דרבנן, אלא אפילו בכותב אות אחת גדולה כשתים שהוא פטור אבל אסור האיסור הוא דרבנן לדעת הר"מ ז"ל, דאליביה קיימינן. ועוד דהכא לא באיסורי שבת הוא, אלא בשאר איסורי דלא יש שום מ"ד ולא נמצא ולא ימצא לשום מחבר שיאמר על לשון פטור הנזכר בכל מקום בש"ס ובפוסקים שיהיה פירושו פטור אבל אסור מדאורייתא, זה לא שמענו, ודי אם נימא שפטור ואסור דרבנן, וא"כ מה מביא ראיה הרב צמח צדק, אפילו לפי דעתו מאיסור שבת שמצא בספר אחד דבר יוצא מן הכלל שנאמר בו פטור ופירושו אבל אסור אבל אסור דאורייתא ללמוד מזה על שאר איסורי דעלמא, דברים הללו לא ניתנו ליאמר.

ומאחר שהכרחנו דבר בהכרח עצום שלא יתכן לפרש בזה פטור אבל אסור שיהיה האיסור דאורייתא וליכא בזה בתגלחת פיאות הזקן הך איסורא דלא ילבש גבר, א"כ צריך לתת טעם אמאי לא יהיה עובר משום לא ילבש גבר, ומאי שנא מהך דמלקט לבנות מתוך שחורות דלוקה משום לא ילבש גבר, דהדבר פשוט, דלא דמי כלל, אפילו כעוכלא לדנא מתרי טעמי, חדא דאינו חייב משום לא ילבש גבר אלא בדבר דשייך באשה ליפות את עצמה אז אם עושה האיש דוגמת אותו תיקון וקישוט השייך באשה עובר משום לא ילבש גבר, דומיא דההיא דמלקט שערות לבנות מתוך שחורות דשייך קישוט ותיקון זה באשה בשער ראשה אם היו שערות לבנות שמעברת אותם

שערות לבנות כדי שתהיה נראית כבחורה ואין אשה אלא ליופי, על כן אם האיש עשה קישוט ותיקון בין בשער ראשו בין בשער זקנו עובר משום לא ילבש גבר, אע"ג דבאשה לא שייך בה תיקון זה בזקנה שאין לה זקן, עכ"ז כיון שבראשה הנראה במקום שיש היתר לגלות שער ראשה שייך בה תיקון זה של ליקוט לבנות מתוך שחורות, או צביעה, אע"ג דלא שייך בזקן שאין לה זקן, עכ"ז מקרי שפיר תיקון זה שייך באשה, דעכ"פ בדבר הדומה ממש במה שיש לאיש זקן הנגלה תיקון וקישוט זה אם יסיר הלבנות מתוך השחורות ניכר לעין כל שהוא בחור דומיא דהכי איכא באשה בשערות ראשה אם תסיר השערות הלבנות מתוך השחורות ניכר ונגלה הדבר שהיא כבחורה שאין לה שער לבן בראשה, משא"כ בתגלחת פיאות הזקן יפוי כזה אינו בנמצא כלל באשה לא כמוהו ממש ולא דוגמתו, דזקן אין לה כלל ובראשה אין זה תיקון וקישוט לגלח שער ראשה, ואדרבא הנוי הוא באשה לגדל שער ראשה, ואם תגלח שער ראשה כאיש היא עוברת בזה משום לא ילבש גבר, וכמ"ש מרן בשו"ע יו"ד סי' קפ"ב, ועל כן בפיאות הזקן דלא שייך כלל נוי זה באשה לית משום לא ילבש גבר.

אוצרות התורה
אוצרות השות

והרב צמח צדק הנ"ל הרגיש בכל זה שם בדף פ"א ע"ד שכתב שם וז"ל: א"כ י"ל בגילוח הזקן לא שייך לא ילבש גבר וכו', כיון דליכא עידיי זה בנשים שהאשה אין לה זקן, ואח"כ סתר זה, והמעין יראה לפי מה שכתבתי אין כאן קושיא וסתירה כלל והדברים נכונים בטעמן, דמה שרצה לדמות שם העברת פאת הזקן לשער בית השחי ובית הערוה, דאע"ג דלא שייך באשה זקן, עכ"פ שייך העברת שער בית השחי שהוא מתיקוני אשה, א"כ כמו כן העברת שער הזקן חשוב נויי אשה שהוא נראה כבחור, שהרי כמו מלקט לבנות מתוך שחורות לא שייך באשה בזקן, כי אם בשער ראשה, ואעפ"י כן באיש חייב על זה גם בשער זקנו דחשיב נוי אשה, אעפ"י שהפרט הזה אינו באשה, א"כ כמו כן בהעברת פיאות הזקן כיון שהוא בעצם נראה כבחור, א"כ חשוב נוי אשה, אף שהפרט הזה אינו באשה כיון דענין העברת שער הוא מתיקוני אשה בשער בית השחי ובית הערוה והעברה זו היא נוי אשה עכ"ד.

לפי מה שביארתי דברים הללו אין להם מקום, דליקוט שערות לבנות מתוך שחורות השייך בראש האשה דומה ממש להעברת שערות לבנות מתוך שחורות בזקן האיש, דזו בגלוי ניכרת לבחורה וזה בגלוי ניכר לבחור, וגם זה נוי לבחורות וזה נוי לבחורות, משא"כ בהעברת שער בית השחי אינו ניכר בגלוי כמו העברת פאות הזקן, וגם העברת שער בית השחי ובית הערוה הוא קישוט ותיקון ונוי ויופי לדבר אחר, לא להראות בחורה, משא"כ בפיאות הזקן.

ועוד בפיאות הזקן לדעתו שמדמה זה להעברת שער בית השחי ובית הערוה, בין לענין איסור השחתת פאות הזקן שיעברו באיסור השחתה בכעין תער בין לענין איסור לא ילבש גבר, א"כ לדעתו אם גילח דוקא פאה אחת או שני פיאות או שלושה או ארבעה בכעין תער והניח פאה אחת אז ליכא איסורא כלל, שהרי גם בהעברת שער בית השחי ובית הערוה, אם גילח מקצת בית השחי ובית הערוה והניח מקצתו אפילו בכעין תער ליכא איסורא

ואפילו בתער ליכא איסורא, אם הגיח מקצתו, דאין זה תיקון אשה להעביר מקצתו ולהגיח מקצתו, וגם העברת בית השחי ובית הערוה דאמר הש"ס הוא שיעבירונו כלו במשמע.

וא"כ לפ"ז לדעתו של הרב צמח צדק שרוצה לפרש דברי הר"מ ז"ל שאם גילח זקנו במספרים פטור, פירוש, פטור אבל אסור, לא קאי אכל פאה ופאה שיהיה פטור אבל אסור, עד שיגלח כל זקנו, וזה קשה לפרש כן, דודאי פטור הוא דומיא דחייב דנקט ברישא דחייב על כל פאה ופאה, אלא נראה דברים הללו שכתב הרב אינם אלא דברי נביאות, ואין זה אלא כעין דרש, ואין דרכינו דרכו.

ועוד יש טעם נכון לומר דבתגלחת פיאות הזקן לית ביה איסורא דלא ילבש גבר שמלת אשה, שהרי אף אם גילח זקנו אכתי אינו דומה לתיקוני האשה שאין לה זקן, שהרי אכתי עדיין הוא ניכר משפה שלו שיש בה שער, ואם נודה בזה שיש בתגלחת הזקן איסור זה דלא ילבש גבר אכתי כל זמן שלא יגלח גם השפה לא יהיה ניכר כבחור וכתיקוני אשה, וכעין זה מצינו להרב חקרי לב בחלק יו"ד סי' ל' דאשה שמגלחת בנוירותה גם פיאות הראש אין זה גילוח ראשה כאיש, כיון דגילוח האיש הוא מניח הפיאות, א"כ אשה אינה עוברת משום לא יהיה כלי גבר על אשה באופן כזה שמגלחת ראשה עם כל הפיאות שאינו דומה לגילוח האיש שמניח הפיאות יעו"ש.

וא"כ ה"נ איכא למימר באיש המגלח הזקן, ומניח שער השפה, אף אם נודה בזה דעובר משום לא ילבש וכו', אף דלא שייך גילוח זקן באשה כלל, עכ"פ צריך לגלח גם השפה עד שיהיה דומה לאשה שאין לה לא זקן ולא שפה, ואם נימא שעובר בתגלחת הזקן לבד אף שמניח השפה, דעכ"פ מדמה עצמו לאשה בתגלחת הזקן אף שעדיין ניכר שהוא איש שיש לו שערות השפה, וכעין שכתב רמ"א בשו"ע יו"ד סי' קפ"ב סעיף ה' שאם איש לבש בגד אחד מן הבגדים של בגדי אשה, אפ"ה עובר משום לא ילבש יעו"ש. וא"כ ה"נ בפאת הזקן, לדעתו של הרב צמח צדק הג"ל הוא עובר בתגלחת הזקן לחוד שבזה דומה לאשה, אף שבשפה יש שערות.

א"כ לפ"ז נימא ג"כ שאם העביר שער השפה לחוד שבזה ההעברה של שער השפה הוא דומה לאשה אעפ"י שמניח הזקן יהיה עובר משום לא ילבש גבר, כיון שעכ"פ בזה הוא מדמה עצמו לאשה, אע"ג שלא גילח פאות הזקן, וא"כ אמאי הר"מ ז"ל בפרק י"ב מהלכות ע"ז שם הלכה ח' כתב השפה מותר לגלחו בתער והוא השער שעל גב השפה העליונה, ואעפ"י שהוא מותר לא נהגו ישראל להשחיתו אלא יגלח קצתו עד שלא יעכב אכילה ושתיה עכ"ד. ואיך לא כתב לאסור משום לא ילבש גבר, אלא ודאי שבכה"ג לא שייך לא ילבש גבר ואעיקרא דמילתא איך שייך כלל איסור זה דלא ילבש גבר בתגלחת פיאות הזקן, ואף אם יגלח הכל פיאות הזקן עם השפה ומטעם שכתבתי לעיל.

ועיין בספר מחנה חיים בחלק ג' חלק יו"ד בסי' ל' דף מ"ט ע"א שכתב

שם בהדיא דרק אם מלקט הלבנות והשחורות נשארים או מלקט לבנות ושחורות יהיו נשארים (ז) יש לא (ילבש — ש. י.) אבל לעשות שלא יהיה לו שערות כלל וישאר קרח אז אין כאן איסור כלל. דאין זה נוי באשה אם תלקט כל שערות ראשה עכ"ד. הרי בהדיא דס"ל להרב מחנה חיים דאם מלקט כל שערות הזקן אין בו כלל משום איסור לא ילבש גבר דבמלקט שערות הזקן איירי הרב שם.

ואם ידעתי שאין ראייה מהרב מחנה חיים לסתור דברי הרב צמח צדק שהיה אולי בדורו של הרב צמח צדק ויוכל לומר האומר גברא אנברא קא רמית, אם הוא חולק על מרן שהוא רבו לא יחלוק על מחנה חיים, עכ"פ אוסופי גברא וזהו וגם הוא אומר דברים של טעם. ועוד איכא טעם אחר נכון וחזק דליכא בזה כלל משום איסור לא ילבש גבר, שהרי כבר נתפשט תגלחת הזקן בעוה"ר אפילו בתער, פשתה המספחת הרעה הזאת, ועכ"פ אפילו היראי שמים מגלחין זקנם במספרים כעין תער. וא"כ כיון שהורגלו לגלח גם האנשים שוב לא שייך בזה איסור זה דלא ילבש גבר. וכעין שכתב מרן בשו"ע במעביר שער בית השחי ובית הערוה דאסור להעבירו אפילו במספרים כעין תער, בד"א במקום שאין מעבירין אותו אלא נשים, כדי שלא יתקן עצמו תיקון נשים אבל במקום שמעבירין אותו גם האנשים אם העביר אין מכין אותו, וסיים רמ"א שם דאפילו לכתחילה שרי יעו"ש בסי' קפ"ב סעיף א'. אע"ג דמלשון זה שכתב מרן דבמקום שמעבירין אותו גם הנשים אם העביר אין מכין אותו, דמשמע מזה דאיסורא איכא אף במקום שמעבירין אותו האנשים רק שאין מכין אותו מ"מ. וכן הביין ודייק הרב ים של שלמה בפרק י"ב דיבמות אות י"ו יעו"ש. עכ"ז מדברי רמ"א הכא שכתב ואפילו לכתחילה שרי, ולא כתב זה בלשון י"א משמע דאליבא דמרן אומר כן. והר"ן שכתב כן אינו חולק על דברי הר"מ ז"ל. ומ"ש הר"מ ואין מכין אותו מ"מ לאו דוקא הוא דאפילו איסורא ליכא.

וכן ראיתי להרב שער שלמה זורפא בסי' צ"ד שכן כתב בפשיטות דבמקום שרגילים להעבירו הכל מותר אפילו בתער יעו"ש. אלא שזה אינו. ופלא על הרב שער שלמה שאיך לא עיין בסוף דברי מרן הבי"ש שם בסי' קפ"ב שכתב בהדיא דהר"ן והנמק"י שכתבו משם הגאונים שמותר אפילו לכתחילה להעבירו אם מנהג המקום להעבירו גם האנשים, ולדעת הר"מ ז"ל שכתב בזה שאין מכין אותו מכת מרדות משמע אבל איסורא איכא יעו"ש. א"כ לפ"ז מוכרח לומר דמה שפסק בשו"ע כדברי הר"מ ז"ל ממש והעתיק דברי הר"מ ז"ל כדמותן שכתב אבל במקום שמעבירין אותם גם האנשים אם העביר אין מכין אותו מוכרחין לפרש שדוקא הכאה אין מכין אותו, אבל איסורא איכא, וכמו שכן פירש דברי הר"מ בב"י. וא"כ מוכרח לומר שרמ"א שכתב ואפילו לכתחילה שרי הוא חולק בזה על דברי מרן, ואף שלא כתב בלשון י"א, כן דרכו של רמ"א לפעמים בכמה מקומות שכותב איזה דין או איזה פרט על דברי השו"ע בסתם כאילו הרב מרן מזהירק"א מודה לדבריו ואינו כן. והא דלא אמר וי"א משום דמדברי השו"ע אין הכרע כל כך ואפשר לדחוק בדבריו. כ"כ יד מלאכי בכללי השו"ע, ורמ"א באות י"ט משם הפר"ח והש"ך וכמה פוסקים.

אלא דאכתי בנ"ד כיון שנהגו לגלח גם האנשים כו"ע מודים דשרי לגמרי. וזה דומה לבגדים שאם הם אינם מיוחדים דוקא לאשה רק שרגילין ללבושן גם האנשים שרי לגמרי לאיש ללבוש, וכמו שכן משמעות הטור והשו"ע וכל הפוסקים. והעברת בית השחי ובית הערוה שאני, דאע"ג דרגילין להעבירו גם האנשים איכא איסורא לדעת הר"מ ומרן ז"ל, דפסק כוותיה דשאני העברת בית השחי ובית הערוה דאיכא קצת דבר המביא לידי תיעוב. ועיין בזה בספר דינא דחיי על הסמ"ג ושם בהלכות ע"ז בלאוין ג"ט בדף ס"ה ע"ד כתב משם המחבר דבמעביר שער בית השחי ובית הערוה חשיב כמביא הדבר לידי תיעוב וניאוף שמתוך שמחכך האבר יבוא לידי הירחור וקישוי יעו"ש.

איך שיהיה עכ"פ מכל הני טעמי דכתבתי ליכא שום איסורא בתגלחת פיאות הזקן אפילו בכעין תער, לא משום לא ילבש גבר ולא משום השחתה. ולדעת הרב צמח צדק הנ"ל דאיכא בזה משום איסור השחתה ומשום איסור לא ילבש גבר ומדמה זה להעברת בית השחי ובית הערוה ולמלקט לבנות מתוך שחורות, א"כ לפי דעתו הנ"ל גם אם ישיר פאת זקנו על ידי סם המשיר השער יהיה אסור, שהרי ודאי לענין העברת שער בית השחי ובית הערוה אם העבירו בסם גרע טפי מאם העבירו במספרים כעין תער לעבור באיסור זה דלא ילבש גבר, דהוי כמו תער ממש דזהו עיקר תיקוני אשה שטופלת ומעברת שער בית השחי ובית הערוה בדברים שהם משירים את השער ומעדנים את הבשר, וכמו שמובא בש"ס דפסחים דף מ"ג ע"א דבנות עניים טופלות שערן שבאותו מקום בסיד, בנות עשירים בסולת, בנות מלכים בשמן המור יעו"ש. וידוע שהנשים טופלות אותו בדבש או בסוכר שמרתיחין אותו על האש, וכן ודאי אם האיש העביר השערות הלבנות מתוך השחורות בסם ודאי לוקה משום לא ילבש גבר, ואילו העביר פאות הזקן בסם לית מאן דפליג דשרי, דליכא לא משום איסור השחתה ולא משום איסור לא ילבש גבר, שהרי ודאי אפילו החינוך דס"ל דתגלחת הזקן בכעין תער אסור, עכ"ז בסם המשיר את השער ודאי מודה דהוא ^{אצורה גתורה} טפי ממספרים כעין תער. _{אוצרות השות}

ועיין להרב עיקרי הד"ט בחלק יו"ד סי' י"ט באות מ' שכתב שם משם הרב פחד יצחק ששרטט וכתב על מה שנתפשט בעירו לגלח פאות הזקן על ידי שטחין עליהן עיסה ודברים אחרים שמשירים את השער ולא ראה זקני הוראה מוחין בדבר ולדעתו מספרים כעין תער גרע טפי מסם המשיר את השער והביא ג"כ משם גדול אחד שהשיב לו ב"ש הת"צ בזה הלשון: אילו הייתי יכול לסבול הסיד וכסף חי הייתי משיר השער ברצון נפשי, למען לא אכנס בדין מספרים כעין תער, אבל הריח רע ההוא מחליש לבאי. ודברי הרב בית הלל סותרים מש"ס דנזיר פרק שני נזירים ומכות פרק אלו הם הלוקין, יען מקרא כתיב ופאת זקנם לא יגלחו, ואין גילוח (אלא — ש. י.) בתער יעו"ש. שהביא עוד משם הרב שמש צדקה שהתיר בפשיטות כעין תער וסם המשיר, וכן הביא משם הרב חיים שאל שכתב והעלה דמדינא שרי אפילו במספרים כעין תער וכ"ש בעיסה שאין צד לפקפק ושיותר טוב על ידי סם ממספרים כעין תער יעו"ש.

איך שיהיה בסם המשיר נראה דקיל טפי ממספרים כעין תער, וכיון שכן ודאי איכא למימר בפשיטות כי היכי דלמעט בפלוגתא דאפילו החינוך ע"כ לא ס"ל לאסור אלא במספרים כעין תער, אבל בסם המשיר מודה דשרי לגמרי ואפילו לכתחילה.

ויש להביא ראיה גדולה לזה דסם המשיר השער הוא קיל טפי ממספרים כעין תער וממלקט ורהיטני, ואפילו בעוקר השער בידו הוא חמור מסם המשיר את השער, והוא ממה שפסק הר"מ ז"ל בפרק ה' מהלכות נזירות הלכה י"א דנזיר שגילח אפילו שער אחת לוקה בין בתער בין בזוג, והוא שקצצה כעין תער בידו לוקה עכ"ד. והוא מדברי הש"ס מסכת נזיר דף ל"ט ע"ב שהקשה הש"ס שם בתער לא והא קתני מנין לרבות את כל המעבירין, אלא אימא כעין תער יעו"ש. מוכח בהדיא דלגבי נזיר בכל אופן חייב בין בתער בין במספרים כעין תער או במלקט וברהיטני או אפילו ביד משום דכתיב לא יעבור על ראשו לרבות כל המעבירין, ועכ"ז שם בהלכה י"ב פסק הר"מ ז"ל שאם העביר על ראשו סם המשיר אינו לוקה אלא ביטל מצות עשה דגדל פרע שער ראשו עכ"ד. הרי אע"ג דבנזיר חייב בכל מידי אפילו בכעין תער ואפילו ביד משום דרבינו כל המעבירין ועכ"ז הסם אינו בכלל אפילו בלשון העברה ש"מ דקיל טפי סם ממספרים כעין תער.

איך שיהיה כיון שמצאנו כל הפוסקים שמתירין תגלחת פיאות הזקן על ידי סם ש"מ דליכא בזה איסור ^{אוצרות השנת} לא משום לא ילבש גבר ולא משום איסור השחתה, ולא נגע ולא פגע כלל לדמות להעברת בית השחי ובית הערוה ולא למלקט שערות לבנות מתוך שחורות. והרב צמח צדק הג"ל בדף פ"א ע"ב שהיה סלקא דעתיה לומר דתגלחת הזקן בכעין תער מותר, ועכ"ז כתב דבסך נשא אסור, ודלא כהנו"ב שהתיר וגם זה פלא איך הפך הקערה על פיה שיהיה סך נשא גרע ממספרים כעין תער, והרי סברא הפוכה וכאמור, וגם מהיכן פשיטא ליה דמלקט ורהיטני ודאי אסור אף לצד אם נימא דבמספרים כעין תער מותר הלא שניהם נתמעטו מפסוק אחד, דבעינן תרתי גילוח שיש בו השחתה, וגם מאי דמדמה סך נשא למלקט ורהיטני, אינו דומה כלל, דאף לצד אם נימא דמלקט ורהיטני אסור בסם מותר, שהרי בנזיר במלקט ורהיטני ודאי חייב שאפילו עוקר ביד חייב כ"ש במלקט ורהיטני, ועכ"ז בסם אינו חייב, וכמו שכתב הר"מ הג"ל.

ומה שהביא הרב צמח צדק דברי הלח"מ שם פ"ה מהלכות נזירות דין י"ב כוונת דבריו שהלח"מ הוא הפך דברי הנו"ב, משום שהלח"מ הקשה על הר"מ איך פטר בסך נשא וחייב בעוקר ביד. מאריה דאברהם וכי מכח קושיא שמקשה הלח"מ על הר"מ נדחה דברי הר"מ ז"ל ולא נפסוק כמותו, דבר זה לא נשמע מעולם, וא"כ אדרבא הגאון נו"ב יש לו עמוד ברזל לסמוך עליו והוא הר"מ ז"ל. וכי הנו"ב לבדו הוא דקאי בשיטה זו לומר דתגלחת על ידי סם שרי, הלא כמה פוסקים קיימי בשיטה זו, וכמו שכתבתי.

איך שיהיה גם בזה שגג הרב צמח צדק במה שס"ל דהסם המשיר את השער בפיאות הזקן הוא גרוע ממספרים כעין תער ונהפוך הוא.

איך שיהיה כל דברי הרב צמח צדק אין להם מקום כלל והדין דין אמת כמו שפסק מרן הקדוש דפיאות הזקן אפילו במספרים כעין תער שרי. ולקמן יתבאר דכמה פוסקים ראשונים ואחרונים רבו כמו רבו דס"ל הכי בפשיטות והרב צמח צדק הנ"ל, אחר כל הדוחק שנדחק לפלפל בכדי לסתור דברי מרן הקדוש הוא בעצמו עוד חזר וכתב שם בדף פ"ב ע"ג שכתב ז"ל: ואמנם הקושיא שהקשה הב"י מ"ש מפיאות הראש לכאורה קושיא אלימתא היא דהא אדרבה יש מחמירים יותר בפיאות הראש מדאורייתא, דאפילו במספרים כעין תער חייב, א"כ מדוע יהיה קיל להר"מ ז"ל בפיאות הראש יותר מפאת הזקן לענין מספרים.

ולפע"ד מלבד שיש לחלק דפיאות הראש כיון שמגיעין לפיאות הזקן שמתחילים סמוך להם בגובה הלחי מצד ימין ומצד שמאל, על כן שם התיר ללקט במספרים כשמגיעין לפיאות הזקן, והאר"י הקדוש כתב לא התיר רק כשמגיעין לזקן ממש שוב אין עליהם פיאות הראש. ואפשר פירוש כן כוונת הר"מ ז"ל ואפשר לומר הר"מ ז"ל מתיר אף שמגיעין להתחלת פאת הזקן שבלחיים העליונים, והאר"י ז"ל לא התיר רק כשמגיעין לזקן ממש דהיינו פיאות לחי התחתון, עכ"ד. ושוב האריך ולבסוף בדף פ"ג לפי שיטתו הקשה על הר"מ ז"ל ומסיק דצריך לומר ומוכרח בכוונת הר"מ ז"ל כמ"ש לעיל דרצונו להתיר מספרים כעין תער בפיאות הראש היינו אחר שיגיעו להתחלת הזקן יעו"ש.

ואני משתומם מאוד על המראה הגדול הזה שהוא חולק על הטור בפירוש דברי הר"מ ז"ל, שהרי כתב שהרא"ש חולק על הר"מ ז"ל ולדעתו דאירי הר"מ ז"ל במגלח במקום שמותר לגלח, אבל במקום שאסור אולי מודה להרא"ש ז"ל, ולדעתו שהטור לא הבין דברי הר"מ ז"ל ולפי הבנת הטור דברי הר"מ ז"ל מוקשים ואין להם פתרון. וכבר כתבתי לעיל שזה טעות במה שמדמה פיאות הראש והזקן להעברת בית השחי ובית הערוה, ואין צריך לכפול עוד הדברים. ואיזה פוסק שיחלוק על הטור בדור אחרון שנשמע לו?

ועוד לדעתו עיקר דין פאות הראש אם אסור אם מותר השמיט כלל רבינו הר"מ ז"ל, ולא ידענו מה דינו אולי חייב מדאורייתא כדעת הרא"ש ואולי דאסור מדרבנן כדין פיאות הזקן. ודבר פלא שהר"מ ז"ל ישמיט עיקר דין פיאות הראש במספרים כעין תער איך דינו, ועוד שפירוש זה שפירש הוא נגד הר"מ ומשמעות לשונו שהוא קאי על תחילת דבריו בדין חיוב פאות הראש שכתב בתחילת הפרק, ועל זה הוא שכתב ומותר ללקטם במספרים, לא נאסר אלא בתער. ומה הלשון אומרת לא נאסר אלא בתער, הרי לדעתו תער וכעין תער הכל אחד, ואם במקום דשרי מדינא כמו שער המגיע לתחילת פאת הזקן דשרי לגלחו לדעת הר"מ ז"ל שאין זה בכלל פאת הראש, א"כ אפילו בתער יהיה מותר לדעתו, ומה הלשון אומרת שלא נאסר אלא בתער, דמשמע בהדיא דבמקום שאסור לגלח בתער באיזה מקום שיהיה בכעין תער לא נאסר.

ואחר שהרב צמח צדק הנ"ל הוא נשען על בינתו ועל פילפולו אינו

מדקדק אם הוא חולק על הטור ועל משמעות דברי הר"מ. אחר המחילה מעצמותיו הקדושים לא זו הדרך ולא זאת העיר.

ועוד מדכתב הר"מ ז"ל לא נאסר אלא בתער היכן כתוב תער בפיאות הראש, הלא לא נזכר כלל תער בפיאות הראש אלא לא תקיפו פאת ראשכם ובודאי שגם הרא"ש ז"ל, דמחייב על פיאות הראש אפילו במספרים כעין תער כן הוא טעמו בשביל שלא נזכר גבי פיאות הראש לשון תער אלא בזקן כתיב, ולא ילפינן היקשא בזה ללמוד פאת הראש מפאת הזקן בהיקשא. ועל זה הוא שכתב רבינו הגדול הר"מ ז"ל לא נאסר אלא בתער היינו משום דילפינן לה בהיקשא שהוקשו יחד, לא תקיפו פאת ראשכם ואל תשחית את פאת זקנך, מה השחתה אינה אלא בתער שהוא גילוח שיש בו השחתה אף בהקפה כן.

וכן מבואר להדיא בספר קרית ספר על הלכות ע"ז בפרק י"ב אזהרה נ"ג שכתב שם וז"ל: ומותר ללקטם במספרים, לא נאסר אלא השחתה בתער, דכתיב לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך הוקש יחד ללמד מה הקפה לוקה הניקף אם מסייע למקיף אף בהשחתה כן, ומה השחתה אינו אלא גילוח שיש בו השחתה אף בהקפה כן עכ"ד יעו"ש. וא"כ אחר שעיקר דין זה של היתר הגילוח במספרים כעין תער בפיאות הראש ילפינן לה מפיאות הזקן בהיקשא ואם לא היה לנו היקש זה היה לנו לאסור מדאורייתא, א"כ איך יתכן לומר שבפיאות הזקן יהיה אסור בכעין תער מדרבנן ובפיאות הראש יהיה שרי לגמרי אפילו בכעין תער, כיון דכל הקולא שאנו לומדין להקל בפאות הראש היא אתיא מפאות הזקן, די אם יהיה קל כמו המלמד גופיה לא שיהיה קל יותר מהמלמד גופיה, וזה הכרח עצום בדברי הר"מ ז"ל שאין עליו שום תשובה. וא"כ ודאי מוכרח לומר דמ"ש הר"מ ז"ל בגילוח פיאות הזקן פטור האי פטור היינו פטור ומותר, וכמו שכתב מרן ז"ל.

איך שיהיה האריכות בזה מותר גמור ובודאי לא היה כדאי להאריך בזה. ואם רצינו לחטט ולכתוב על דברי האחרונים יכלה הזמן, רק בזה מוכרחים אנחנו, כי זאת חובתנו ונעשנה לכבודו של מרן הקדוש, ובמה שכתבתי די והותר, ואין מן הצורך עוד לסתור דבריו מה שעוד האריך להביא עוד ראייה ממסכת גזיר לסתור דברי מרן, כי בקל יוכל לדחות כמו שיראה המעיין.

אוצרות התורה
אוצרות השות

ומה שהביא ראייה מדברי החינוך לסתור דברי מרן וכתב שם דמרן לא ראה דברי החינוך בזה, מדלא הביאו יעו"ש. לע"ד אין שום נפקא מינה בזה אם ראה או לא ראה, דדברי בעל החינוך הם תמוהים בהבנת דברי הר"מ ז"ל ודברי יחיד הם וכל הפוסקים חולקין על החינוך, וכמו שיתבאר לקמן, וגם החינוך בעצמו ספוקי מספקא ליה בפירוש דברי הר"מ ז"ל ואין ולא ורפיא בידיה, שהרי מפשט דברי הר"מ ז"ל אם נפרש הך פטור הוא פטור אבל אסור, וכדברי הרב החינוך, א"כ אפילו במספרים שלא כעין תער יהיה אסור, שהרי הר"מ ז"ל לא גקט מספרים כעין תער, רק מספרים סתם והחינוך פירש בזה דברי הר"מ ז"ל דרך אוקימתא ונגד משמעות לשונו דנקט מספרים סתם, דמשמע בכל אופן איירי בין כעין תער בין שלא כעין תער, ועל כן

כתב זה בלשון ואפשר שיהיה הענין כן במגלח במספרים כעין תער וטיים וכתב וכמו שנראה הענין במסכת נזיר כוונת דבריו כמו שנראה מהענין במסכת נזיר שיש חילוק עכ"פ בין מספרים שלא כעין תער לכעין תער שראוי להחמיר בכעין תער טפי, שהרי אמר הש"ס שם אליבא דרב דאמר מיקל אדם כל גופו בתער. ופירש מאי תער כעין תער.

הרי עכ"פ איכא רבותא טפי לענין תגלחת שהוא מתיקוני אשה שהוא משחית ומתקן טפי ודוקא כל גופו שרי כעין תער, אבל בית השחי ובית הערוה אסור נראה דמספרים כעין תער אפשר להחמיר בו טפי, ועל כן לא כתב החינוך בפשיטות שכן מוכח מסוגיא דנזיר שבודאי לא מוכח מידי משם ראייה גמורה, אלא נראה לכאורה מתוך הענין שבמספרים כעין תער יש להחמיר בו טפי ממספרים שלא כעין תער לענין בית השחי ובית הערוה, על כן גם לענין איסור השחתת פיאות הזקן יש להחמיר בו דאית ביה גילוח שיש בו השחתה קצת. וגם בזה בדרך אפשר אמר כן הרב החינוך.

וגם בעיקר פירוש זה שפירש דברי הר"מ הנ"ל שכתב פטור האי פטור הוא פטור אבל אסור בגוף פירוש זה הוא ג"כ מספקא ליה מילתא שכן כתב בלשון זה וכתב הר"מ ז"ל ואם גילח במספרים פטור נראה מדבריו דדוקא פטור הוא. ע"כ לשון זה שכתב נראה מדבריו ולא כתב בפשיטות דדוקא פטור הוא מלשון זה מוכח דמספקא ליה מילתא בדברי הר"מ ז"ל.

ועיין בזה להרב יד מלאכי בכללי שאר הפוסקים אות כ"ז שכתב שם, שפוסק שכותב בלשון וכן נראה סברת האחרונים, נראה שהדבר בספק אצלו אם האחרונים סוברין כן או לא יעו"ש. ועיין עוד בספר נר מצוה בחלק ב' בכללי הפוסקים אות י' סי' ק"ה שכתב משם השיירי כה"ג בכללי הפוסקים אות כ"ד וכ"ה כשהפוסק כותב ^{במציאות התורה} ונראה לי הדברים כמסתפק בדבר, והביא עוד שם משם מרן הב"י אה"ע סי' ק"ך שכתב דמתוך דברי הר"ן שכתב זה נראה לי אפשר לדון דלהלכה אמרה ולא למעשה יעו"ש.

ואף לסברת הרב מוהר"י בי רב שהזכיר שם שחולק בזה הכא כיון דמוכח מתוך הענין שלשון פטור שכתב הר"מ ז"ל הוא מוכח שפטור ומותר, וכמו שהוכיח מרן וגם לשון פטור מצד עצמו אינו מוכרח כ"כ לפרשו בלשון זה פטור אבל אסור, על כן בכה"ג יותר סברא לומר שגם החינוך מסתפק בזה ועל כן כתב בלשון זה, ונראה מדבריו של הר"מ כן הוא לשון ספק.

איך שיהיה אחר שהרב החינוך הוא יחיד בדבר זה וגם נראה דמספקא ליה מילתא ודאי אין לנו לחוש כלל לדברי החינוך. ועוד דלו יהא שהדבר ספק הרי אפילו לדעת החינוך שהוא מחמיר אין תומרא זו אלא מדרבנן וספק דרבנן לקולא. ועוד אנוכי הרואה בספר דינא דחיי להרב הכנה"ג בהלכות ע"ז וחוקות הגויים בלאוין ג"ח דף ס"ד ע"ג שהביא שם דברי הרב החינוך וכתב עליו שלא יפה כיוון אלא הדברים ברורים כמו שכתב מרן בכ"מ ובב"י דאפילו לכתחילה מותר במספרים, וכן נהגו בכל תפוצות הגולה עכ"ד.

לא נאסר אלא בתער והיכן כתוב זה שלא יהיה נאסר חיתוך השערות במקצתן כשגדלו לא יהיה בתער. ומה שנדחק בדרך הראשון שכתב הכא לא שייך לומר כן, דזה ודאי חידוש גדול דבשביל שנאסר תער בתורה בהשחתה גמורה יהיה אסור מדרבנן לקצר בו השערות דרך חיתוך וקיצור בעלמא, דבזה מה לי מספרים מה לי תער? ועוד לדעתו אכתי למה לא נקט הר"מ ז"ל לשון גילוח בזה דבזה ודאי שייך לשון גילוח. ומה שכתב דלשון ליקוט לפירוש זה השני הוא ע"ד מ"ש בערוך דתרגום חוטב עצים לקטי אעין דבענין זה שאינו חוטב העצים עד סמוך לשורש כדי שיחזרו ליגדל. ומגורה זו מה שכתב רשאי לשוללן וללוקטן כדאיתא במ"ק עכ"ד.

אכתי למה לו לתפוס הר"מ ז"ל לשון זה שהוא לשון זר שאם נמצא לשון ליקוט על עצים תפס אותו רבינו על לשון דשייך בו טפי לשון גילוח, שהרי ודאי אם קוצץ השערות במספרים שייך ביה לשון גילוח טפי מלשון ליקוט, ורבינו בא להשמיענו דין מעצמו דרך רמז ודרש מכה שינוי לשונו חלילה לומר כן שכן כוונת הר"מ ז"ל. ובאמת יותר קשה במ"ש כי בעיניו הוא אמיתית כוונת רבינו ושנה ושילש בזה ונהפוך הוא שאדרבא לומר דברים הללו בכוונת הר"מ ז"ל קשים מאוד לשמוע דברים זרים הללו בכוונת הר"מ ז"ל כחומץ לשנים וכעשן לעינים. ובמסקנת דבריו כתב דאחרי שאלת אלף מחילות מרוממות מעלת מרן וצריך לקבל האמת ממי שאמרו, ע"כ דברים הללו מתמיהים יותר מדי שאין אנחנו רואים כלל אפילו צד כל דהו של אמת שיכנס במוח פירוש זה שפירש בדעת הר"מ ז"ל, ואדרבא דברי מרן ופירושו בדברי הר"מ ז"ל הוא ברור לעין כל מעיין ומבין והוא אמת נכון ויציב והוא בקש מחילות ממרן הקדוש לבד למה לא ביקש גם מרבינו הטור שגם הוא הבין פירוש הר"מ ז"ל כדברי מרן ז"ל, שהרי בהדיא כתב בשם הר"מ שאינו חייב אלא בתער אבל במספרים כעין תער מותר, וא"א הרא"ש כתב שגם במספרים חייב על פיאות הראש ע"כ. הרי הטור לא הזכיר בלשון הר"מ ליקוט ^{אצרות מותר} בהדיא בדעת הר"מ שאפילו במספרים כעין תער מותר לגמרי בפיאות הראש, וכמה פוסקים ראשונים הבינו כן בדעת הר"מ ז"ל, לא מרן לחוד. הרי גם ים של שלמה כתב בהדיא כן כדברי מרן וכן כמה פוסקים, וכמו שיובא לקמן, והרי הריטב"א בחידושו למסכת מכות הובאו דבריו בספר כסא אליהו ביו"ד סי' קפ"א שכתב בהדיא בגילוח פיאות הראש במספרים כעין תער מותר מדינא, אלא שמידת חסידות הוא שלא יעשה כן מפני הרואים יעו"ש.

וא"כ לדעת הרב מכתם לדוד שרצה לדחוק דוחק גדול בפירוש דברי הר"מ ז"ל כדי לקרב המחלוקת כדי שלא יחלוק הר"מ ז"ל על שאר הפוסקים. התוס' והרא"ש במחייבי בגילוח פיאות הראש אפילו שלא בתער רק כעין תער, והר"מ ז"ל יתיר לגמרי כמו שכן כתב שם ז"ל: נמצא שנוכל שפיר לפרש כן בדברי הר"מ ז"ל, דלא פליג כל כך השתא על שאר הפוסקים אלא ניהו נמי אזיל ומודה שאסור מדרבנן מיהא עכ"ד.

הוא בא לקרב המחלוקת קצת והרבה מחלוקת בזה, שהרי לפי

דעתו יהיה שלוש מחלוקת בדבר שלדעת התוס' והרא"ש הוא חייב מדאורייתא על גילוח פיאות הראש בכעין תער ולדעת הר"מ ז"ל אסור מדרבנן ולדעת הריטב"א מותר לגמרי, והרי הריטב"א שהוא ס"ל מותר לגמרי הוא כתב בחידושו לשבועות דף כ' שכתב יש מחלוקת בזה בין הפוסקים בהקפת פיאות הראש אם החיוב דוקא בתער דומיא דהשחתת הזקן או אפילו במספרים כעין תער יע"ש. ולא הזכיר שם אלא שני מחלוקת בזה, ואם איתא לדעתו שהוא מותר לגמרי היה לו להזכיר סברא שלישית והוא דעת הר"מ ז"ל שאוסר מדרבנן, א"כ הרי גם הריטב"א עומד לו מנגד בפירוש דברי הר"מ ז"ל ובודאי שכל אחרון החולק על הראשונים ידו על התחתונה.

ומה שכתב עוד שם הרב מכתם לדוד בדף פ"ז ע"ב וז"ל: כי אתה הראת לדעת מתוך הסוגיא ומתוך עומק דברי הר"מ ז"ל דלא ימנע מאיסור דרבנן במספרים, והדמוכח מדברי רבינו הארי ובפירוש אתמר, חד מדברי הפוסקים הוא הרא"ה ז"ל בספר החינוך, ומעתה פשיטא דהכי נקטינן, ולא יהא אלא ספק שקול בהבנת דברי הפוסקים או מחלוקת הקבלה תכריע, וכמו שכתב הרדב"ז. וכבר ידוע כמה החמירו בזה בספר הזוהר הקדוש וכ"ש הכא דמשמע ודאי דליכא ספיקא ולא מחלוקת כלל שגם הפוסקים שהזכירו לשון היתר ר"ל היתר מן התורה עכ"ד.

המעצין יראה איך הרב הפריז על המידה לומר שדבר זה מוסכם ואין בו שום מחלוקת ולצד את"ל קאמר, דלו יהא שהדבר שקול הקבלה תכריע, דברים הללו אין להם לא הבנה ולא פתרון כלל. שהרי מלבד מרן הרי גם הטור והריטב"א הנ"ל מוכרחים לומר שיסברו כמרן וכנו"ל. וגם ים של שלמה כתב כן בהדיא, ואיך כתב שהדבר הוא מוסכם.

ולע"ד איפכא הוא, לא מבעיא שאין זה ספק ואדרבא הדבר מוסכם להיפך מכל ספרי הפוסקים דמספרים כעין תער שרי בפיאות הזקן, מלבד החינוך שהוא יחידי בזה, וכמו שיתבאר לקמן. ומה שרצה לומר דמאי דנקטי הפוסקים מותר הוא מן התורה, לא ידעתי איה אפוא מצא כלל זה, ולא שמענו מעולם לומר על לשון מותר שהוא מותר מדאורייתא, ואדרבא איפכא מצאנו בש"ס דכתובות דף ג' דאמר התם נהגו הכא מותר. עיין תוס' שם ד"ה ותו דפירשו הכי התם נהגו דמשמע דאורייתא לא מורינן והכא בשני מותר לכתחילה יעו"ש. מבואר להדיא דלשון מותר לכתחילה הוא. ואע"ג דרש"י לא גריס כן ומשמע מדברי רש"י דלשון מותר לאו לכתחילה הוא אלא בדיעבד, והכי דייק הרב כנה"ג מדברי רש"י והביא דבריו בספר קהילת יעקב בלשון חכמים מערכת מ' אות שכ"ט יעו"ש. הא מיהא עכ"פ לומר דמותר מדאורייתא לא אמרו אדם מעולם. ועוד כל זה לא אמרינן אלא בלשון הברייתא אבל לשון פוסק מילתא דפשיטא דלשון מותר שכותב הפוסק הוא אפילו לכתחילה. ועוד דהפוסק מורה דין לאחרים, ואיך יתכן לכתוב שהוא מותר והוא אסור דרבנן, א"כ שום דין לא נוכל לדעת מדברי הפוסק אם הוא מותר או אסור.

ועוד אנוכי הרואה בספר יעיר אוזן למרן החיד"א באות ט"ז שהביא

שם דברי הכנה"ג הנ"ל דקא דייק מדברי רש"י דלשון מותר הוא דיעבד, וכתב עליו דמעולם לא נתכוון רש"י ושום אחד מהמפרשים לומר כן, ומ"ש רש"י וכן בשיטה מקובצת דל"ג לכתחילה לאו משום דלשון מותר דיעבד הוא אלא לאפוקי דלשון נהגו לאו. והרא"ש והר"ן בריש מסכת חולין כתבו בהדיא דלשון מותר לכתחילה הוא יעו"ש.

איך שיהיה לא נמצא ולא ימצא אפילו בלשון הש"ס לומר על לשון מותר שיהיה פירושו מותר מדאורייתא ואסור מדרבנן וכ"ש בלשון הפוסקים וישתקע דבר זה ולא יאמר.

ומ"ש הרב דלו יהא שהדבר ספק שקול הקבלה תכריע גם בזה. אחר המחילה רבה לא צדק, דאם הוא ספק שקול היינו אומרים ספק דרבנן ולקולא. וע"כ לא אמרו כשיש מחלוקת בפוסקים הקבלה (תכריע — ש. י.) אלא בדבר שהקבלה אינה חולקת כלל על הפשט בשום צד, אבל אם הפשט מוסכם בצד אחד עכ"פ כמו בנ"ד אם תמצוי לומר דבמספרים כעין תער חשוב בכלל מחלוקת הפוסקים הא מיהא שלא כעין תער לא נמצא בשום פוסק לאסור ובוזה החלק של איסור מספרים שלא כעין תער דבר זה מוסכם עפ"י הפשט דשרי, שהרי אפילו החינוך לא אסר אלא בכעין תער, וכיון דבצד זה בודאי הקבלה חולקת על הפשט לגמרי, דהרי לפי דברי הוזהר אסור גמור ליגע בזקנו לגלח כלל אפילו שלא כעין תער, וכיון דבצד זה לא פסקינן כדברי הקבלה נגד הש"ס וכל הפוסקים, א"כ גם בכעין תער אין לומר בכה"ג הקבלה תכריע ואזלינן בתר הך כללא, דכשיש מחלוקת בפוסקים במילתא דרבנן אמרינן ספק דרבנן לקולא, ולא אמרינן בכה"ג הקבלה תכריע.

ועוד לפי מה שכתב הרב דברי יוסף אירגו הנ"ל שלא יתכן כלל לומר שהקבלה תחלוק בזה על הפשט שהרי ודאי מי שאומר מי שמגלח זקנו במספרים עובר משום בל תשחית, הרי הוא כופר בתורה שבע"פ. ומה שכתבו המקובלים שאין לגלח הזקן, אפילו במספרים אין כוונתם ח"ו לחלוק על חכמי הגמרא שהתירוהו עפ"י קבלתם, רק הענין שיש בפירוש מצות התורה נגלה ונסתר הנגלה הוא מה שבא בתלמוד ובפוסקים שהכל חייבין, והוא דבר השווה לכל נפש והנסתר הוא מה שבא בזהר ובשאר ספרי המקובלים. ובחלק זה של הנסתר לא נצטוו אלא היחידים שרידים העומדים בסוד השם. אמנם שאר עמא התוא דאתגליא כדאיתא בזהר פרשת אחרי מות עכ"ד. הרי מבואר מדברי המקובל המפורסם בחכמת האמת הרב דברי יוסף אירגו הנ"ל דהקבלה אינה אלא לעומדים והיודעים ומבינים סודן של דברים בעומק לפי ההבנה במוח לפי רגשות גודל הקדושה שיש בהם, וא"כ לא שייך כלל לומר בזה הקבלה תכריע, כיון שהקבלה אינה חולקת.

ומה שסיים הרב מכתם לדוד שם שכתב דלשאר עם בני ישראל השם עובר על פשע לשאר נחלתו שה פזורה ישראל שהם יושבים בגלות ואיכא לעג השאננים שרי להו לגלח ובלבד שלא יהיה בתער. ברם למי שעמלו בתורה אין לו על מה לסמוך, כי ניכרים דברי אמת, דלא יבצר מאיסורא דרבנן, וחביבים דברי סופרים וחמורים יותר מדברי תורה עכ"ד. לפי מה

שכתבתי לעיל אין כאן איסורא דרבנן כלל. ולפי דעתו דאיכא איסורא דרבנן ודאי ליכא חילוק בזה בין ת"ח לשאר עמא דארעא, דבאיסורא דרבנן חייבין הכל לשמור ולעשות שלא לעבור באיסורא דרבנן, ולא מצינו שום חולק באיסורא דרבנן שלא יתחייבו כי אם הת"ח, רק אם נאמר שבאיסור דרבנן אם עוברין לא מחינן בהו משום מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אבל להתיר להם איסורא דרבנן משום שהם יושבים בגלות ואיכא לעג השאננים זה לא שמענו להתיר איסורא דרבנן.

ואפילו בזה שאין מוחין במאי דעברי באיסורא דרבנן מהך טעמא דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, כבר ידוע מה שכתב הריטב"א משם ר"י והרב מטרבורק, והביא דבריו הרב יד מלאכי בכללי הדינין באות תל"ד דכל זה לא נאמר אלא בדורות שבזמן התלמוד, אבל בדורות הללו שמקילין בכמה דברים וראוי לעשות סייג לתורה אפילו בדרבנן מחינן וקנסינן להו עד דלא ליעבדו לא בשוגג ולא במזיד יעו"ש. וא"כ לפי דעתו של הרב דאיכא בזה איסור דרבנן איך יתיר איסור זה לשאר עם בני ישראל בטעם קל כל דהו, אלא אעיקרא דמילתא ליכא שום איסור כלל רק חומרא בעלמא ראוי לכל מי שירא וחרד לדבר השם שיזהר בזה ובפרט ת"ח, אבל לומר דקעברי בזה באיסורא דרבנן חלילה לומר כן, ולא ניחא ליה למרייהו לומר הכי.

וכעת ארדה נא ואראה סברות הפוסקים המתירים אפילו במספרים כעין תער שכמה רבו כמו רבו. והנה דעת הפוסקים הראשונים שהזכיר שם מרן החיד"א בספר חיים שאל הנ"ל. והם המה הריטב"א והריב"ן והרב נימוקי יוסף והגהת סמ"ק ורבינו ירוחם והכלבו ורבינו ישעיה שבעה המה מטיבי לכת. ולפי מה שהוכחתי והוכרחתי שכל מי שסובר בדעת הר"מ ז"ל בפיאות מותר גילוח כעין תער גם בפיאות הזקן סובר כן. וא"כ מוכרח גם הטור ס"ל דבפיאות הזקן שרי מספרים כעין תער וסובר הטור שגם דעת אביו הרא"ש כן רק שבפיאות הראש הוא דמחייב מספרים כעין תער משום דלא כתיב בזה לשון גילוח אלא בהקפה, ולא יליף פאות הראש מפאות הזקן. וכן מוכח מדברי הרב קרית ספר שכתב בפירוש על פיאות הראש שמותר ללקטם במספרים שלא נאסר אלא השחתה בתער, וקא יליף לה שם מפאות הזקן, משמע דשניהם שוין לגמרי יעו"ש. וגם בתוספת יו"ט במכות פרק ג' במשנה שהביא שם דברי הנמק"י דמוכח מיניה דבמספרים כעין תער מותר בפיאות הזקן שכתב וז"ל: עד שיטלנו בתער כתב הרב אפאת הזקן קאי וכו' אבל במספרים מותר דלית בהו השחתה, שהרי ניכר שם השער עכ"ד.

משמע בהדיא דאפילו במספרים כעין תער קאמר דמותר, שהרי כתב דלית בהו השחתה משמע דבכל אופן לית בהו השחתה, וגם אמר שהרי ניכר השער, מה הלשון אומרת ניכר שם מהו שם דאמר, הרי מילתא שפשיטא אם לא כעין תער שניכר השער אלא כוונתו דאכתי ניכר שם השער קצת שאינו נעקר משרשו וזה פשוט.

ועכ"פ תסגי לנו עדות מרן החיד"א שכתב דעת הנמ"י הוא כן כדעת מרן דס"ל דשרי בזקן מספרים כעין תער. וגם כיון שהתוספת יו"ט הביא

דברי הנמ"י בלתי שום חולק משמע שגם הוא הכי ס"ל. וכן הרב שלטי הגבורים שכתב בפירוש לדעת הר"מ ז"ל דבמספרים כעין תער מותר בפיאות הראש, וכדברי הטור ממש. א"כ גם מוכרח דס"ל שגם בפיאות הזקן שרי, וכמו שהוכחנו והוכרחנו. וגם מרן החיד"א שהוכיח והכריח שאין לזוז מהוכחתו של מרן שאין עליה תשובה, הרי עכ"פ איכא שבעה פוסקים ראשונים שהזכיר מרן החיד"א דס"ל הכי כדעת מרן.

ועוד אני מוסיף שגם דעת הטור והרא"ש והשלטי הגבורים והרב תוספת יו"ט אחד עשר כוכבים, וגם הרב פרישה העתיק דברי מרן הב"י שכתב שבפיאות הזקן כו"ע מודו שאינו חייב אלא בתער, משמע דס"ל כוותיה דמרן וכן מבואר להדיא בכל האחרונים שכולם נגדרו אחר דעת מרן הרב ים של שלמה בפרק י"ב דיבמות הנז"ל כתב בהדיא דפאת הזקן אפילו במספרים כעין תער מותר. וכן כתב בהדיא הרב שמש צדקה, וכן כתב הרב הלבוש, וכן כתב הרב ב"ה, וכן כתב בספר שלחן גבוה בשו"ע יו"ד סי' קפ"א. וכן כתב בספר חכמת אדם, וכן כתב בספר בארות המים על הר"מ ז"ל בהלכות ע"ז בפרק י"ב הלכה ו' שם דף ס' והכנה"ג בספר דינא דחיי הנז"ל שהביא דברי החינוך ודחה דבריו וכתב עליו שלא כיון יפה והיינו טעמו משום דקשה עליו כקושית מרן הב"י דמ"ש מפיאות הראש שכתב הר"מ שמותר, וגם בחינוך הביא דברי הר"מ גבי פיאות הראש שכתב שמותר ופסק הכנה"ג כמרן הב"י וכתב שכן נהגו בכל תפוצות הגולה. וכן דעת הרב פחד יצחק וגם גדול אחד בדורו שהזכיר שם וגם הרב עיקרי הד"ט שהזכיר דבריהם מוכח שכולם ס"ל בפשיטות דבמספרים כעין תער שרי לגמרי בגילוח הזקן רק בסם עדיף טפי.

אוצרות התורה
אוצרות השות

וכן מוכח שכן ס"ל לדינא הרב המקובל המפורסם בחכמת האמת הרב דברי יוסף אירגו בסי' ל"ז שכתב שם בדף ע"ד ע"ג וז"ל: ואני אומר דמנהג זה שהוא פשוט בעיר לא בטעות נהגו כן וכו', ושמא יבואו לגלח בתער דמעשיו מהירים יותר ממספרים כעין תער ועוד דלא הכל יודעים ובקיאים לגלח במספרים כעין תער, ולפיכך משום חומרא ומיגדר מילתא הסכימו שלא לגלח זקנם כלל עכ"ד. הרי מבואר להדיא שמן הדין הגמור אפילו במספרים כעין תער מותר רק למגדר מילתא נהגו להחמיר בכל אופן ואפילו שלא כעין תער, והכל שלא יבואו להקל בתער. וכל זה כדי לקיים המנהג דחשיב מנהג לגדר ולסייג דלא מקרי מנהג בטעות, אבל כי ליכא שום מנהג נראה מדברי הרב דברי יוסף אירגו דמילתא דפשיטא דשרי מן הדין הגמור.

ומה שכתב הרב שם בדף ע"ד שיש בו קצת איסור למקצת רבנותא שהרי בעלי הזוהר החמירו שלא לגלח הזקן כלל והביא דברי הר"מ הנ"ל שכתב פטור, דמשמע אבל אסור הגם שמרן כתב דלאו דוקא דלכתחילה גמי שרי, החינוך פירש דבריו דבמספרים כעין תער אסור. גם הרב תרומת הדשן כתב דיש מקום להחמיר לגלח הזקן במספרים עכ"ד. כל זה שכתב כדי לקיים המנהג דחשיב מנהג לגדר ולסייג, שהרי איכא עכ"פ קצת רבנותא דאסרי, וכל זה בא לצרף דאיכא מאן דאסרי לגמרי, והיא סברת הזוהר, וגם צירף

סברת החינוך והת"ה כדי לקיים המנהג דלא ליהוי מנהג בטעות או שנהגו כן לא מחמת דאיכא סייג בזה לאיסורא אלא משום שכך נהגו ללבוש במלבושי התוגרמים גם בענין לגדל הזקן נהגו כמותם, ועל זה הוא שכתב הרב דאיכא עכ"פ קצת צד איסור בזה ותולין מנהגן בזה שעשו לגדר ולסייג, אבל מן הדין הגמור מילתא דפשיטא דשרי אפילו בכעין תער כמו שהוכחתי מדברי הרב וגם מדברי הגאון נו"ב מהדורא תנינא חלק יו"ד סי' פ"א מבואר שגם מספרים כעין תער שרי לגמרי, שהרי התיר שם מדינא בסם המשיר את השער משום דאין זה גילוח והתורה לא הקפידה אלא בגילוח שיש בו השחתה כמו תער, אבל כל שהוא השחתה בלא גילוח או גילוח בלא השחתה מותר מן התורה עכ"ד שם. משמע דשניהם שוין שמותרין מן התורה, ולא מצינו שחז"ל אסרו ובודאי כיון ששניהם ממקרא אחד נתמעטו והותרו מן התורה שוב אין לחלק ביניהם, וכמו שבסם מותר לגמרי אפילו לכתחילה כן הוא מספרים כעין תער.

ואע"ג דמספרים כעין תער גרוע טפי מסם המשיר את השער, וכמו שכתבתי לעיל היינו משום דבמספרים כעין תער שייך להחמיר ולמגור ביה טפי דלא לייתי למעבד בתחתון לבד, ולפעמים הוא חד התחתון והוי תער ממש דלאו שמא גרים, אבל מדינא שניהם שוין שהתורה התירה, ועוד, כל עוד שלא מצאנו לחז"ל חכמי הש"ס שגזרו בזה אנן לא נגזור גזירות מדעתנו, שהם רשאים לגזור ולא אנו, ואפילו הגאונים אין להם רשות לגזור גזירות אחר שנסתם התלמוד ^{אוצרת התורה} ^{אוצרת התורה} בזה להרב יד מלאכי בכללי הדינים שכתב משם הרא"ש בשבת דף קס"ד דתמה שם דהיאך יכלו הגאונים לחדש גזירה אחר שסתם רב אשי הש"ס. ועיין בריב"ש קכ"ה רמ"א יעו"ש.

אין שיהיה גם מדברי הגאון נו"ב מוכח דס"ל מספרים כעין תער מותר דכתב היתר הסם שהוא השחתה בלא גילוח כדין גילוח בלא השחתה והוא מספרים אפילו שהוא כעין תער. וכן מוכח עוד מדברי רב גדול מפורסם אדיר התורה והוא מהאחרונים והוא הגאון חת"ס שגם הוא מוכיח בדבריו להדיא דתגלחת הזקן במספרים שרי ואפילו בכעין תער שכתב באו"ח סי' קנ"ט דף ס"ב ע"א וז"ל: בקיצור אבל אשר שם פניו נגד מגולחי זקן לא ידעתי מה הרעש הגדול הזה וכו', ומה שרמזו לספרי המקובלים שכתב שלא להושיט ידיה בדיקניה כלל אין לי עסק בנסתרות, אבל מהם ומהמונם הותרה הרצועה לגמרי וכו', ר' מנחם עזריה אבי המקובלים שהוא היה מגולח מבלי השאיר שערה אחת וכו'. ואי משום מספרים כעין תער זהו חשש רחוק ושרשו פתוח מתרומת הזשן כשהזוג חדוד מאוד יש להזהר אולי יחתוך בתחתון לחוד. וידענא שהוא מידי דלא שכיח וכו' והמשל שהיסב פניו על חטא קל וקטן לא יקרא ח"ו בשם חטא ועון חלילה וחס, והאומר כן עתיד ליתן את הדין בלי ספק עכ"ד.

הרי ראה תראה כמה הפליג לדבר על מי שאומר שיש בזה אפילו חטא קל הוא עתיד ליתן את הדין, ועל מספרים כעין תער הוא אומר כן, דמסתמא במספרים כעין תער היו מגלחין, ועוד הרי הביא המעשה מהרב

המקובל רבי מנחם עזריה שהיה מגולח מבלי השאיר לו שיערה אתה משמע וכעין תער. וכן מוכח ממה שכתב עוד שם, ואי משום מספרים כעין תער זהו חשש רחוק ושרשו פתוח מתרומת הדשן כשהזוג חדוד מאוד יש לזהר אולי יחתוך בתחתון לחוד, וידענא שהוא מידי דלא שכיח, ע"כ מזה מוכח בגילוח שהוא כעין תער שאם הוא מגלח שלא כעין תער, רק שיחתוך השערות ויניח שערות גדולות ניכרות בזה לא שייך חשש כלל מעיקרא שמא יגלח בתחתון לחוד, שאם יחתוך בתחתון לחוד מאי איכא אפילו תער גמור אם יחתוך בו השערות לקצרן דוקא ואינו עוקר אותם משרשן שרי, רק ודאי דמיירי כשמסיר ומגלח מעיקר השער ממקום השורש והיינו מספרים כעין תער, ולא חשש שיחתוך בתחתון לבדו אם הוא חד, דאז הוי כמו תער ממש.

ומ"ש הגאון חת"ס בלשון זה: ואי משום מספרים כעין תער, אין כוונתו על גוף הגילוח אם יהיה כעין תער אסור, דזה אינו, כמו שהוכחתי, אלא כוונתו על גוף המספרים שיהיה כעין תער, דהיינו שחלק התחתון חד מאוד ואיכא חשש שלא יגלח בתחתון לבדו דהוי כמו תער ממש, וכמו שכתב אח"כ, אבל אם היה המספרים בעצמו שלא כעין תער, דהיינו שאינו חד שאפילו חלק התחתון אינו חד כ"כ וליכא חשש שמא יחתוך בתחתון לחוד, דאז מילתא דפשיטא דאיכא למשרי אפילו אם תהיה התגלחת כעין תער וזה פשוט בדברי כוונת חת"ס.

איך שיהיה גם הגאון חת"ס שהוא מן האחרונים ס"ל בפשיטות לדינא דמספרים כעין תער מותר לגמרי, ומי שאומר בזה שעוברין אפילו על איסור קל הוא עתיד ליתן את הדין, והרי גם מרן החיד"א שהוא מאוד ירא וחרד ומדקדק במילי דחסידותא, ועכ"ז כתב בפשיטות שתגלחת הזקן אפילו בכעין תער מותר מן הדין הגמור. הרי כ"ז פוסקים במנין, ראשונים ואחרונים הם קיימי בשיטת מרן ז"ל ורובם ככולם כתבו כן בהדיא ובפירוש אתמר בדבריהם דבמספרים כעין תער מותר. מלבד דעת מרן שקבלנו הוראותיו וגם רמ"א נראה שמודה לו בזה, שהרי סיים רמ"א וכתב שם ומ"מ גזעריים כשמסתפרים שיעשה ^{אזיקת התורה} הגילוח בחלק העליון ולא בתחתון, פן יעשה הכל בחלק התחתון והוי כתער עכ"ד. ומדכתב בלשון זה ומ"מ משמע שלא בא לחלוק על מרן, ואפשר שגם מרן יודה לזה, דודאי מרן לא איירי אלא כשהמספרים אינו חדוד הרבה, דליכא למגזר שמא יעשה בתחתון, ואז ודאי כשאינו חדוד מאוד אפילו עשה באותו מספרים תגלחת כעין תער שרי. וכוונת דברי רמ"א היא נראית פשוטה שבא לומר שאפילו שכן הוא האמת שמן הדין הגמור מספרים כעין תער מותר, וכמו שכתב מרן מ"מ ראוי לזהר כשהמספרים חדוד שלא יעשה היקף הגילוח אלא בחלק העליון לבד של המספרים, דחיישינן שמא יעשה הכל בתחתון לבד דהוי תער ממש.

ואפילו אם נימא דמסתימת דברי מרן אין נראה כן ובכל ענין מספרים שיהיה, ואפילו אם הוא חדוד מאוד קאמר, דבמספרים כעין תער שרי, ולא חיישינן שמא יעשה בתחתון לבד, דלא גזרינן גזירות מדעתנו, עכ"ז ודאי אפילו אם נימא שמרן חולק על דין זה שכתב רמ"א, אבל עכ"פ ודאי רמ"א

אינו חולק על דין זה שכתב מרן דבמספרים כעין תער מותר, רק שס"ל שאין להתיר מספרים כעין תער אלא במין מספרים שהוא בעצמו אינו כעין תער שאינו חדוד מאוד כ"כ ואז במספרים כזה מותר לגלח בו אפילו כעין תער. והרי בגוף דברי ת"ה הנ"ל שממנו מקור דין זה שהביא רמ"א ז"ל מבואר להדיא בדבריו שאם המספרים אינו חדוד שאי אפשר לתחתון לגלח לבדו בלתי דיבוק העליון שרי.

וגם הרב רמ"א בדרכי משה הביא שם כן משם הת"ה דבמספרים שאינו מחודד כל כך שרי יעו"ש. וגם אפילו במחודד מאוד לא מן הדין הוא שאסר הת"ה, רק חומרא בעלמא על צד היותר טוב. שכן כתב נראה דנכון הוא לזוהר בזה על צד החומרא וכל זה החומרא ג"כ רק בחדוד ביותר, וגם זה לא שכחה, וכמ"ש הגאון חת"ס והת"ה מחמיר יותר ממה שהחמיר רמ"א, דהת"ה ס"ל שאין לגלח כלל במספרים חדוד אפילו בחלק העליון לבד שקשה מאוד להיות נזהר בדבר זה, וכמ"ש הת"ה שם על גליון התו' שכתבו כן שלא יעשה בתחתון כלום אלא בעליון, והוא דווקא דבריהם וכתב דקשה לזוהר בזה, והנכון שלא יגלח כלל, ורמ"א העתיק כדברי הגהת התו' שיסתפר במספרים אפילו שיהיה חדוד, רק שיגלח בתחתון ולא בעליון.

ולכאורה קשה על רמ"א אמאי לא חשש בזה לדברי הת"ה. והנראה בזה שאדרבה הת"ה הוא מיקל טפי מהגהת התוס' והגהת התוס' איירי במספרים שהוא חדוד אבל אינו חדוד כ"כ ביותר, ואפ"ה חושש להחמיר הגהות התו' שלא יעשה הגילוח אלא בתחתון אבל לאסור לו הגילוח לגמרי במספרים כזה שאינו חדוד מאוד אין להחמיר חומרא יתירא כ"כ, והת"ה ס"ל דאם אתה רוצה להחמיר בזה שלא יגלח אלא בעליון ולא בתחתון קשה מאוד לזוהר, ועל כן אין צורך לזוהר בזה כלל, אלא שיגלח במספרים כזה כדרכו, אך אם הוא חדוד מאוד אז הוא דלא יגלח כלל במספרים כזה, דאיכא למיחש שמא יגלח בתחתון לבד, ועל כן רמ"א חשש להחמיר כהגהת התו' דאפילו אינו חדוד מאוד לא יגלח אלא בעליון לבד, וגם זה דוחק.

ואיך שיהיה עכ"פ דבמספרים שאינו חדוד כבר כתב הת"ה שאי אפשר לתחתון בלא דיבוק העליון ובחדוד כבר כתב הגאון חת"ס שהוא לא שכחה, וא"כ סתם מספרים שרי לכו"ע, ואפילו שהוא חדוד הוא מצד החומרא, ומן הדין הגמור בכל אופן שרי. והרי ים של שלמה וחכמת אדם שהם כתבו בהדיא דמספרים כעין תער מותר, ועכ"ז בסיום דבריהם כתבו ומ"מ נזהרים כשמסתפרים וכו' כדברי רמ"מ הנ"ל, משמע דלא פליגי אלא כוונתם או שנאמר דמה שאמרו כעין תער מותר בשאר מספרים דעלמא שאינו חדוד, ומה שכתבו ומ"מ יש לזוהר בחדוד הכוונה כעין תער מותר מצד הדין הגמור (אך — ש. י.) ראוי לזוהר מצד החומרא אם אפשר לו לזוהר שלא יגלח אלא בעליון דוקא. ועיין בש"ך סי' ק"א ס"ק ו' שכן כתב שעיקר דין זה של הרב תרומת הדשן חומרא בעלמא, וכל הפוסקים כתבו סתמא דבמספרים מותר יעו"ש. א"כ משמע דכל הפוסקים לא ס"ל כלל חומרא זו של תרומת הדשן, ואפילו במספרים כעין תער מותר לגמרי ובאיזה מספרים שיהיו כפסק השו"ע.

וא"כ הרי עוד נוסף גם דעת הש"ך שכן ס"ל. הרי עם סברת מרן ז"ל איכא כ"ט פוסקים שהם מתירין לגמרי, מלבד שגם רמ"א והרב ת"ה שגם הם מן המנין של המתירין לעיקר דינא מצד הדין הגמור. ומה שנאמר בכוונת דבריהם אינו אלא חומרא בעלמא דרך זהירות, אבל ודאי לכו"ע ליכא שום איסור בזה לא איסור דאורייתא ולא איסור דרבנן. א"כ אחר שנמצא ל"א פוסקים שהם סוברין דליכא בזה איסורא כלל מצד הדין, אין שום רב או מורה דין או חכם אלוף או גאון לומר שעושין ח"ו עבירה מי שמגלח זקנו במספרים כעין תער, ואפילו חטא קל אסור לומר עליהן שעוברין, וכמ"ש הגאון חת"ס, רק שהמחמיר בזה הוא מאושר ועליו תבא ברכת טוב, ובודאי מי שהוא זהיר ומדקדק במעשיו, ובפרט כשהוא ת"ח ראוי נכון מאוד ליוזר בזה שלא לגלח כלל, ולפחות שיזוהר בזה מאוד שלא יגלח בזה כעין תער.

ואני נער הייתי גם זקנתי ומימי לא העברתי על זקני מספרים כלל ועיקר לא מינא ולא מקצתה, לא מדין חסידות ולא מדין פרישות נהגתי, דהלואי שאהיה אני בכלל בינוני, וגם כשהייתי בחור ורך בשנים לא הייתי כלל יודע מספרי הזוהר והמקובלים, רק עפ"י השמועה. רק שאני חושב שכל ת"ח ראוי ליוזר הרבה בדברים כאלו מפני המוני עם, וכמו שאמרו ז"ל שראוי להיות משונה במלבושיו ובדיבורו ובכמה ענינים כן ראוי ליוזר בזה, ובפרט לגלח כעין תער שגנאי מאוד לת"ח כדבר הזה, ואיכא קצת חילול השם ויבוא לידי חשדא שיחשדו אותו ת"ו אולי מגלח בתער, וכל הפוסקים שהתירו מדינא מודים שראוי לכל ירא שמים ליוזר בזה, והרי הב"ח שהוא בעצמו כתב בהדיא שמספרים כעין תער מותר ושרי אפילו לכתחילה, עכ"ז סיים וכתב דדבר זה אסור לירא שמים, אלא צריך לגלח ולהניח קצת שער יעו"ש, וכן כמה פוסקים שהזכיר לעיל כגון רמ"א וים של שלמה וחכמת אדם גם ס"ל דלירא שמים ראוי לו להחמיר, ונ"ל דכל הפוסקים המתירים בזה מודו דהירא שמים ומדקדק במעשיו ראוי ליוזר בזה אם לא בלתי איזה אונס והכרח, ומכ"ש ת"ח הלומד תורה כל היום אם הוא לא יהיה בכלל זה של יראי שמים ומדקדק במעשיו, א"כ איה איפוא הירא שמים ימצא.

ובפרט בירושלים ת"ו מקום היכלא דמלכות ^{התורה} ^{אוצרות השות} ראוי ליוזר טפי שם בכמה מיני דיקדוקי מצוות שאינן דומה הפוגם חוץ מהיכלא דמלכא למי שהוא פוגם בהיכלא דמלכא בפני המלך, ועיין בזה בספר דבר שמואל אכזהב בסי' קנ"ו שכתב שם כמה מיני אזהרות שראוי לו לאדם לזרו ולקדש עצמו ולעשות משמרת למשמרת טפי בעלותו לדור בא"י יעו"ש.

איך שיהיה לדעתי גם אני בזה מודה שראוי בלי ספק לת"ח ליוזר בזה במאוד מאוד, אבל לומר להם שאסור מן הדין שעוברין על איזה איסור דאורייתא או דרבנן ותורתם היא הולכת לסט"א חלילה לומר כן.

ועל דבר אמת תתמתי שמי. פה ירושלים, ר"ח כסלו ש' תפר"ת.

הצעיר יוסף ידיד הלוי

